

**ИНСТИТУТИ ФАЛСАФА, СИЁСАТШИНОСӢ ВА ҲУҚУҚИ БА НОМИ
А.БАҲОВАДДИНОВИ АКАДЕМИЯИ ИЛМҲОИ МИЛЛИИ
ТОҶИКИСТОН**

ТДУ 29+32тоҷик+327тоҷик+13+172.3+16

ТКБ 87.3(2 тоҷик)+86.3+87.717+66.3(2 тоҷик) 6

Х - 79

Бо ҳуқуқи дастнавис

ХОҶАЕВ ҲИҚМАТУЛЛО ҲИММАТОВИЧ

**ТУНДГАРОИИ ДИНӢ ВА ПАҲНШАВИИ ОН ДАР ШАРОИТИ
ТАҒӢИРПАЗИРИИ ҶОМЕА
(ТАҶРИБАИ ТОҶИКИСТОН)**

Ихтисос: 23.00.02 – ниҳодҳо, равандҳо ва технологияҳои сиёсӣ

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи

илмии номзади илмҳои сиёсӣ

Рохбари илмӣ:

доктори илмҳои фалсафа

Ҳайдарзода Р.Ҷ.

ДУШАНБЕ – 2025

МУНДАРИЧА

Муқаддима.....	3
Тавсифи умумии таҳқиқот.....	11
БОБИ I	
ТУНДГАРОИИ ДИНӢ ДАР НИЗОМИ СИЁСАТИ ҶАҶОНИ МУОСИР: АСОСӢОИ НАЗАРИЯВӢ ВА МЕТОДОЛОГИИ ЗУӢУР, ХУСУСИЯТ ВА МОӢИЯТИ ОН.....	19
1.1. Тундгароии динӢ: асосӢоии назариявию концептуалии таҳқиқот.....	19
1.2. ОмилӢоии таърихӢ, сиёсӢ ва идеологии зуӢури тундгарой	48
1.3. МанбаъӢоии паҳншавии ғояӢоии тундгароии динӢ аз тариқи васоити ахбори омма	71
БОБИ II	
ТУНДГАРОИИ ДИНӢ ДАР ҶУМӢУРИИ ТОҶИКИСТОН	88
2.1. ЗуӢури тундгароии динӢ дар фазои сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон: умумият ва хусусият.....	88
2.2. Ҷиноятҳо дар заминаи дин ҳамчун зуӢуроти шадиди тундгарой: субъектҳо ва шаклҳо.....	111
2.3. Сиёсати давлатӣ дар самти рафъи тундгарой: тадбирӢоии сиёсӢ ҳуқуқӣ.....	126
Хулоса.....	149
Тавсияҳо.....	153
Рӯйхати адабиёти истифодашуда.....	154
Номгӯии интишороти муаллиф аз рӯйи мавзӯи диссертатсия.....	177

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Дар раванди ҷаҳоншавӣ, дигаргуншавии вазъи сиёсии ҷаҳон ва махсусан дар шароити пешрафти технологияҳои муосир қарни бистуякум ба яке аз проблемаҳои хеле мушкил ва хатарзо, ки ҷомеаи башариро ба истироб андохтааст, рӯ ба рӯ шудааст. Омӯзиш ва таҳлили роҳҳои коҳиш додани таъсиррасонӣ ва нақши иртиҷоии тундгароии динӣ дар сатҳи сиёсати байналмилалӣ ва робитаҳои мутақобилаи мамлакатҳо мавқеи хос ва калидиро гирифтааст. Воқеан ин падидаи номатлуб ба зумраи ҷиддитарин таҳдидҳо ба фарҳанг ва тамаддуни башарият, инчунин арзишҳои муосири умумиинсонӣ буда, бештар аз ҳама ба сулҳу субот ва тараққиёти мусолиҳатомези ҷомеаи имрӯзаи мутамаддин таъсири ҷиддӣ мерасонад. Ин падидаи номатлуб маъмулан дар шакли амалҳои ифротии таҳрибомези иҷтимоӣ зоҳир шуда, ба амнияти давлат ва рушди босуботи ҷомеа таъсири манфӣ мерасонад.

Тундгароии динӣ бо таҳриби бевоситаи объектҳо ва арзишҳои анъанавӣ ва иҷтимоӣ, бо қатлу куштор ва террор, ки барои тундгароён шакли асосии татбиқи барномаи идеологии онҳо мебошад, алоқаманд аст. Таъсири идеологияи тундгароӣ боиси таҳрифи ҷаҳонбинии инсон ва ҷомеа, инчунин нуқси ҷиддӣ ва инҳирофи равонии ӯ гардида, гурӯҳи калони одамонро ба доми худ андохта, ба арзишҳо, афкор, ҷаҳонбинӣ ва шуури онҳо таъсири ҳамаҷониба мерасонад ва онҳоро ба гурӯҳҳои хушунатомез ва ифротӣ табдил медиҳад. Аксаран барои тундгароёни динӣ ва терроризми байналмилалӣ ниқоби динӣ ҳамчун як зоҳир ва рӯйпӯши муносиб барои расидан ба ҳадафҳои ғаразноки онҳо хидмат менамояд.

Дар раванди имрӯзаи техногенӣ ва ҷаҳонишавӣ дар баробари дигар зухуроти исломи сиёсӣ тундгароии динӣ ва таҳияи роҳу усулҳои муқобилият ба ин падида на танҳо барои кишварҳои алоҳида, балки барои башарият ва тамаддуни муосир яке аз масъалаҳои хеле доғ ва рӯзмарра ба шумор меравад. Миқёс ва ҷуғрофияи амалҳои террористӣ тайи солҳои охир аз он шаҳодат медиҳанд, ки тундгароён ва террористон моҳият ва шаклу

мухтавои фаъолияти худро тағйир дода, ба як зухуроти глобалӣ табдил ёфтаанд.

Имрӯз зарурати он расидааст, ки бояд аз ҷониби муҳаққиқон ва олимони сиёсатшинос моҳият ва сохтори шаклҳои муосири зухури тундгароии динӣ ба таври возеҳ ва мушаххас омӯхта шуда, роҳу усулҳои муносиби муқобилият, механизмҳои пешгирӣ ва поён овардани шиддати таъсири он дар ҷомеа тарҳрезӣ гарданд. Дар иртибот ба гуфтаҳои боло имрӯз зарурати он расидааст, ки дар масъалаи омӯзиши ифротгароӣ ба омилҳои зерин таваҷҷуҳи хоса зоҳир гардад:

Аввал, моҳият, микёс ва эътибори рӯзафзуни тундгароии динӣ, ки бевосита бо хушунати иҷтимоӣ алоқаманд мебошад, аз нигоҳи илмҳои гуногун, аз он ҷумла сиёсатшиносӣ муайян карда шавад. Зеро дар баъзе минтақаҳои ҷаҳон гурӯҳҳои алоҳидаи иҷтимоӣ таҳти таъсири идеология ва ақидаҳои тундгароӣ динӣ қарор гирифта, хосса танҷавонони бетачриба ва эҳсосотӣ, ки дар ҷӯстҷӯи адолати иҷтимоӣ қарор доранд, фирефтаи устураҳои ҳаёлии онҳо мегарданд. Ҷои таассуф аст, ки шиддати афзоиши тундгароии динӣ дар сатҳи минтақаҳои мухталиф ва дар маҷмӯъ дар сатҳи ҷаҳони муосир онро ба яке аз проблемаҳои глобалӣ табдил додааст.

Дуввум, ифротгароии динӣ дар ҷомеаи муосир ба андозае афзоиш ёфтааст, ки он дар афкори иҷтимоӣ истисноан бо экстремизм ва баъзе шаклҳои он айният дода мешавад. Сарфи назар аз мансубият ба табақоти иҷтимоӣ, миқдори муайяни одамон ҷонибдори ифротгароии динӣ мегарданд. Ин раванд, махсусан, барои ҷавонони муосир шакли хос гирифтааст.

Севвум, бояд дар назар дошт, ки гуногуншаклии тундгароӣ ва таркибу сохтори он ба масъалаи пинҳонкорӣ ва динамики алоқамандии зич дорад. Аз ин рӯ, зарурати он расидааст, ки бо назардошти моҳият ва хусусияти инфиродии он таҳқиқоти илмӣ дар доираи талаботи илмҳои сиёсатшиносӣ, ҳуқуқ, муносибатҳои байналмилалӣ, равоншиносӣ, диншиносӣ ва фалсафа мавриди омӯзиш ва баррасӣ қарор дода шавад.

Сарвари давлат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар суҳанронию мулоқотҳои худ таҳдиду хатари ифротгароӣ, тундгароӣ ва терроризмро пайваста таъкид намуда, дар бораи роҳҳои пешгирии ин зухуроти номатлуб андешаҳои худро ибраз мекоранд. Чунончӣ, Президенти кишвар дар яке аз баромадҳои худ рӯзе ба ин масъала таъкид намуданд, ки: «ғайр аз муборизаи мусаллаҳона бо терроризм ба ҳалли масоили иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, ки дар баъзе ҳолатҳо сабаби асосии тундгароӣ шуда метавонад, таваҷҷуҳи хос бояд зоҳир кард. Бо таваҷҷуҳ ба минтақаи мо бояд қайд кард, ки амалҳои гурӯҳҳои ифротиву тундгаро барои кишварҳои Осиёи Марказӣ низ хатари ҷиддӣ доранд» [17].

Ҳақ бар ҷониби Сарвари давлат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон мебошад, зеро барои нишон додани муқобилияти муассир бо тундгароии динӣ, омӯзиши амиқи заминаҳои таърихӣ, идеологӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии он зарур буда, нишон додани раванди зухур ва густариши он ва амалӣ сохтани тадбирҳои пешгирикунанда дар муқобили он, дар сатҳи давлатҳои алоҳида, минтақавӣ ва ҷаҳонӣ аҳамияти муҳим пайдо мекунад. Мубрами омӯзиши мавзӯи рисолаи диссертсионӣ низ дар доираи ин зарурият асоснок карда мешавад.

Ҳамзамон дар натиҷаи ин тамоюлот ва хусусияти сиёсӣ гирифтани зухуроти тундгароӣ сабаби тағйир ёфтани ҷойгоҳ ва мақоми ин ҳаракати динӣ-сиёсӣ дар ҷомеа ва ҷаҳонбинии пайравони он аз зумраи ҷавонон ва насли наврас хоҳад шуд, ки ба раванди тағйирпазирӣ ҷомеаи имрӯза, инчунин амнияти давлат таъсири худро хоҳад расонд.

Махсусан, ҷавонони Тоҷикистон, ки қишри осебпазирӣ ҷомеа буда, бештар аз дигар табақаҳои иҷтимоӣ зери таъсири ғояҳои ифротгароёнаи динии гурӯҳҳои тундгаро қарор гирифтаанд, бояд амалҳои онҳо дар доираи амалишавии манфиатҳои миллӣ ва суботи сиёсии кишвар равона гарданд. Дар робита ба ин, омӯзиши паҳлуҳои мухталифи зухури тундгароии динӣ, сабабҳои пайдоиш ва ҷустуҷӯи роҳу воситаҳои муқовимат бо он талаботи рӯзмарра ба шумор меравад.

Мубрамии мавзуъ боз дар он зоҳир мегардад, ки яке аз масъалаҳои муҳимми ҷомеаи Тоҷикистон боло бурдани маърифати сиёсӣ ва худшиносии миллии ҷавонон ҳамчун омили боздорандаи тундгарии динӣ ба шумор меравад.

Фазои иттилоотии Осиёи Марказӣ ва тарҳи эҳтимолии тундгарии динӣ паҳншавии онро дар минтақа нишон дода, пешбинӣ менамояд, ки тундгарии динӣ дар маҷмуъ метавонад ба низоми умумии амнияти тамоми кишварҳои минтақа таъсири манфӣ расонад. Ба ҳамин сабаб, механизми муассири муқовимат ба тундгарии динӣ ҳамкориҳои мутақобилан судманди мақомоти салоҳиятдори кишварҳои минтақаи мазкур дар ҷолоиши (филтратсияи) захираҳои иттилоотӣ махсус мегардад. Дар амал тадбиқ намудани иқдоми мазкур хеле бамаврид ва зарур мебошад, зеро раванди ҷаҳонишавӣ на танҳо имконоти васеъро барои ҷараёнҳои иттилоотӣ ва рушду тараққиёти инсоният ба бор овардааст, балки сабаби зухур ва пайдоиши таҳдиду хатарҳои сифатан нави глобалӣ низ гардидааст. Ҷунончи, тайи солҳои охир дар натиҷаи рушду тараққиёти техника ва технологияи муосир ва пешравиҳои босуръати технологияи рақамӣ ҷойгоҳ ва мақоми шабакаҳои иҷтимоӣ дар раванди интишор додани ақидаҳои тундгарии динӣ дар байни аҳоли бамавротӣ зиёд гашта, боиси паҳншавӣ ва шиддат гирифтани таълимоти ин ҷараёнҳо дар ҷомеаи навин гардидааст.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Масъалаи тундгарии динӣ тӯли чанд даҳсолаи охир таваҷҷуҳи олимону ҷомеашиносонро дар сатҳи ҷаҳонӣ ва манотиқи мухталифи он ба худ ҷалб намудааст. Дар ин муддат як қатор олимони ватанӣ ва хориҷӣ ба омӯзиши тундгарии динӣ ва махсусан тундгарии исломӣ ба таври ҷиддӣ машғул гардидаанд. Дар қорҳои илмию таҳқиқотии онҳо масъалаи тундгарии динӣ мавзӯи марказии таҳқиқот ба шумор рафта, моҳият ва хусусиятҳои бевоситаи он нишон дода шудаанд. Масалан ҷунин таҳқиқотро дар асарҳои илмии муҳаққиқони аврупоӣ А.К.

Зайферт, А. Крайкемайер,¹ Л.Р. Сюкияйнен,² М.П. Требин,³ Б. Хоффман,⁴ ва дигарон мушоҳида намудан мумкин аст. Дар таҳқиқоти олимони мазкур алоқамандии терроризм ва экстремизм бо тундгароии динӣ нишон дода шудааст. Олимони мазкур дар таҳқиқоти худ ба хулосае меоянд, ки ҳама гуна зухуроти ифротгарой дар заминаи идеологияи радикализи динӣ пайдо мешаванд. Аз ин рӯ, аз байн бурдани радикализм ва пешгирӣ намудани роҳу усулҳои радикализатсияи ҷомеа имкон медиҳад, ки хавфу хатари терроризм ва экстремизм бамаротиб коҳиш дода шавад.

Дар Россия ва дигар кишварҳои Иттиҳоди давлатҳои мустақил, як қатор олимони ба омӯзиши ин масъалаи хеле муҳими муносиб рӯй овардаанд:

Бағлиев М.А.,⁵ Бурханова К.Н.,⁶ Василенко В.И.,⁷ Воронина В.Ю.,⁸ Дикаев С.У.,⁹ Дмитриев А.В.,¹⁰ Добаев И.П.,¹¹ Ермаков С.М.,¹² Жаринов К.В.,¹³ Жданов Н.В.,¹⁴ Иванич Ю.,¹⁵ Игнатенко А.А.,¹⁶ Коровников А.В.,¹⁷

¹ Зайферт, А.К. Превентивная стабилизация посредством светско-исламских компромиссов [Текст] / А.К. Зайферт, А. Крайкемайер // О совместимости политического ислама и безопасности в пространстве ОБСЕ. – Душанбе: Шарки Озод, 2003. – С.8-24.

² Сюкияйнен, Л.Р. Ислам и терроризм: союзники или противники [Текст] / Л.Р. Сюкияйнен // Терроризм и религия / сост. Л. В. Брятова; науч. ред. В.Н. Кудрявцев. – М.: Наука, 2005. – С.102-115.

³ Требин, М.П. Терроризм в XXI веке [Текст] / М.П. Требин. – Минск: Харвест, 2004. – 816 с.

⁴ Хоффман, Б. Терроризм – взгляд изнутри [Текст] / Брюс Хоффман; пер. с англ. Е. Сажина. – М., 2003. – 264 с.

⁵ Бағлиев, М.А. Политические аспекты современного исламского экстремизма (на примере Египта) [Текст]: дисс... канд. полит. наук / Бағлиев Мурад Алиевич. – М., 2002. – 171 с.

⁶ Экстремизм в Центральной Азии [Текст] / под общ. ред. К.Н. Бурханова. – Алматы, 2002. – 326 с.

⁷ Василенко, В.И. Терроризм как социально-политический феномен [Текст]: монография / В.И. Василенко. – М.: РАГС, 2002. – 218 с.

⁸ Воронина, Е.Ю. Политический радикализм как объект политологического анализа [Текст]: дисс... канд. полит. наук / Воронина Елена Юрьевна. – М., 2013. – 183 с.

⁹ Дикаев, С.У. Террор, терроризм и преступления террористического характера [Текст] / С.У. Дикаев. – СПб., 2006. – 464 с.

¹⁰ Дмитриев, А.В. Религиозные аспекты терроризма [Текст] / А.В. Дмитриев, И.Ю. Залысин // Терроризм и религия / сост. Л.В. Брятова; науч. ред. В.Н. Кудрявцев. – М.: Наука, 2005. – С.75-89.

¹¹ Добаев, И.П. Исламский радикализм: генезис, эволюция, практика [Текст] / И.П. Добаев. – Ростов н/Д., 2003. – 416 с.

¹² Ермаков, С.М. Понятийные аспекты терроризма [Текст] / С.М. Ермаков // Терроризм – угроза человечеству в XXI веке. – М.: Крафт, 2003. – С.49-61.

¹³ Жаринов, К.В. Терроризм и террористы: ист. справочник [Текст] / К.В. Жаринов; под общ. ред. А.Е. Тараса. – Минск: Харвест, 1999. – 604 с.

¹⁴ Жданов, Н.В. Исламская концепция миропорядка [Текст] / Н.В. Жданов. – М.: Международные отношения, 2003. – 568 с.

¹⁵ Иванич, Ю. Наркотики и терроризм [Текст] / Ю. Иванич. – М.: Вече, 2005. – 464 с.

¹⁶ Игнатенко, А.А. Ислам и политика: сборник статей [Текст] / А.А. Игнатенко. – М.: Институт религии и политики, 2004. – 256 с.

Шоманова А.Ж., Нурмухамедов Б.Ж.,² Петрухина А.А.,³ Пластун В.И.⁴ ва дигарон.

Ҳамзамон бояд зикр сохт, ки дар таҳқиқоти як қатор олимону муҳаққиқон сарфи назар аз он, ки масъалаи тундгароии динӣ бевосита таҳқиқ нагардида бошад, лекин онҳо баъзе паҳлӯҳои зухуроти тундгароиро мавриди баррасӣ қарор додаанд. Дар ин самт корҳои илмию таҳқиқотие, ки ба омӯзиши моҳият, ташаккул ва хусусиятҳои бевоситаи тундгароии динӣ бахшида шудаанд дорои аҳаммияти зиёди илмию назариявӣ мебошанд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ як қатор муҳаққиқон ба омӯзиши паҳлӯҳои гуногуни тундгароии динӣ машғул шудаанд. Дар таҳқиқотҳои онҳо масъалаҳои мазкур одатан ҳамчун зухуроти манфӣ ва таҳдиди воқеӣ ба суботи сиёсии кишвар ва ҳамчун сарчашмаи иғвоангезию шӯрандозӣ баррасӣ шудаанд. Аз ҷумла, дар таҳқиқоти Муҳаммад А.Н.,⁵ Зокиров Г.Н.,⁶ Шоисматуллоев Ш.,⁷ Ятимов С.С.,⁸ Маҳмадизода Н.Д.,⁹ Миралиён Қ.А.,¹⁰ Муҳаммадзода П.А.,¹¹ Додихудоев Х.А.,¹ Хидирзода М.У.,² Ҳайдарзода

¹ Коровников, А.В. Исламский экстремизм в арабских странах [Текст] / А.В. Коровников. – М.: Наука, 1990. – 170 с.

² Шоманова, А.Ж. Современный терроризм: взгляд из Центральной Азии [Текст] / А.Ж. Шоманова, Б.Ж. Нурмухамедов. – Алматы, 2002. – 216 с.

³ Петрухина, А.А. Исламский радикализм как фактор дестабилизации мировой политической ситуации [Текст]: дисс... канд. полит. наук / Петрухина Анна Александровна. – М., 2012. – 170 с.

⁴ Пластун, В.И. Деятельность экстремистских сил и организаций в странах Востока [Текст] / В.И. Пластун. – Новосибирск: ИД «Сова», 2005. – 474 с.

⁵ Муҳаммад, А.Н. Амнияти миллӣ [Матн]: воситаи таълимӣ / А.Н. Муҳаммад, Х.Қ. Сафарализода. – Душанбе: Империял-групп, 2019. – 226 с.

⁶ Зокиров, Г.Н. Терроризм [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе, 2004. – 56 с.

⁷ Шоисматуллоев, Ш. Ватандӯстӣ, маърифати ҳуқуқӣ, ҳувияти миллӣ ва муқовимат ба муқобили экстремизм дар шароити ҷомеаи муосири Тоҷикистон [Матн] / Ш. Шоисматуллоев, Ф.С. Миров. – Душанбе: Дониш, 2024. – 135 с.

⁸ Ятимов, С.С. Идеология и национальные интересы [Текст] / С.С. Ятимов. – Душанбе: Ганч, 2015. – 192 с.; Ятимов, С.С. О политической идеологии [Текст] / С.С. Ятимов. – Душанбе, 2014. – 72 с.

⁹ Маҳмадизода, Н.Д. Зоҳиршавии ифротгароии динӣ-сиёсӣ дар шароити инкишофи ҷомеаи тоҷик ва роҳҳои пешгирии он [Матн] / Н.Д. Маҳмадизода. – Душанбе, 2022. – 324 с.

¹⁰ Миралиён, Қ.А. Некоторые пути совершенствования пропаганды государственной идеологии среди молодежи [Текст] / Қ.А. Миралиён // Известия Академии наук Республики Таджикистан, отделение общественных наук. – 2015. – №3 (239). – С.103-112.

¹¹ Махмадов, П. А. Информационная безопасность в системе политической коммуникации: состояние и приоритеты обеспечения (на материалах государств Центральной Азии) : дис. док. полит. наук. – Душанбе, 2018. – 323 с.

Р.Қ.,³ Шарипов И.Ш.,⁴ Шарипов С.И.,⁵ Холикназар Х.,⁶ Сафарализода Х.Қ.⁷ ва дигарон масъалаҳои паҳншавии тундгарой ва ифротгарой, таъсири манфии онҳо ба суботи кишвар, инчунин таҳдидҳои вобаста ба онҳо мавриди таҳлилу таҳқиқ қарор дода шудаанд.

Муаллифони зикршуда зимни баррасии масъалаи тундгароии диниро ҳамчун падидаи иҷтимоӣ ва сиёсӣ дар доираи талаботи таҳқиқотҳои академӣ баён сохта, дар масъалаи муқобилият бо он, пешниҳод сохтаанд аз усулҳои зӯрӣ мубориза бо он, аз ҷумла, ҷисман нобуд кардани саркардагонӣ гурӯҳҳо ва ташкилотҳои террористӣ, ворид кардани зарбаи пешгирикунанда ба пойгоҳҳои гурӯҳҳои террористӣ, истифодаи қувва ва воситаҳои техникии сохторҳои кудратиро истифода карда шавад.

Дар баробари ин бо назардошти мубрамият ва рӯзмараи будани мавзӯи тундгарой ва шиддат гирифтани он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби Маҷлиси намояндагонӣ Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон як силсила қонунҳо ва асноду ҳуҷҷатҳои меъёрӣ ҳуқуқӣ, инчунин суҳанронҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар муқобили ин падидаи номатлуб таҳия ва қабул гардиданд: Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон,⁸ Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 аз 1 июни соли 2021 таҳти №187,⁹ Қонуни Ҷумҳурии

¹ Додихудоев, Х.А. Роль и место Республики Таджикистан в противодействии экстремизму и международному терроризму: Проблемы и потенциал институтов гражданского общества [Текст]: дисс... д-ра полит. наук / Додихудоев Хуршед Азамджонович. – Душанбе, 2024. – 376 с.

² Хидирзода, М. Роҳҳои пешгирӣ ва муқовимат ба равияҳои ифротӣ [Матн] / М. Хидирзода // Терроризм ва ифротгарой – роҳҳои пешгирии он. – Душанбе: Маориф, 2015. – С.31-40.

³ Ҳайдаров, Р.Қ. Роҳҳои пешгирӣ намудани раванди ҷалби ҷавонон ба ҳаракатҳои ифротгароии динӣ: ҷанбаи иҷтимоӣ-сиёсӣ [Матн] / Р.Қ. Ҳайдаров, Ҳ.Ҳ. Ҳоҷаев // Аҳбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови АИҚТ. – 2018. – №2. – С.90-93.

⁴ Шарипов, И. Предпосылки преобразования общественных отношений в Таджикистане на пути некапиталистического развития [Текст] / И. Шарипов. – Душанбе: Дониш, 1973. – 166 с.

⁵ Шарипов, С.И. Таджикистан: демократизация политических отношений [Текст] / С.И. Шарипов. – Душанбе, 2000. – 257 с.

⁶ Холикназар, Х. Республика Таджикистан в борьбе против терроризма и религиозного экстремизма в период государственной независимости [Текст] / Х. Холикназар. – Душанбе: Ирфон, 2016. – 317 с.

⁷ Сафарализода, Х. К. Таҳдидҳои замони муосир: масъалаҳои назариявӣ методологӣ / Х. К. Сафарализода. – Душанбе : Эр-граф, 2023. – 420 с.

⁸ Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: Ганҷ, 2016. – 136 с.

⁹ Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025, аз 1 июни соли 2021, №187

Тоҷикистон дар бораи муқовимат ба экстремизм¹ қабул намуд. Суханрониҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар маҷлиси васеи Ҳукумати Тоҷикистон доир ба натиҷаҳои рушди иқтисодиву иҷтимоии мамлакат дар соли 2015 ва вазифаҳо барои соли 2016; дар ҷаласаи ифтитоҳии Конфронси сатҳи баланд «Ҳамкории байналмилалӣ ва минтақавӣ дар мубориза бо терроризм ва манбаъҳои маблағгузори он, аз ҷумла гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир ва ҷинояткориҳои муташаккил». Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои муаззами миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 22 декабри соли 2017, 23 январи соли 2015, 20 апрели соли 2011 инчунин суханронӣ дар маҷлиси васеи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба натиҷаҳои рушди иқтисодиву иҷтимоии кишвар дар соли 2023 ва вазифаҳо барои соли 2024, маълумоти ҷамъбастии Прокуратураи генералӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2023 ва ғайра.

Сарфи назар аз он, ки паҳлӯҳои гуногуни тундгароии динӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва берун аз он дар матни зухуроти номатлуб аз қабилӣ ифротгарой, терроризм ва экстремизм мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд, вале мутаассифона дар илмҳои сиёсии ватанӣ то ҳанӯз асарҳое, ки дар онҳо ин масъала дар шакли алоҳида, системавӣ ва ҷамаҷониба таҳқиқу таҳлил ва баррасӣ шуда бошанд, ба назар намерасад. Таҳқиқоти анҷомёфта барои пурра намудани ин ҳолигии мазкур мусоидат хоҳад намуд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва ё мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар доираи иҷроиши мавзуи илмӣ-таҳқиқотии шӯъбаи сиёсатшиносии Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон «Масоили амнияти миллий ва муайян намудани таҳдидҳои нав ба суботи сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон» иҷро гардидааст.

¹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба экстремизм» аз 2 январи соли 2020, №1655

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот – баррасӣ ва таҳқиқи хусусиятҳои бевоситаи тундгароии динӣ ва муайян намудани таъсири он ба суботи иҷтимоию сиёсии Тоҷикистон мебошад. Барои амалӣ намудани мақсади таҳқиқот дар рисолаи диссертатсионӣ вазифаҳои таҳқиқот ба таври зерин муайян гардидаанд:

Вазифаҳои таҳқиқот:

- нишон додани моҳияти илмӣ мафҳуми «тундгароии динӣ», инчунин мавриди омӯзиш қарор додани сарчашмаҳои илмӣ ва мақсадҳои ниҳоии пайравони ин чараён;

- баррасии заминаҳои этнофарҳангӣ, иҷтимоӣ ва решаҳои паҳн гаштан ва тавсеа ёфтани тундгароии динӣ, нишон додани омилҳои бунёдии ин падидаи сиёсии динӣ;

- омӯзиши раванди ташаккули маданияти сиёсӣ ҳуқуқии ҷавонони муосири Тоҷикистон ва хусусиятҳои муҳими он дар раванди ҷаҳонишавӣ;

- асоснок намудани роҳу воситаҳои баланд бардоштани маърифатнокии сиёсии ҷавонон ва нишон додани омилҳои муассири муқовимат ба тундгароии динӣ;

- таҳлили нақш ва мавқеи шабакаҳои иҷтимоӣ дар паҳн кардани таълимоти тундгароии динӣ, пешниҳод сохтани тавсияҳои амалӣ ба хотири муборизаи ҷамақониба ба муқобили он дар муҳити маҷозии кишвар;

- муайян кардани нақши афкор ва арзишҳои миллӣ дар раванди мубориза бо гурӯҳҳои тундгароии динӣ.

Объекти таҳқиқот – тундгароии динӣ ва паҳншавии он дар шароити ҷомеаи Тоҷикистон.

Предмети таҳқиқот – хусусиятҳои таъсири идеологияи тундгароии динӣ ба ҳаёти иҷтимоию сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар замони муосир.

Фарзияи таҳқиқот дар маҷмӯъ ҷойгоҳ ва нақши падидаи тундгароӣ, ташаккул ва паҳншавии онро дар шароити тағйирпазирии ҷомеа на танҳо дар доираи масъалаҳои зикршуда, балки пайдоишу таъсири онро низ ба

равандҳои сиёсӣ дар Тоҷикистон дар бар гирифтааст. Ин мушкилот мутаассифона, то ҳанӯз дар кишвари мо ба таври пурра омӯхта нашуда, дар адабиёти мавҷуда таҳлилу баррасии сохтори идеологии ташаккули тундгароӣ дар иртибот ба равандҳои сиёсӣ дар ҷомеа вуҷуд надорад.

Аз ин лиҳоз, дар таҳқиқоти диссертатсионӣ моҳият ва мафҳуми тундгароии динӣ ҳамчун маҷмуаи андешаву таълимоте, ки ба ақида ва идеологияи ҷараёнҳои бунёдгари тоҷик менамояд, мавриди таҳлили илмӣ қарор гирифтааст. Фарзияи илмӣ мазкур дар асоси омезиши (муттаҳид сохтани) як силсила андеша ва ғояҳои, ки муаллиф ҳангоми таҳлил ва баррасии сарчашмаҳо ва таҳқиқоти илмӣ муҳаққиқони хориҷӣ ва ватанӣ, инчунин усули мушоҳидаи шахсии муаллиф аз рӯйи ташаккул ва зуҳури тундгароии динӣ дар кишвари Афғонистон, ки тавассути филмҳои мустанад ба даст овардааст, пешниҳод мегардад.

Асосҳои назариявӣ методологии таҳқиқот. Таҳқиқот ҷанбаи байнифанӣ дошта, равиши методологии ҷунин илмҳо, аз қабili сиёсатшиносӣ, фалсафаи иҷтимоӣ, диншиносӣ, фалсафаи фарҳанг, равоншиносӣ, ҳуқуқшиносӣ, таърих ва ғайраро бо ҳам муттаҳид месозад. Ҷанбаи байнифанӣ таҳқиқот аз мураккабии мақсади гузашташуда бармеояд.

Асоси методологии таҳқиқотро таҳлили муқоисавӣ ҷунбиши бунёдгари динӣ, ки ба худ бештар хусусияти хатарноки фишороварии равониро нисбат ба аҳли ҷомеа касб менамояд, ташкил додааст.

Дар раванди таҳияи рисолаи илмӣ дар баъзе ҳолатҳо таҳлили муқоисавӣ бо далелҳои таърихӣ пурра мешаванд. Аз ҷумла, барои дарки беҳтари идеологияи муосири бунёдгариён ва ифротгариёни динӣ зуҳур ва таҳаввули ин ҷараёнҳо мавриди таҳлил қарор гирифтаанд.

Методологияи таҳқиқот ҳамзамон таҳлили адабиёти илмӣ ва оммавӣ, маводи ВАО ва ғайраро дар бар мегирад. Барои асоснок кардани зарурати таҳқиқот маълумоти оморӣ ва натиҷаи таҳқиқоти сотсиологӣ, ки аз тарафи

марказҳои пешбари Осиёи Марказӣ ва Русия, инчунин аз хориҷи дур дарёфт шудаанд, мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Навгонии илмӣ таҳқиқот. Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ аввалин бор дар илми сиёсатшиносии ватанӣ тундгароии динӣ ҳамчун объекти омӯзиши илмӣ қарор гирифта, фарқиятҳои асосии он аз ифротгароии динӣ ва терроризм нишон дода шудааст. Баъзе аз паҳлуҳои мушаххаси навгонии илмӣ рисола дар бандҳои зерин инъикос ёфтаанд:

- хусусият ва моҳияти фарқкунандаи «тундгароии динӣ» омӯхта шуда, манбаҳои асосии ақидаҳои ва ҷаҳонбинии ин ҷараён баррасӣ гардидаанд;

- сабабҳои пайдоиш, ташаккул ва паҳн гаштани ин падидаи номатлуб дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон баён гардидааст;

- роҳҳо, шаклҳои ва рушди ҷаҳонфаҳмӣ ва ҷаҳонбинӣ, инчунин моҳияти тафаккури сиёсӣ ва ҳуқуқии насли наврас дар кишвар мавриди таҳлил қарор гирифтааст;

- василаҳои асосии боло бурдани сатҳи шуъурнокӣ ва маърифати сиёсии насли наврас омӯхта шуда, роҳҳо ва омилҳои ҷуръасири мубориза ва муқовимат ба тундгароии динӣ таҳлил гардидаанд;

- ҷойгоҳ ва мақоми васоити ахбори омма ва шабакаҳои иҷтимоӣ дар нашр ва паҳн намудани таълимоти тундгароии динӣ омӯхта шуда, тарз, усул ва роҳҳои муқовимат ба ин падидаи номатлуб пешниҳод гардидаанд;

- нақши афкор ва арзишҳои миллӣ дар раванди мубориза бо гурӯҳҳои тундгароии динӣ муайян карда шудааст.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Появу бунёди тундгароии динӣ аз даврони кӯҳан оғоз ёфта, то пайдоиши ин истилоҳ дар шаклҳои мухталиф вучуд дошт. Тундгароии динӣ аз нигоҳи таърихӣ дар доираи сохтори зерин рушд ёфтааст: аз террори инфиродӣ ба гурӯҳӣ – локалӣ ва оммавӣ. Барои терроризми муосир ҳушунати бештари оммавӣ хос мебошад. Терроризми муосир дар пайвастагӣ бо таълимоти исломи тундгаро, шакли терроризми ҷамъӣ ва гурӯҳӣ ба шумор

рафта, аз чониби сохторҳои мушобеҳи байналмилалӣ дастгирӣ меёбад. Дар таҳқиқоти олимони соҳаи илмҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла дар асарҳои илмӣ файласуфон, сиёсатшиносон, ҳуқуқшиносон, диншиносон ва равоншиносон мафҳум ва моҳияти «тундгароии динӣ» ба таври мухталиф шарҳу тавзеҳ дода шудааст.

2. Тундгароии динии ҷаҳони муосир решаҳои амиқи пайвандсоз бо ифротгароӣ ва терроризм дошта, дар ҷорҷубаи ҷаҳонбинии мушаххаси «ҷиходӣ» зухур, ташаккул ва паҳн гаштааст. Дар доираи рукнҳои асосии дини ислом мисоли равшани он ҷонибдорӣ аз доктринаи ҷанги муқаддас, яъне «ҷиход» ба шумор рафта, аз тарафи пайравони бунёдгарои исломӣ барои дастбешудан ба ҳадафҳои динӣ – сиёсии худ истифода бурда мешавад.

Тундгароии динӣ падидаи манфии иҷтимоӣ- сиёсӣ буда, амалҳои он ба бесуботиҳои ҳаёти ҷомеа равона гардидааст, ки оқибат ба таназзули ҳаёти иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсии кишварҳои мухталиф оварда мерасонад. Зухури ин падидаи номатлуб дар ҷомеа дорои сабабҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ, равонӣ, ақидатӣ, маънавӣ ва ғайра мебошад.

3. Фарҳанги ҳуқуқӣ ва сиёсӣ дар ҳаёти рӯзмарра ва маънавии инсон таъсири амиқ гузошта, барои тақомули шахсият нақши муҳим мебозад. Дар раванди тағйирёбии муносибатҳои байналмилалӣ таъсири тундгароии динӣ ба ташаккули таърихи навини сиёсӣ ва иҷтимоиву иқтисодии ҷомеа, амалӣ сохтани шаклҳои гуногуни низоми идоракунии давлатӣ, низоми сиёсӣ, субъектҳои иҷтимоӣ ва ғайра меафзояд. Дар ҳаёти сиёсӣ ва иҷтимоии имрӯзаи ҷомеаи мо ташаккули фарҳанги сиёсӣ ва ҳуқуқии насли наврас бо татбиқи манофеи миллии кишвар робитаи зич дорад. Чи тавре аз осори ҷомеашиносон бармеояд, омӯзиши фарҳанги сиёсӣ ва шаклҳои иҷтимоикунонии сиёсӣ, пеш аз ҳама, муайян сохтани роҳи усулҳои мустаҳкам намудани суботи сиёсӣ, муқаррар кардани мустаҳкам гардонидани фарҳанги сиёсии ҷомеа ва мавҷуд будани таҷрибаи ҳамаҷонибаи сиёсӣ маҳсуб меёбад. Низоми иҷтимоии ҷомеа ва мавқеъгирии

чавонон дар шароити имрӯза тақозои онро менамояд, ки нисбат ба тундгароии динӣ мубориза ва муқовимати доимӣ ва пайгирона ба амал бароварда шавад.

4. Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дарки зарурати мубориза бо ифротгарӣ ва тундгароии динӣ ҳамчун вазифаи калидӣ дар соҳаи сиёсат ва идеология барои таъмини амнияти кишвар, минтақа ва ҷаҳон ғайбона барои таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ дар ин самт кор бурда истодааст. Дар доираи барномаҳо ва нақшаҳои ташкилотҳои байналмилалӣ қонунҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул карда шуданд, инчунин барномаҳои мушаххас таҳия карда шуданд, ки дар бахшҳои мухталифи ҳаёти ҷамъиятӣ натиҷаҳои назаррас ба бор оварданд. Мутаассифона, тундгароёни динӣ аз табақаҳои мухталифи иҷтимоӣ баъзан вақт дастгирӣ меёбанд. Дар чунин ҳолати баамаломата зарурати он пеш меояд, ки маърифати сиёсӣ ва ҳуқуқии насли наврас боло бурда шуда, ба омили асосии муқовимати онҳо дар муқобили ифротгарӣ ташаққул ёбад.

5. Дар пешрафти ҳар ҷомеа нақши шахсиятҳои барҷаста ва машҳур хеле баланд буда, афкори онҳо ба интиҳоби масири рушди ҷомеа ва давлатдорӣ таъсири амиқ мерасонанд. Дар таърихи давлатдорӣ навини тоҷикон ва дар рушди модели давлатдорӣ миллии мо маҳз андешаҳои сиёсии Пешвои муаззами миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон нақши калидӣ дошта, Паёмҳои солонаи вай дар даври давлатдорӣ муносири мо ба сифати дастури роҳнамо хизмат намудаанд. Дар ҳуҷҷатҳои мазкур бисёр паҳлуҳои рушди миллат, хусусан қишрҳои гуногуни ҷомеа арзёбӣ гардида, онҳо ба сарчашмаи баланд бардоштани маърифати сиёсии мардум табдил ёфтаанд. Дар амал татбиқ намудани Паёмҳои Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон метавонанд, ки ҳар як шаҳрванди ҷавонро ба қуллаҳои баланди камолот роҳнамоӣ созад. Ҳамзамон ин Паёмҳо метавонанд ҳамчун дастури методологӣ барои муқовимат бо идеологияи тундгароии динӣ истифода бурда шаванд.

6. Шахсоне, ки ба равияҳои тундгароии динӣ рӯй меоранд, аслан шахсиятҳои манқурт ва бедонишу бемаърифат ба шумор рафта, аз фарҳанги миллий ва ҳувиёти худшиносии мардуми худ фарсахҳо дур мебошанд. Аз ин рӯ, таҳкими мақоми худшиносӣ ва ҳувиёти миллии ҷавон имкон медиҳад идеологияи тундгароии динӣ ба афкори ҷомеа ба маротиб камтар таъсиргузор карда шавад. Зеро афкор ва арзишҳои миллий дар раванди мубориза бо гурӯҳҳои тундгароии динӣ метавонанд ҳамчун омили муассири боздоранда хизмат намоянд.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Аҳамияти илмӣ – амалии таҳқиқот аз он иборат аст, ки моҳияти тундгароии динӣ маҷмуан муайян карда шуда, заминаҳои идеологӣ, ҷаҳонбинӣ ва иҷтимоӣ – фарҳангии он ошкор гардидааст. Мазмуну муҳтавои амали сиёсии он дар бисёр минтақаҳои ҷаҳон равшан шуда, асосу бунёди назариявӣ ва сабабҳои зуҳури тундгароии динӣ метавонад дар таҳқиқоти минбаъда барои омӯзишу пажӯҳиши ин падидаи манфӣ истифода бурда шавад.

Маводи диссертатсия метавонад дар таҳияи нақшаҳо ва барномаҳои таълимӣ, ҳамчунин дар курсҳои махсус оид ба фанҳои сиёсатшиносӣ, исломшиносӣ, диншиносӣ, сиёсатшиносии этникӣ, равшаншиносии ҳуқуқӣ, низоъшиносӣ, фалсафаи иҷтимоӣ ва ғайраҳо мавриди истифода қарор гирад. Маводи диссертатсия ҳамчунин метавонад дар фаъолияти кормандони оперативии мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, тартиботи ҷомеа ва сохторҳои қудратӣ истифода гардад. Натиҷаҳои таҳқиқот метавонад ба сифати маводи таълимӣ барои шунавандагону донишомӯзони мактабҳои олӣ ва омӯзишгоҳҳои ҳарбӣ, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода бурда шавад.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот ва хулосаҳои ҳосилшуда, пеш аз ҳама, бо мутобикати усулҳо ва методологияи таҳқиқот бо ҳадафу вазифаҳои диссертатсия асоснок карда мешавад. Дар диссертатсияи мазкур миқдори зарурии адабиёти илмӣ ба мавзӯ дахлдор истифода гардидааст. Муаллиф дар чараёни таҳқиқот

андешаҳо ва хулосаҳои олимони хориҷӣ ва ватаниро ба таври фаровон истифода бурдааст.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионии мазкур дар мавзӯи «Тундгароии динӣ ва паҳншавии он дар шароити тағйирпазирии ҷомеа (таҷрибаи Тоҷикистон)» бо шиносномаи ихтисоси 23.00.02 – Ниҳодҳо, равандҳо ва технологияҳои сиёсӣ мутобиқат менамояд. Дар банди 7-уми шиносномаи ихтисоси мазкур «Нақши дин дар ҷомеа», «Дину мазҳабҳои асосии замони муосир», «Мазҳабҳои тоталитарӣ», «Масъалаи таносуби ҳокимияти динӣ ва дунявӣ дар доктринаҳои мухталифи динӣ», «Масъалаҳои муколамаи байнимазҳабӣ» ва монанди инҳо барои таҳқиқ пешбинӣ гардидаанд.

Саҳми шахсии доктараби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми унвонҷӯ дар коркарду корбурди сарчашмаҳои назариявӣ, ҷамъбасти натиҷаҳои таҳқиқот, таҳияи мақолаҳои илмӣ ва маърузаҳо оид ба мавзӯи диссертатсия зоҳир мегардад. Муаллифи диссертатсия дар заминаи таҳлилу омӯзиши доираи васеи адабиёти илмӣ вобаста ба мавзӯи таҳқиқшуда ва паҳлуҳои гуногуни он андешаҳои илман асоснокшуда пешниҳод намудааст.

Тасвиби натиҷаҳои таҳқиқот. Натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар 6 мақолаи илмӣ муаллиф, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудаанд, инъикоси ҳудро ёфтаанд. Диссертатсия дар ҷаласаи Шӯъбаи сиёсатшиносии Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови АМИТ муҳокима ва ба ҳимоя тавсия гардидааст.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Доктараби дараҷаи илмӣ аз рӯйи мавзӯи диссертатсия 1 монографияи илмӣ, 6 мақолаи илмӣ ва 2 маърузаи илмӣ нашр намудааст. Мақолаҳои илмӣ доктараб дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп гардидаанд. Маърузаҳои илмӣ муаллиф дар маводи конференсияҳои ҷумҳуриявӣ нашр гардидаанд. Дар

интишороти муаллиф натиҷаҳои асосии диссертатсия, хулосаҳои таҳқиқот ва тавсияҳои амалии довталаб пешниҳод шудаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз номгӯи ихтисораҳо, муқаддима, тавсифи умумии таҳқиқот, ду боб, шаш зербоб, хулоса, рӯйхати адабиёти истифодашуда ва интишорот аз рӯи мавзуи диссертатсия иборат мебошад.

БОБИ I. ТУНДГАРОИИ ДИНӢ ДАР НИЗОМИ СИЁСАТИ ҶАҶОНИ МУОСИР: АСОСҶОИ НАЗАРИЯВӢ ВА МЕТОДОЛОГИИ ЗУҶУР, ХУСУСИЯТ ВА МОҶИЯТИ ОН

1.1. Тундгароии динӢ: асосҶои назариявию концептуалии таҳқиқот

Дар шароити тағйирёбии рӯзафзуни ҷаҳони муосир, ки дар он раванди босуръати ҷаҳонишавӣ вусъат меёбад, зухуроти номатлуб ва харобиовари «тундгарой» дар ҳаёти сиёсӣ, динӣ, ақидатӣ ва маънавию фарҳангии мардум ворид гардида, амалу фаъолияти гурӯҳҳои мухталифи иҷтимоӣ, сиёсату амалкарди онҳо, шаҳрвандони алоҳида ва дар маҷмӯъ ҷомеа, баръало зоҳир мегардад. Ин падидаи номатлуб гуногунчанба буда, дар баробари раванди ҷаҳонишавӣ бештар шиддат гирифтааст ва аз нигоҳи зоҳирӣ ва моҳияти худ хеле тағйир ёфтааст. Тундгароии муосир ба худ шаклу зоҳири мухталиф гирифта, ба мушкилоту хатарҳои нав мувофиқ мегардад.

Воқеаҳои гузаштаи таърихӣ ва раванди тағйироти ҷаҳони муосир ба таври возеҳ нишон медиҳанд, ки пажӯҳиш, таҳлилу баррасии тундгарой дар шароити бӯҳронҳои иқтисодӣ ва сиёсӣ, ба инобат гирифтани мавқеи ин омил дар раванди ҳалли муноқишаҳо ва мушкилоти пешгирии паёмадҳои манфии он хеле зарур мебошад. Чунин воқеият аз ҷониби мақомоти марбутан кишварҳо дарк гардида, дар атрофи пешгирии ҳама гуна зухуроти тундгарой ҷорабиниҳои гуногуни марбут ба таъмини амнияти миллӣ ба таври васеъ роҳандозӣ мегардад. Дар вазъияти хеле муташанниҷи ҷомеаи муосир, ки ҷангу муноқишаҳои зиёде дар кишварҳои Шарқи Наздик ва Миёна, Африқо, ҳамчунин баъзе минтақаҳои даргири олам идома меёбанд, руҳияи ифротгароии баъзе субъектҳои равандҳои сиёсӣ ва фаъолияти созмонҳои гуногуни тундгароиро ба таври назаррас боло бурдаанд. Дар ҷаҳони муосир таҳқиқи тундгарой, намудҳо ва хусусиятҳои асосии он вазифаи муҳимми илмӣ ва амалӣ мебошад, ки аз муҳаққиқон таҳлили муфассали равишҳо ва усулҳои гуногуни мубориза бо ин падидаро талаб мекунад.

Падидаи тундгарой ҳанӯз садсолаҳо пеш, аз ҷумла, аз давраи «Эҳё» диққати олимону ба худ ҷалб карда, дар асрҳои XX ва аввали асри XXI

омӯзиши он хеле муҳим гардидааст. Чи тавре, ки дар муқаддимаи рисола баён намудем, танҳо дар тули се даҳсолаи охир садҳо китобу рисолаҳо ва ҳазорҳо мақолаҳои илмӣ таҳлилӣ аз ҷониби олимони ва муҳаққиқони касбӣ таълиф ва таҳия гардида, дастраси оммаи васеи мардум гаштаанд. Шумораи зиёди олимони кишварҳои Аврупо, Шарқ ва ИДМ моҳият, хусусият, шаклҳо ва усулҳои мубориза бо тундгароиро таҳқиқ кардаанд.

Масъалаи тундгароӣ ва шаклҳои нави он, ки дар ин қисми боби аввали диссертатсия мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст, барои хонандаи тоҷик, ки ҳанӯз аз солҳои 90-уми асри гузашта ба шаклгирӣ ва зухуроти он ошноӣ дорад, хеле зарур аст. Зеро ба қавли Сарвари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «фаромӯш набояд кард, ки яке аз омилҳои асосии хурофотпарастӣ ва гаравидан ба ғояҳои иртиқӣ сатҳи пасти маърифатнокӣ ва тафаккури илмӣ дар ҷомеа мебошад» [13].

Истилоҳи «радикализм» (тундгароӣ) дар охири асри XVIII дар Англия вориди фарҳанги истилоҳот гардидааст. Чарлз Ҷеймс Фокс (с.т.1749) вестминистри Лондони Бузург ва сиёсатмадору идеологи либерализми англис, аввалин шуда калимаи «радикализм» - ро барои ишора ба ҷонибдорони даврони кӯҳан ва тағйироти кулӣ дар низоми давлатҳои аврупоӣ дар таъба ба намунаи давлатдорӣ дар Фаронса истифода бурдааст [205, с.21]. Дар асри XIX ин ғоя тадриҷан ба Аврупо ворид шуд ва бахсҳои ҷамъиятиро дар бораи дигаргуниҳои иҷтимоӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ бештар кард. Сараввал зеро ин мафҳум «тағйироти бунёдиро» дар назар доштанд.

Дар даврони шиддат гирифтани инқилобҳои саноативу иҷтимоии зиддифеодалӣ ва буржуазӣ, радикализм (тундгароӣ) ҳамчун намунаи рушди иҷтимоии ҷомеа муаррифӣ шуда, дар афкори иҷтимоӣ ва сиёсии аврупоиёни асри XX тавассути ҷонибдорони «анъанавароӣ» ва «консерватизм» ба воқуниши ҷиддитар рӯ ба рӯ гардид. «Радикализм» на танҳо ба маънои «инқилоб», балки тамоми шаклҳои он воқуниш ёфта, раванди таърихӣ давлатҳои пешрафтаи ҷаҳонро дар тули зиёда аз дусад соли охир муайян кард.

Маҳз ин омил имкон дод, ки шакли дигари ба эътидол овардани динамикаи иҷтимоӣ дар шароити равандҳои босуръати иқтисодӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ, илмӣ-техникӣ ва мутобиқгардонии хеле бузурги зиддибуҳронии ҷомеаи аврупоӣ ба вуҷуд ояд. Мафҳуми «радикализм» дар худ муҳтавои муҳити номусоиди иҷтимоию иқтисодӣ ва сиёсӣ, тасаввуроту ҷаҳонбинӣ ва идеологӣ, таҳдидҳои техногенӣ ва экологӣ, омилҳои маънавӣ, муносибатҳои иҷтимоӣ-психологӣ ва хусусиятҳои антропологӣ, намунаи ботинии рафтору кирдори шахрванди аврупоиро дар худ фаро гирифтааст.

Ин шакли радикализм бо сабаби афзоиши беадолатиҳои иҷтимоӣ ва нобаробарӣ, паҳншавии камбизоатӣ, бекорӣ ва коррупсия, вайрон шудани низоми ҳифзи иҷтимоӣ, набудани ҳифзи ҳуқуқи шахс ва моликият, даст кашидан аз дигаргуниҳои демократӣ ва тақвияти тамоюлҳои мочароҷӣ дар давлат, суст шудани давлати ҳуқуқӣ ва ҷомеаи шахрвандӣ, вайрон шудани низоми анъанавии арзишҳо, ахлоқ ва маънавиёт, низоъҳои пинҳонӣ ва дигар сабабҳои объективӣ зоҳир мешавад.

Дар баробари ин мафҳуми «тундгарой» дар иртибот ба ғайриимкон будани тағйироти ҷиддӣ дар вазъи мавҷудаи иҷтимоӣ бо истифода аз усулҳои демократӣ, набудани имконот барои баёни норозигӣ нисбат ба сохторҳои давлатӣ ва сиёсати мавҷуда рӯйи кор омад. Нокомии элитаҳои сиёсӣ дар ҳалли самараноки мушкилоти иҷтимоӣ, ҷустуҷӯи роҳҳои раҳой аз буҳронҳои тулонӣ ва муноқишаҳо низ омилҳои мебошанд, ки ба тундгаро шудани гурӯҳҳои норозӣ, табақаҳо ё шахсони алоҳида мусоидат карданд [112, с.12-17].

Мафҳуми «тундгарой» маънои тарзи тафаккур ва шакли рафтори ба он алоқамандро низ дорад. Масалан, «фундаментализм» ба маънои риояи қатъии талаботи ҳама гуна таълимот (динӣ, сиёсӣ, фалсафӣ ва ғайра) дошта, «утопизм» тасаввуротро дар бораи имкониятҳои бунёдии ҷомеа, ки дар он намунаҳои асосии разилатҳои иҷтимоӣ решакан карда мешаванд, дар худ ғунҷонидааст.

Аммо «инқилоб» ин эътирофи ногузири тағйироти кулӣ тавассути зӯроварӣ дар доираи муносибатҳои мавҷудаи иҷтимоӣ, тартиботи ҳуқуқӣ ва ғайраро дар назар дорад. Дар доираи ин мафҳумҳо унсури аввалӣ ҳамчун қисми ҷудонопазири «радикализм» моҳияти олами ҳастӣ ва сабаби номувофиқатии муносибатҳои иҷтимоии мавҷударо муайян карда, унсури дуюмӣ бошад ба идеали иҷтимоӣ ишора мекунад, ки ҷомеа бояд ба он савб талош варзад. Аммо унсури сеюмӣ усули бо роҳи зӯроварӣ ба даст овардани «идеал» -ро дар бар гирифтааст. Ба ибораи дигар, ин се унсури асосӣ моҳияти онро дар бар гирифта, ба саволҳои «чӣ», «чаро» ва «чӣ гуна» будани ҳаёти иҷтимоӣ ҷавоб медиҳанд [144, с.86-92].

Дар баробари ин мафҳуми тундгароӣ дар масъалаи бо роҳи «сода» ҳал намудани мушкилоти мураккабу ғуногунҷанбаи сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ, ҳуқуқӣ, байниқавмӣ, динӣ, экологӣ ва ғайраро аз тариқи зӯроварӣ ҳамчун воситаи «самаранок» ва амали мустақиму фаврӣ барои бартараф кардани маҳдудиятҳои иҷтимоӣ ва сиёсӣ, инчунин омода сохтан ба муқола ва созиш тавсиф мекунад. Ба хусусиятҳои асосии тундгароӣ инҳо шомил мебошанд; тақсимои ҷомеа ба қувваҳои оштинопазир, яъне ба «худӣ» ва «беғонагон», ҷустуҷӯи ҳамешагии душманону ғунаҳкорони нооромии иҷтимоӣ, ки ташнаи мубориза ва руҳияи муқовимати харобиовар бо душманон ва омодагӣ барои шаҳид шудан доранд; ҷустуҷӯи усули умумии ҳалли мушкилоти мураккаби иҷтимоӣ; услуби тоталитарии ҷаҳонбинӣ ва тафаккур ва ғайра [128, с.77-80].

Дар раванди рушди системаи иҷтимоӣ-сиёсӣ тундгароӣ як қатор вазифаҳоро иҷро мекунад: сохтори маълумот дар бораи дараҷаи камбудӣҳо дар соҳаи иҷтимоӣ ва сиёсӣ; паст кардани шиддати иҷтимоӣ тавассути қор бо гурӯҳҳои норозӣ; фишор ба институтҳои сиёсӣ; омода, қабул ва татбиқи қарорҳои сиёсӣ; ташаккули иродаи сиёсӣ; танзими самти фаъолияти сиёсӣ; ҳавасмандгардонии дигаргуниҳои куллии иҷтимоӣ ва сиёсӣ; навоарӣ ва ғ. [123, с.100-104].

Тундгарой ба сифати объекти риояи усулӣ ва катъӣ дар доираи тамоми падидаҳо ва зухуроти ҷаҳони муосир метавонад дар самтҳои гуногуни ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ зоҳир шуда, дар ҳолатҳои мухталиф, масалан, вақте сухан дар бораи ҳалли бунёдии ин ё он мушкилоти назариявӣ ё амалӣ меравад, асоснок карда шавад. Аммо тундгарой дар муносибатҳои иҷтимоӣ ҳамчун низоми муносибат ва амал, ки бо ахлоқ ва амалҳои иҷтимоӣ муҳолифати шадид дорад, ғайриқобили қабул мебошад.

Дар иртибот ба гуфтаҳои боло метавон ду шакли тундгароиро, ки ҷомеаи муосири ҷаҳонӣ бо онҳо рӯ ба рӯ аст, чудо намуд: тундгароии иҷтимоӣ ва сиёсӣ. Тундгароии иҷтимоӣ дар маҷмӯъ афзалияти манфиатҳои ҳар як гурӯҳи иҷтимоиро нисбат ба манфиатҳои ҷомеа эътироф менамояд. Масалан, «феминизм» як навъи тундгароии иҷтимоӣ буда, ҳангоми ба дараҷаи мутлақ расонидани аломати гендерӣ ташаккул меёбад. Дар навбати худ тундгароии динӣ таълимоти диниро ҳамчун унсури асосии ҳаёти одамон ва манфиатҳои гурӯҳҳои иҷтимоии муайян эътироф мекунад. Шаклҳои асосии радикализми иҷтимоӣ дар ҷомеаи муосири ҷаҳонӣ зухуроти нажодпарастӣ, этносентризм, феминизм, экологизм, фундаментализми динӣ, субфарҳангҳои ҷавонон ва мухлисон ва ғайра эътироф карда шудаанд [60].

Шаклҳои тундгарой аз қабилӣ тундгароии иҷтимоӣ - этникӣ ва динӣ дар назария ва амалияи муносибатҳои байналмилалӣ ва байнимазҳабӣ пойбанди ақидаҳо ва усулҳои шадид мебошанд. Тарафдорони онҳо, ки аз мавқеи ҳимояи манфиатҳо ва ҳуқуқҳои як миллат ё дин баромад мекунанд, ҳуқуқҳои дигар халқу динҳоро ошкоро ва таҳқиромез поймол месозанд. Идеологияи онҳо миллатгароии ҷиҳодӣ, бунёдгарой, ксенофобӣ ва шовинизми миллатгарой буда, сиёсати онҳо зуроварии этникӣ ё динӣ дар ин ё он шакл мебошад.

Хусусиятҳои хоси тундгароии динӣ таҳаммулнопазирӣ нисбат ба атрофиён буда, бешубҳа барои амният ва устувории давлат хатари ҷиддӣ эҷод мекунад. Хатари тундгароии динӣ инчунин ба тамоюли амалҳои

чиноятии аъзоёни як қатор равия ва мазҳабҳо вобаста буда, аз мавҷудияти «фанатизм» дар амалкарди онҳо дарак медиҳад [111, с.98-115].

Дар аксари ҳолатҳо ҷанбаи идеологии экстремизми иҷтимоӣ дар шакли аз ҳад содда ба назар мерасад, ки ин ба воқеият мувофиқат намекунад. Аксар вақт идеологияи «экстремизми иҷтимоӣ» идеологияи сиёсии пешрафта мегардад. Аммо, як қатор «идеологияҳои иҷтимоӣ»-е низ мавҷуд мебошанд, ки дар доираи фарҳангҳои муайян боқӣ мемонанд. Намунаи барҷастаи чунин идеологияи тундгароии иҷтимоӣ ин идеологияҳои фарҳангии ҷавонон шуда метавонанд. Ҷараёнҳои тундгароии иҷтимоӣ дар аксарияти ҳолатҳо дар амалҳои хеш даст ба баргузориҳои ҷамъиҳои эътирозӣ, пикету намоишҳои ғайриқонунӣ, содир кардани амалҳои авбошӣ ва амалҳои харобиовар, вайрон кардани ғайриқонунӣ ва ғайра мезананд. Яке аз таҳдидҳои асосии тундгароии иҷтимоӣ ба низоми ҷомеа он аст, ки вай ҳамчун замина барои тундгароии сиёсӣ хидмат мекунад ва мақсад дорад бо истифода аз вазъияти мушкили иҷтимоии байналмилалӣ ва байни динҳо ҷомеаро ба бӯҳрони пурраи иҷтимоӣ сиёсӣ савқ диҳад. Ин раванд қодир ба он аст, ки барои нерӯҳои барангезандаи ин бӯҳрон заминаҳои ғасби ҳокимияти давлатиро дар кишвар ва ё минтақаи алоҳида фароҳам орад. Ин падида якҷо бо пешрафти технологияҳои иттилоотӣ аз рушди экстремизми иттилоотӣ дар сатҳи байналмилалӣ истифода хоҳад бурд [83]. Дар муқоиса бо тундгароии иҷтимоӣ тундгароии сиёсӣ мақсад дорад ҳокимияти давлатиро ба даст оварда, ҳукумронӣ намояд.

Илова бар ин майдони муборизоти иҷтимоии тундгароии сиёсӣ одатан васеътар буда, бунёди решаҳои идеологии он нисбат ба идеологияи тундгароии иҷтимоӣ бештар қарор дорад. Сарфи назар аз мавҷудияти фарқиятҳои ҷиддӣ дар миёни тундгароии иҷтимоӣ ва сиёсӣ дар муносибатҳои онҳо бешубҳа робитаи мутақобила ба назар мерасад. Масалан, ғайриқонунӣ тундгароӣ метавонад дар ду шакл зоҳир шавад: якум, ҳамчун ғайриқонунӣ, ки бо истифодаи зуровариҳои сиёсӣ алоқаманд нест (масалан аксияҳои эътирозӣ, пикетҳои ғайриқонунӣ, бастани роҳҳо ва ғайра); дуюм,

ҳамчун ғаёлияте, ки дар асоси он истифодаи зурварӣ дар шаклҳои гуногун (терроризм, генотсид, таъқиботи оммавӣ ва ғайра) ҷой дорад. Маҳз ғаёлияти тундгароӣ бо тақя ба истифодаи зурвари сиёсӣ метавонад ҳамчун ифротгароии сиёсӣ, яъне ҳамаҷониба пойбанди шаклҳои тундрави ғаёлият дар сиёсат тавсиф карда шавад [83].

Ҳамин тариқ, ифротгароии сиёсӣ як навъи ғаёлияти тундгароӣ буда, бо истифода аз зурварӣ барои расидан ба ҳадафҳои сиёсӣ асос ёфтааст. Дар сохтори тундгароии сиёсӣ чараёнҳои «чап» ва «рост» ҷудо карда мешаванд. Ба тунгароёни чап шахсон ва гӯруҳҳои сиёсии дорои ақидаҳои коммунистии шадиди чапгаро дохил мешаванд. Одатан, ба чунин гӯруҳҳо иттиҳодияҳои анархистӣ, ташкилотҳои коммунистҳои чап, аз ҷумла троткистҳо, инчунин гӯруҳҳои коммунистие, ки дар мавқеи маоизм ва сталинизм истодаанд, дохил шуда метавонанд.

Дар доираи ин таснифот, «тундгароии рост» инчунин усулҳои хоси ҳудро дорад, ба монанди авторитаризм, ки хоҳиши ба даст овардани ҳокимияти сиёсӣ, ҳимояи он ё тасарруфи ғайриқонунии онро аз ҷониби шахсони алоҳида, гӯруҳҳо ё ҳизбҳо дар назар дорад. Мафҳуми миллатгароӣ низ шомили «тундгароии рост» буда, ҳадафи он шинохт ва муаррифии миллати худ ҳамчун арзиши олӣ ва ҳимояи манфиатҳои он ҳамчун вазифаи шоистаи ҳар як намоёндаи ин миллат. Адами озодандешии гӯруҳҳои иҷтимоӣ дар масъалаи ифодаи мавқеи шахсии худ низ дар доираи табақабандии зикршуда ба гӯруҳи «тундгароии рост» дохил мешавад. Дар муқобили он шовинизм қарор дорад, ки он ҳамчун шакли хеле шадид ва созишнопазири миллатгароӣ буда, бартарии як миллатро нисбат ба дигар миллатҳо ва ҳуқуқи тобеияти онҳо эълон медорад. Наҷодпарастӣ самти дигари «тундгароии рост» буда, таълимоте мебошад, ки моҳият ва хусусияти нобаробарии наҷодҳо ва нақши муайянкунандаи фарқиятҳои наҷодиро дар рушди ҷомеа ва фарҳанг муаррифӣ менамояд.

Аз сабаби он ки ин бахши рисола бештар ба масъалаҳои тунгароии динӣ бахшида шудааст, зарур мешуморем ба масъалаи мазкур дар доираи дини

ислом низ амиқтар назар андозем. Як нуктаро бояд зикр кард, ки дар васоити ахбори омма, идеологияҳои ҷаҳони муосир ва сиёсати давлатҳо аксаран зери мафҳуми тундгароии динӣ ҳосатан тундгароии исломӣ дар назар дошта мешавад.

Чи тавре аз таҳлили сарчашмаҳои таърихӣ ва осору таҳқиқоти мутахассисон бармеояд, решаҳои тундгароии исломӣ дар солҳои аввали пайдоиши дини ислом оғоз гардидаанд. Гумон меравад, ки онҳоро хаворичӣ таъсис додааст, ки дар соли 657 аз тарафдорони халифаи чорум Али Абутолиб ҷудо шуданд. Ба ақидаи онҳо, Алӣ дар мубориза бо Муовия ба қадри кофӣ қатъӣ набуд. Чун «хаворич» дар ислом бидъат ба ҳисоб меравад, бинобар ин доираҳои расмӣ тундгароёни муосирро аксар вақт бо номи «хаворич» зикр намуда, хусусияти ғайриисломӣ доштани ин ҷараёноро таъкид месозанд. Андешаҳои аҳли «хаворичро» илоҳиётшиноси асри XIV Тақиуддин ибни Таймия ҷорӣ намуда, бо ин амалҳои худ дар байни тундгароёни исломӣ шуҳрати бузург пайдо намуд. Асарҳои ӯро Шукрӣ Мустафо, Абдусалом Фараҷӣ, Ҷумайхон ал – Отайбӣ ва ғайраҳо мавриди омӯзиш қарор доданд.

Ибни Таймия ба яке аз масъалаҳои, ки дар замони вай хеле мубрам ва баҳснок буд ҷавоб навишта таъкид сохтааст, ки инсон мусулмон кист ва моҳияти ӯ дар чӣ зоҳир мегардад. Вай аз нуқтаи назари аҳли суннат ва ҷамоат, ки қисми аъзами олимони замони ӯ аз ин мазҳаб тарафдорӣ мекардаанд, дур шуда, барои риоя накардани шариат дар фатвои худ онҳоро, ки шартҳои асосӣ ва мамнуоти исломро риоя намекарданд, «кофир» номид. Ӯ менависад: «Тибқи Қуръон, Суннат ва афкори ягонаи уммат муайян карда шуд, ки бар зидди онҳое, ки қонунҳои исломро риоя намеkunанд, бояд мубориза бурда шавад» [49, с.178].

Доир ба масъалаи дуум, яъне муносибат бо ҳокимони давр Ибн Таймия аз ақидаи аҳли суннат ва ҷамоат худро дур месозад. Асосгузори яке аз мазҳабҳои исломи сунати Ибни Ҳанбал дар ин бора зикр месозад, ки: «ту бояд ба ҳоким итоат кунӣ ва муқобили ӯ шӯриш наkunӣ. Агар ҳоким ягон

фармон диҳад, ки он гуноҳ бошад, ту бояд на итоат кунӣ ва на шӯриш бардорӣ» [49, с.178].

Бар акси ин ақида Ибн Таймия таъкид мекунад, ки «агар ҳоким ҳудаш шартҳои асосии исломро иҷро накарда, барои вайрон кардани он дар давлати ҳудаш мусоидат мекунад, вай кофир аст. Вале кофир наметавонад, ки умматро роҳбарӣ кунад, аз ин рӯ, ба муқобили ӯ бояд ҷиҳод эълон кард. Бинобар ин, ҳокимро бояд аз шариат берун сохт» [202, с.145].

Минбаъд ғояҳои Ибн Таймия аз тарафи намояндагони ҷунбишҳои гуногуни диниву сиёсӣ, ки тахти парчами ислом мубориза мебурданд дастгирӣ пайдо карданд. Ин ҷунбишҳо дар асри XVIII дар Арабистони Саудӣ васеъ паҳн шуда, асоси ҷараёни ваҳҳобияро, ки аз тарафи Муҳаммад ибн Абдул Ваҳҳоб таъсис ёфта буд, ташкил доданд [35, с.75-76].

Қобил ба зикр аст, ки дар байни тундгароён ва идеологҳои исломии охири асри XIX ва аввали асри XX, хоссатан Ҷамолиддин Афғонӣ ва Рашид Ризо, ки дар асарҳояшон ба мероси Ибн Таймия таъяс мекарданд, шуҳрати калон пайдо карданд. Онҳо дар муқобили модернизатсияи ҷомеаи исломӣ баромад намуда, бозгашт ба «исломи ноб»-ро даъват мекарданд ва зӯроварию барои расидан ба ин мақсади худ дуруст медонистанд [201, с.43].

Дар баробари осори идеологҳои зикршуда дар ташаккули идеологияи тундгароии исломии замони муосир асарҳои Ҳасан - ал – Банно «Мафҳуми Аллоҳ дар ақидаи исломӣ», «Нома ба донишҷӯёни мусулмон», «Зикр»- «дуои бомдоду шом» [154, с.106] таъсири бузург доранд.

Дар даҳсолаҳои охир қисми зиёди ғояҳои тундгароёнаи ҷунбишҳои исломӣ пурра аз асарҳои ал – Банно иқтибос шудаанд. Дар баробари ин, бояд ба ду ихтилофи усулии «Ихвон– ул - муслимин» [201, с.43] ва тундгароёни муосир дар масъалаи «такфир» ва стратегияи муборизаи онҳо диққати ҷиддӣ дод.

Вобаста ба содир кардани «гуноҳ» ва масъалаи «беимонӣ» ал – Банно тарафдори он набуд, ки аҳолии мамлакат элитаи сиёсии ҷомеаи ҳудро «кофир» шуморад. Новобаста аз он ки вай ба онҳо ҳамчун ба гунаҳкорон,

бетақвоён ва душманони сиёсӣ муносибат мекард, вале онҳоро ба «беимонӣ» айбдор намесохт. Муборизаи худро дар дохили кишвар ӯ ҳамчун муборизаи «мусулмонони ҳақиқӣ» бо мусулмонони «бадбахту гумроҳ», медонист на ин ки бо «кофирон» [200, с.235].

Аслан Ал – Банно ба стратегияи «муборизоти динӣ» дар самти таъсиси давлати исломӣ бо назари дигар менигарист. Ба андешаи вай ба даст овардани қудрати сиёсӣ дар кишвар, марҳилаи ниҳоии мубориза барои ҳокимият буда, ба хоҳири ба ин ҳадаф расидан ногузир аст аксарияти мардумро дар доираи ақидаҳои исломӣ ва ташаккули ҷаҳонбинии исломӣ тарбия намуд. Ҳасан ал – Банно ҷалби оммаи мардумро ба тарафи худ омили асосӣ дар роҳи ба даст овардани қудрат ва ҳокимияти давлатӣ мешуморад.

Чи тавре аз таълимоти Ҳасан ал - Бано бар меояд, бояд ҷонибдорони таълимоти вай рақибони худро «кофир» ва «беимон» шуморанд. Вай появу бунёди стратегияи муборизаи худро бар зидди «бе худоён» ва пуштибонии ғайбӣ гурӯҳҳои хурди муборизе, ки аз ҳисоби «мусулмонони воқеӣ» ташкил ёфтаанд ва аҳли ҷомеа аз онҳо дасгирӣ ва ҳамраҳӣ менамоянд, таҳрезӣ намудааст.

Сарфи назар аз таҳлилҳои зиёди сиёсӣ ва диншиносӣ то ба имрӯз дар байни шумораи зиёди муҳаққиқон ақидаи қолабӣ ва нодруст паҳн гардидааст, ки гӯё, тундгароеи исломӣ «яке аз намунаи барҷастаи ақида ва идеологияи Ихвон–ул-муслимин» ба шумор меравад. Қобил ба зикр аст, ки тундгарой худ яке аз шаклҳои мустақили бунёдгариҳои исломӣ буда, дар бисёр мавридҳо ба таълимоти динии «Ихвон – ул - муслимин» шабоҳат дошта, дар асл аз вай комилан фарқ мекунад.

Дар баробари идеологҳои таълимоти тундгарой метавон аз Абдул – Ало Мавдудии покистонӣ – роҳбари ташкилоти «Ҷамоати исломӣ» ном бурд. Ба ақидаи олими мисрӣ М.Х. Ҳайкал китоби ӯ «Ҷаҳор ифода» яке аз манбаҳои пайдоиши тундгароеи исломии арабӣ ба шумор меравад. Аз ин китоб С.Қутб дар осору таълифоти худ, ҳамчун яке аз манбаҳои ақидати истифодаи ҳамаҷониба бурдааст.

Вай ҳангоми дар маҳбас буданаш қисми зиёди муқаррароти аз ҷониби А. Мавдудӣ пешниҳодшударо бо таълимоти динии Ҳасан–ал–Банно таҷзия карда, концепсияи худро ташаккул додааст. Дар ин таълимоти С.Қутб [56] ақидаи кофир эълон кардани аксарияти мусулмонҳо ва арзёбии ҷомеаҳои мавҷуда ҳамчун умумияти ғайриисломӣ поягузори шудааст. Ин таълимот дар ду китоби С. Қутб, ки дар маҳбас навишта шудаанд ва бо номҳои «Таҳти сояи Қуръон» («Фи – зулоли- лил - Қуръон») [57] ва «Марҳилаҳо дар роҳи Аллоҳ» («Мааллим фит - тарик») [154, с.106] машҳур мебошанд, ифода ёфтааст. Ин китобҳо сабаби сар задани баҳсу мунозираҳои доманадоре дар байни мусулмонон шуда, ба ҷудой дар байни ҷонибдорони равияи «Ихвон – ул - муслимин» ва тундгароеи ҷонибдори С.Қутб оварда расонд, ки ҳадафи онҳо ғасби қудрати сиёсӣ ба шумор мераванд. Ба ҳамин тариқ, ғояҳои С. Қутб ба тадриҷ тарафдорони зиёдеро пайдо карда, сабаби пайдоиши гурӯҳҳои аввалини тундгароеи исломӣ шудаанд.

Баъд аз он, ки пайравони «Ихвон-ул-муслимин» аз зиндонҳо озод шуданд, фаъолияти сиёсӣ-динии онҳо дар солҳои 70-уми асри гузашта хеле инкишоф ёфта, боиси пайдоиши пайравони аввалини онҳо дар баъзе аз кишварҳои мусулмонишини Осиёи Марказӣ ва дигар минтақаҳои ҷаҳонӣ гашт. Моҳи апрели соли 1974 идеологҳои ин равияи ифротӣ даст ба тазохурот зада, ба табaddулотӣ давлатӣ дар Миср шурӯъ карданд.

Таҳлили асарҳое, ки ба масъалаҳои тундгарой ва ифротгарой бахшида шудаанд аз он шаҳодат медиҳанд, ки тақвият ёфтани таваҷҷуҳ ба дин дар солҳои 60-70-уми асри XX дар Миср ва дигар кишварҳои Шарқи Наздик ва Миёна ва болоравии талабот ба ақидаҳои исломгарой ба эътирози иҷтимоӣ – сиёсӣ табдил ёфта, ба худ номи «эҳёи ислом»-ро гирифт.

Дар асоси гуфтаҳои боло метавон хулоса намуд, ки ба зумраи асосгуздорон ва идеологҳои тундгароеи динӣ дар кишварҳои Шарқи исломӣ метавон Ибн – Таймия, Ибн – ал – Ваҳҳоб, Ризо Ҳасан ал- Банно, Ал-Мавдудӣ, Саид Қутб, Ҳавва, Мустафо, Фараҷ, Ҷуҳайман – ал Отейбӣ ва ғайраҳоро дохил намуд.

Паҳншавии ғояҳои тундгарой ва ифротгарой дар тамоми кишварҳои Шарқи наздик ва миёна ва умуман кишварҳои мусулмонишин боиси он гардид, ки теъдоди ҷонибдорони ин ақидаҳо хеле зиёд шуда, аз маҳдудии ҷуғрофии кишварҳои зикршуда берун баромад ва ба кишварҳои Аврупо, Америка, минтақаи Уқёнуси Ором, Осиёи Марказӣ, Россия, Кавказ ва ғайраҳо паҳн гашт ва ҷонибдорони худро пайдо намуд. Аз ин рӯ аз нигоҳи илмӣ ва дар шакли қатъии он муайян кардани мафҳум ва моҳияти «тундгароии динӣ» яке аз масъалаҳои хеле нозук ва баҳсангези илмӣ ва мушкилоти сиёсӣ ва иҷтимоии даврони мо маҳсуб меёбад.

Чи тавре ки дар боло зикр намудем дар адабиёти илмӣ тундгарой ҳамчун пайравӣ ба назарияҳои ифротӣ (маъмулан дар сиёсат) [53, с.577] муайян карда шудааст. Бо вучуди ин, ба андешаи мо, байни тундгароии сиёсӣ ва моҳияти он баъзе масъалаҳои таҳлилталаб мавҷуданд. Аввалан, тундгароиро метавон ҳамчун идеологияе баррасӣ кард, ки усулҳои зӯроварии муборизаи сиёсиро тарғиб мекунад ва ҷомеаро ба ҷаҳонбинии ба тундгароии сиёсӣ асосёфта даъват мекунад. Ғайр аз ин, ин идеология бар зидди ҳукумат аст. Ба ибораи дигар, тундгарой як шакли муборизаи сиёсӣ, идеологӣ ва иҷтимоӣ мебошад, ки аъзои гурӯҳи муайяни ҷомеа ё аксариятро ҷалб мекунад. Ба қавли муҳаққиқи рус И. Добаев «тундгароии исломӣ» ва «терроризми исломӣ» ҳамчун зухуроти хос ва манфии иҷтимоӣ - сиёсӣ ба шумор мераванд [42, с.75]. Ҳамин аст, ки дар доираи тундгарой мақоми – терроризм ҳамчун падидаи хатарноктарин номида мешавад.

Сониян, «муайянкунандаи» назариявии мафҳуми «тундгарой», инчунин таснифи он дар иртибот ба динӣ ислом, то ба ҳол аз ҷониби таҳқиқгарони ватанӣ ва хориҷӣ дар шакли мушаххас муайян нашудааст, зеро ин падида мутахассисонро бо мушкилоти ҷиддӣ рӯ ба рӯ сохтааст. Вале новобаста аз таъриҳҳои мантиқӣ ва усулӣ дар самти муайян кардани моҳияти ин мафҳум саҳми муҳаққиқони Институти таҳқиқоти стратегии Россия хеле бузург мебошад. Дар рисолаи «Тундгароии исломӣ», ки аз тарафи як гурӯҳ таҳқиқгарони ин институт навишта шудааст, мафҳуми тундгароиро чунин

шаҳр додаанд: «Истифодаи гурӯҳҳои мухталифи чараёнҳои исломӣ ба хотири ғасби ҳокимияти сиёсӣ бо роҳи усулҳои зӯрварӣ ва берун аз ҷаҳорҷубаи муборизоти қонунӣ ва ҳуқуқҳои байналмилалӣ» [180].

Дар тақия ба ин таърифи тундгароӣ муҳаққиқи дигари рус И. Севостянов ба хулосаи мантиқӣ расидааст, ки «дар низоми тундгароии исломӣ мафҳуми нафрати динию мазҳабӣ яке аз мафҳумҳои калидӣ буда, он дар ниҳоят ба худ хусусияти сиёсӣ касб мекунад. Ин раванд, барои шикасти фазои идеологии ҷомеаи исломӣ ва паҳн гаштани тундгароӣ ба кишварҳои ҳамҷавор дар шакли «панисломизм шиддат гирифта, дар ниҳоят ба бархӯрди тамаддунҳо ва адиён, қабл аз ҳама байни ислом ва масеҳият» [147, с.32] хоҳад бурд. Вай инчунин бар он ақида аст, ки «тундгароии исломӣ дар дифоъ аз манофеи ҷаҳони исломӣ хидмат намуда, аз ҷониби доираҳои клерикалӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, ҳамчунин баъзе сохторҳои қудратии кишварҳои мухталиф дастгирии ҳамачониба меёбад» [147, с.33]. Дар робита ба ин И. Севостянов хусусиятҳои хоси тундгароии исломиро чунин нишон додааст: оштинопазирӣ идеологӣ бо ҷомеаи шаҳрвандии дунявӣ ва кӯшиши иваз кардани он бо шарияти исломӣ; мавҷудияти ягонагӣ ва ҷудонопазирӣ дину давлат (яъне, тибқи ин таълимот дину давлат бо ҳам тавҷам мебошанд); масҷид ва давлат ҷудонопазиранд; инқори тақсимонопазирӣ ҳудудӣ, устувории сарҳадоти давлат ва ғ.; рӯй овардан бо роҳҳои ҳадафноки расидан ба қудрати давлатӣ ва ҳокимият; ҳамкорӣ бо тамоми қувваҳо, дар навбати аввал бо миллатгароён, сепаратистҳо ва популистҳои иҷтимоӣ.

Аммо муҳаққиқи дигари рус С.А. Мелков [169, с.21] ақида дорад, ки «омилҳои асосии тундгароии исломӣ» дар шароити имрӯзаи Россия ва самтҳои дар амал татбиқшавии он ба гурӯҳҳои зерин ҷудо мешаванд: шиддат гирифтани зиддиятҳои динӣ ва ақидатӣ дар муносибатҳои байналмилалӣ; тафриқаандозӣ байни тамаддуни исломӣ ва тамаддуни дигар қабл аз ҳама, масеҳӣ; радикализатсияи ислом ва таблиғи амалҳои таҷовузкорона дар масъалаҳои ҳаёти дохилӣ ва сиёсати хориҷии кишвар; мутаашшаниҷ сохтани вазъи иҷтимоӣ – сиёсӣ дар минтақаҳои мусулмоннишини кишвар ва

ҷумхуриҳои пасошуравӣ; ҳифзи муноқишаҳои давомдор; ҳамкорӣ бо неруҳои терроризми байналмилалӣ [169, с.21] ва ғ.

Ба андешаи мо гурӯҳбандии самтҳои бунёдии тундгарой аз ҷониби И. Севостянов ва С.А. Мелков дар маҷмуъ бисёр паҳлӯҳои ин зуҳури номатлуби сиёсӣ ва диниро дар бар гирифта, барои муҳаққиқон дастурамали хуб хоҳад шуд. Таҳқиқотҳо оид ба масъалаҳои марбут ба терроризми исломӣ, ки ҳамчун қисми ҷудонопазири тундгароии исломӣ, махсус меёбад дар ҳоли рушд қарор доранд [116, с.39-48].

Дар ин самт метавон аз асари муҳаққиқи дигари рус Г. Курбанов «Доғистон: стратегияи муқобилият дар баробари экстремизми динӣ» ном бурд. Ба қавли муаллиф зарур аст аз як чанд тезисҳо, ки моҳияти тундгароии диниро нишон медиҳанд ном бурд: «Дар навбати аввал рафтори таҳқиромез нисбат ба бегонагон; таъя бар ақида; «касе бо мо нест, ӯ дар муқобили мост»; даъват ба амалҳои ғосибона ва таҷовузкорона; зӯроварӣ дар ҳалли масъалаҳои манфиатовари мазҳабӣ ва сиёсӣ; мавҷудияти шабакаи васеи байналмилалӣ онҳо» [125, с.141-149].

Чи тавре ки мебинем дар ин таърифи муҳаққиқи рус назарияи тундгароии сиёсӣ ҳамчун як зуҳури воқеии иҷтимоӣ ва сиёсии ҷонибдори амалҳои ифротӣ ва зӯроварӣ дар сиёсат маънидод гардидааст. Вале аз назари мо ин тарзи шарҳи тундгарой маҳдуд буда, онро наметавон ҳамчун мафҳуми асосӣ ва калидӣ барои таҳқиқи ҳамаҷониба ва системавии ин падидаи номатлуб истифода намуд. Беҳтар мебуд агар тундгароии сиёсӣ ҳамчун мафҳуми умумие, ки дорои маҷмуи амалҳои тундгарой бар зидди сохтори сиёсии давлат ва муносибатҳои сиёсӣ иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, инчунин амалҳои паси пардагӣ фаҳмида шавад. Ҳамзамон мо бар ин ақида ҳастем, ки ба ҷуз аз терроризм ба зумраи ин гуна амалҳои тундгарой, метавон амалҳои зӯроварӣ, табаддулотҳои низомӣ (барои эъмори давлати тимократӣ) ҳарбиён, инқилобҳо ва ақидаҳои радикалии зиддидавлатӣ, даъватҳо барои тағйир додани сохти конститусионӣ ва ғайраро низ шомил сохт.

Агар тундгароиро аз нуктаи назари сиёсатшиносӣ баррасӣ кунем, он ғаёлиятест, ки ба вайрон ва нобуд кардани сохторҳо ва институтҳои иҷтимоӣ равона шудааст. Барои ноил шудан ба ҳадафҳои сиёсии худ, ифротгароён метавонанд усулҳои зӯроварӣ, амалҳои нофармонии шаҳрвандӣ, террор, ҷанги партизанӣ ва дигар амалҳои шабехро истифода баранд. Як нуктаи хеле зарурро бояд таъкид созем, ки дар табиат ва афкори тундгароёни динӣ гузашт кардан, гуфтушунид ва муколамаи тарафҳои муқобил ва ғайра ба сифати расидан ба ҳадафҳои асосии онҳо вучуд надорад. Ҳадафи асосии тундгароии сиёсӣ барқарор кардани диктатураи тоталитарии «рост» ва ё «чап» тавассути ҳукмронии гурӯҳи муайяни сиёсӣ ба шумор меравад.

Ба андешаи бештари муҳаққиқони аврупоӣ, яке аз шаклҳои зухуроти тундгароӣ дар муносибатҳои байни халқу қавмҳо ин тундгароии миллӣ маҳсуб меёбад, ки мувофиқи он аз манфиат ва ҳуқуқи ягон миллат ҳамаҷониба дастгирӣ ба амал меояд. Зимнан ҳамин гуна манфиат ва ҳуқуқҳои гурӯҳи дигари миллӣ инкор карда мешавад. Ин шакли тундгароӣ бо нақшаҳои сепаратистӣ (ҷудоихоҳона) иртибот дошта, барои пойдор ва мустаҳкам шудани мавқеи арзишҳои моддӣ ва маънавии миллати таҳҷой равона карда шудааст.

Воқеан ҳам тундгароии миллӣ нисбат ба дигар шаклҳои тундгароӣ тафовути кулӣ дошта, аксаран ҳадафи он озодии миллӣ ва ҷудоихоҳӣ аз ҳар гуна иттиҳоду созмонҳо буда, эъмори давлати миллӣ мебошад. Барои расидан ба мақсади худ тундгароёни миллӣ дар баъзе ҳолатҳо даст ба инқилобу ҷунбишҳои озодихоҳона мезананд.

Чи тавре аз таҳлили андешаҳо ва ақидаҳои ҷараёнҳои мухталифи тундгароён бар меояд онҳо аз нигоҳи идеологӣ ҳама гуна зухуроти дигарандеширо инкор ва сарқуб месозанд. Баъд аз ба даст овардани қудрати сиёсӣ онҳо низоми ҳоси сиёсӣ ва динии худро таъсис дода, аз аъзоёни ҷомеа ва шаҳрвандон тақозо менамоянд, то ин ки онҳо тобеи идеология, ҷаҳонбинӣ ва низоми давлатии худкома бошанд. Инчунин, тамоми дастуру ҳукм ва

фармону ҳарзагӯӣ ва сафсатаҳои сиёсии роҳбари худро бидуни шакку шубҳа ва куркӯрона барои иҷро қабул менамоянд.

Мисоли равшани инро метавон дар симои терроризми динӣ, ки яке аз воситаҳои махсуси муборизаи мазҳабӣ ва сиёсии ҷараён ва ё ташкилоти динӣ маҳсуб меёбад, дар роҳи мубориза алайҳи давлати дунявӣ ва секуляриӣ ё ин ки нишон додани қудрат ва ё тавоноии яке аз ҷараёнҳои динӣ дар муқобили ҷараёни дигаре бо сароҳат мушоҳида намуд. Дар зимн, ба андешаи мо, метавон ба мавқеи он таҳқиқотчиёне, ки тундгароии муосири диниро ҳамчун бунёдгароии динӣ нишон додаанд, розӣ шуд.

Қобили зикр аст, ки тундгароии динӣ метавонад дар шаклҳои мухталиф зоҳир гардад. Аммо ҷои таассуф аст, ки на танҳо дар шуури оммаи мардум, балки дар доираи коршиносон бунёдгароии диниро танҳо дар алоқамандӣ бо гурӯҳҳои исломгаро ва динӣ ислом алоқаманд медонанд, ки ин чандон ба ҳақиқат рост намеояд. Агарчи ҳуди мафҳуми «бунёдгарой» ин на маҳсули тафаккури исломӣ, балки зодаи андешаи протестантҳо буда, онро мансуб ба қисми диндорони мутаассиб ва консервативии насрония ҳосатан католикҳо, ки дар Аврупо қариб ҳазору чорсадсол ҳукумронӣ кардаанд, медонанд.

Ба қавли муҳаққиқи белорусӣ К.В. Жаринов «барои террористони фашизми олмонӣ протестантизм ҳамчун ҷаҳонбинии барои тақвияти таълимоти муборизаи зиддидавлатӣ ва зиддилибералӣ хизмат мекард. Ақидаҳои бунёдгароии яҳудиён таҳти унвони «Ках» ҳамчун раҳнамои радикалҳо ба мақсади таъмини амнияти яҳудиён ва Исроил равона гардидааст» [43, с.28].

Воқеан ҳам ҳақ бар ҷониби К.В. Жаринов мебошад, зеро ҳар як гурӯҳи тундгаро ва террористӣ барои беҳтар чилвагар кардани таълимотҳои худ ба воситаи нуфузи худ ба мардуми ом, фишор оварда, роҳи пешгирифтаи худро ҳақ ва дуруст муаррифӣ мекунад. Идеологҳои ҷараёнҳои тундгарой таълимот ва ҷаҳонбинии худро на дар доираи ақл, балки тавассути эҳсосот ва таассуби мазҳабӣ ва идеологии одамон асоснок карда, онҳоро бо шиору даъватҳои худ

тарғиб менамоянд. Ин роҳи хеле осони роҳбарӣ ва нигоҳ доштани тамоми қудрати сиёсӣ дар дасти худ ба шумор меравад.

Дар таърихи ҷунбиши ҳаракатҳои тундгароён якҷанд марҳилаҳо вучуд доранд, ки онҳо дар маҷмӯъ раванди ба тадриҷи ташаккули мактабҳои ақидагии тундгароёнӣ гуногунро дар бар мегирад. Дар аввали асри XX асосан таълимоти тундгароёни чапгаро дар Аврупо ва дигар кишварҳои ҷаҳон ҳукмфармо буданд. Баъд аз солҳои 60-уми асри XX ҳар ду ғурӯҳи тундгароён, яъне таълимоти тундгароёни «чап» ва «рост» дар кишварҳои ҷаҳон паҳн гардиданд. Дар нимаи аввали асри XXI бошад дар фазои сиёсӣ ҷаҳон ҷунин шакли тундгароии сиёсӣ ба монанди «тундгароии байналмилалӣ» пайдо шуд, ки дар доираи «норозигҳои усулӣ нисбат ба меъёри муносибатҳои ҳукмрон» амалӣ мегардад.

Андеша ва таълимоти бунёдгузори тундгароӣ тавассути ғурӯҳҳои мушаххаси террористӣ, ки онҳоро дар адабиёти Ғарб ва Россия бо номи «маргиналҳо» ном мебаранд, амалӣ мешаванд. Ҳамзамон метавон таъкид кард, ки зери таъсири ақидаҳои тундгароён баъзе аз намоёндагони зиёиён, диндорон, сиёсатмадорон, низомиён ва ғайра, усулҳои тундгароиро воситаи ягонаи ҳалли мушкилоти мубрами иҷтимоӣ – сиёсӣ медонанд.

Як нуқтаро бояд зикр сохт, ки аксари тадқиқгарон ҳангоми баррасии ҳолатҳои мушаххаси тундгароӣ дар атрофи тундгароии ақаллиятҳои миллӣ ва ё сиёсӣ суҳан меронанд. Аз нигоҳи мо ин тарзи мавқеигирӣ чандон ба ҳақиқат рост намеояд, зеро чи тавре таҷрибаи низоми давлатдории Шарқи наздик ва миёна нишон медиҳад, дар бисёр ҳолатҳо тундгароии динӣ метавонад сабаби оқибатҳои фалокатбор гардад. Тундгароии ақаллияти сиёсӣ маъмулан дар марҳалаи аввали пайдоиши ҳокимияти сиёсӣ по ба арсаи вучуд ниҳода, низоми қудрати сиёсӣ ва аксарияти фишангҳои сиёсии ҳукуматро идора мекунад ва ҳангоми амалӣ сохтани иродаи сиёсии худ ба усулҳои тундгароӣ чандон даст наметавонанд. Бархе аз сиёсатмадорон дар ҳолате ба тундгароӣ даст мезананд, ки бо роҳи усулҳои одии фаъолияти сиёсӣ наметавонанд мавқеи аксариятро ҳамчун соҳибони ҳукумати сиёсӣ ҳангоми

тахдид ба мавҷудияти он нишон диҳанд. Дар чунин ҳолати ба амал омада аксарияти аҳоли ҷонибдории худро дар масъалаи истифода аз зӯроварӣ ва шиканча ба хоҳири бартараф кардани хатари мавҷуда ва таъмини амнияти давлату аъзоёни ҷомеа, изҳор медоранд. Барои мисол, дар таърихи ташаккули давлати сотсиалистӣ дар Иттиҳоди Шуравӣ кӯшишҳои зиёде карда шуд, ки режими диктатории Сталиноро шакли қонунӣ дода, шиканчаҳое, ки ба сари мардум ва дар маҷмӯи ҷомеа оварда буданд, ҳамчун қисми ҷудонопазири давлатдорӣ сотсиалистӣ баҳо диҳанд.

Тундгароӣ моҳиятан мақсад дорад тавасути зӯрӣ ба ҳадафҳои ниҳони худ, яъне ба воситаи қонун шинохтани низоми ҳукмронии сиёсӣ ноил шавад. Зеро, аввалан дар ҳолати қомеъ шудан ба ин мақсад тундгароён соҳиби вақолат ва замонати ҳукмронии сиёсӣ хоҳанд гашт. Дуюм, дар ҳолати қомеъ нашудан онҳо ҳамеша эҳсоси майли истифодаи роҳҳои зӯроварию барои ба даст овардани ҳадафҳои ниҳони худ, (хусусан ҳангоми набудани шартҳои зарурӣ барои роҳи қонунӣ расидан ба ҳадафҳо) мекунанд [121, с.97-101].

Бо назардошти ин гуфтаҳо метавон хулоса намуд, ки тундгароии сиёсӣ дар қадом шакле набошад вай бояд ҳамчун шакли тундгароӣ баҳо дода шавад, зеро моҳияти ин ҷумбишро аслан зӯроварии сиёсии ғайриқонунӣ ташкил дода, хусусияти зиддидавлатӣ дорад.

Ҷи тавре ки таҷрибаи мубориза ба муқобили тундгароӣ таи даҳсолаҳои охир нишон медиҳад шаклҳои қадиди тундгароӣ қувваю қудрати худро ба муқобили ҳокимияти давлатӣ ва ҳомилони мушаххаси он тавассути терроризм, ки одамони тасодуфӣ қурбонии он мешаванд, равона мекунад.

Ҷи тавре ки муҳаққиқон хулоса мекунанд, яке аз заминаҳои муҳими рушди терроризм бухрони маънавӣ ва идеологии ҷомеа ба шумор меравад, ки ин аз бесамарии системаи сиёсӣ дар ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ дарак медиҳад. Болотар аз ин агар ба моҳияти мафҳуми «тундгароӣ» назар кунем, сароҳатан маълум мегардад, ки сабаби асосии зуҳури он дар ниҳоди механизми фаъолияти низоми сиёсӣ гузошта шудааст.

Ба ибори дигар агар тундгарой дар ин ё он системаи сиёсӣ пайдо шавад сабаби он дар ҳуди низоми давлатдорӣ мебошад. Воқеан ҳам тундгарой маҳвопазир буда, ба мисли вирусе мебошад, ки дар шакли перманентӣ (пайваста) дар дохили организми давлат ба вуҷуд омада, дар шароити барои худ хеле мусоид рушду инкишоф меёбад. Тундгарой ва шакли радикалии он дар вуҷуди низоми ҳокимияти сиёсӣ, яъне давлат нухуфта, ба қавли М. Вебер: «дар даъвоҳо ва талаботи ҳаққи қонунӣ ба зӯроварӣ» сурат мегирад [181]. М. Вебер таъкид мекунад, ки: «террористон ақида доранд, агар дар сурате, ки ин ҳаққу ҳуқуқи қонунӣ бошад, террористони сиёсӣ низ метавонанд чунин ҳақро нисбат ба давлат дошта бошанд» [99, с.6-19]. Ҳамин тариқ, метавон хулоса намуд, ки тундгарой ҳамчун чараёни худкома ва таҷовузкор ҳамеша дар талоши он аст, ки дар ҳамаи субъекти ин зухурот худро қонунӣ нишон диҳад.

Таҳлили осор ва таҳқиқотҳои мутахассисони соҳа бо сароҳат нишон медиҳад, ки дар масъалаи паҳншавии тундгарой ва экстремизм омилҳои беруна ва дохилӣ вуҷуд доранд. Саҳми ин омилҳо дар тавсия ёфтани андешаҳои тундгарой дар ҷомеаи муосир хеле зиёд буда, онҳо сабабҳои паҳншавии тундгарой мегарданд. Дар маҷмӯъ омилҳои дохилии тундгарой ба қисмҳои зерин ҷудо мешаванд;

- дар ҷомеае, ки қоҳиши ахлоқ ва идеология мушоҳида мешавад, ғояҳои тундгарой метавонанд ба вуҷуд оянд;

- камбизоатӣ ва набудани қор дар одамон омилҳои асосие мешаванд, ки ба пайдоиш ва паҳншавии ақидаҳои тундгарой мусоидат мекунанд;

- омилҳои дигари паҳншавии тундгарой дар ҷомеа аз даст додани назорати қаламрав дар дохили давлат ва афзоиш ёфтани сепаратизми минтақавӣ ба шумор меравад.

Дар байни сабабҳои берунии паҳншавии тундгарой метавон омилҳои зеринро номбар кард:

- мавҷудияти марзҳои давлатӣ бо давлатҳои, ки дар минтақаҳои Шарқи наздик ва Шарқи миёна, ба монанди Ироқ, Сурия, Афғонистон, Қазқози

Шимолӣ, Кашмир, Покистон, Фаластин, Исроил ва ғайра амалиёти ҷанги ро пеш мебаранд. Ин кишварҳо хатари паҳншавии тундгароии сиёсӣ ва динӣ дар Осиёи Марказиро доранд;

- ихтилофоти байнидавлатӣ, ки ба шиддат гирифтани роҳҳо ва усулҳои тундгароии динӣ ва сиёсӣ таъсири манфӣ мерасонанд;

- ҷалби як қатор давлатҳо ба масъалаи таҳкими мақоми сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодии давлат бо мақсади коҳиш додани таъсир ва имкониятҳои он ва тақвияти таъсири идеологии таълимоти тундгароии динӣ.

Яке аз муҳаққиқони англис Ш. Акинер [104, с.17-19] оид ба сабабҳои рушд ёфтани тундгароии динӣ дар ҷомеаи имрӯзаи ҷаҳонӣ ба ҳулосе омадаст, ки онҳоро метавон ба гурӯҳҳои зерин ҷудо намуд:

1. Афзоиши эҳсоси нобоварӣ. Ба қавли Энтони Гидденс инсоният имрӯз дар даврони хатарнок зиндагӣ дорад. Технологияҳои навин, дастовардҳои назарраси илмӣ, афзоиши захираҳои саноатӣ, рушду зиёд шудани миқдори аҳолии шаҳрҳо ва ғайраҳо падидаҳои мебошанд, ки онҳо на танҳо ба табиат ва аз тариқи он ба олами ҳастии набототу ҳайвонот, балки ба мавҷудияти ҷомеаи башарӣ ва ё ҳастӣ ва нестии он низ таъсири бузург мерасонад. Пешгӯии оқибатҳои ин раванд ғайриимкон буда, башариятро ба ташвиш овардааст [37, с.236].

2. Таъсири техника ва технологияи нав, кашфиётҳои бузурги инноватсионӣ дар самтҳои муҳталифи илмҳои дақиқ, инчунин раванди бошиддати глобалӣ дар ҷаҳони муосир тағйиротҳои бузургро ба вучуд оварда, ҳамзамон неру ва қудрати дину мазҳаб, анъанаҳои миллӣ, урфу одати қавмӣ ва дар маҷмуъ фарҳанги миллиро дар кишварҳои анъанавӣ заъиф гардонидаст. Оқибатҳои ин ҷараён метавонад ба низоми идории давлатӣ таъсири манфӣ расонда, ҷомеаҳо ба гурӯҳҳои муҳталифи бо ҳам муқобил ҷудо намоёнд ва майдони васеъро барои ташаккул ва паҳншавии зухуроти тундгароӣ ва экстремизм ба вучуд орад.

3. Дар низоми давлатдорӣ яке аз усулҳои нигоҳ доштани қудрати сиёсӣ категорияи ахлоқӣ, ҳуқуқӣ ва сиёсӣ адолат ба шумор рафта, дар дар он

кишварҳое, ки адолати иҷтимоӣ умуман вуҷуд надорад метавонанд ҳамчун пойгоҳи инкишофи тундгароӣ ва дигар зухуроти номатлуби ифротгароӣ ва террористӣ гарданд. Дар кишварҳои мусулмонӣ, бинобар набудани адолати иҷтимоӣ, бисёриҳо чунин мешуморанд, ки сиёсати стандартҳои дугона ба онҳо дахл дорад. Ба ибораи дигар роҳбарони чунин давлатҳо дар така ба мафҳуми адолат ҳадафҳо ва манфиатҳои шахсӣ ва қавмӣ худро дифо менамоянд.

Қобили зикр аст, ки он мутахассисон ва таҳлилгароне, ки бо моҳияти дини ислом шиносӣ надоранд, дар иртибот ба мафҳуми «ҷиход» ба хулосае меоянд, ки асоси бунёди ин динро зулму тачовуз, таҳаммулнопазирӣ ва ифротгароӣ ташкил медиҳанд. Вале Қуръон ва суннат зарурияти сулҳ ва мувофиқаро дар мадди аввал гузошта, ҷиходро нисбат ба нафси инсон раво мебинанд, зеро инсон бояд бо худ ва нафси ҳайвонии худ мубориза барад, то ин ки такомул ёбад. Ё ин ки дар доираи адолати қуръонӣ ҳеҷ кас ҳақ надорад каси дигаро кофир эълон кунад, танҳо Офаридгор дар рӯзи «ҷазо» метавонад муайян кунад, ки кадом инсонро метавон мусулмон гуфт ва кадомашро кофир. Аз ин рӯ пешниҳод мешавад, ки гунаҳгоронро «ирҷаъа» ба рӯзи охират гузоштан лозим то Офаридгор гуноҳи бандаашро муайян созад.

4. Яке аз масъалаҳои хеле ҷидии замони муосир ин боло рафтани сатҳи камбизоатӣ, бекорӣ, ноумедӣ ва ғайра дар байни ҷавонон мебошад, ки онҳоро таблиғгарони тундгароӣ ва терроризм ба гурӯҳҳои худ даъват намуда, аз онҳо ҳамаҷониба истифода мебаранд. Дар кишварҳое, ки сатҳи таваллуд зиёд мебошад ва имконоти ба кор таъмин кардани қувваҳои фаъоли иҷтимоӣ дар симои ҷавонон вуҷуд надорад, теъдоди ҷонибдорони таълимоти тундгароӣ ба маротиб зиёд мегардад ва ҳамеша дар ҳолати болоравӣ қарор дорад.

Омилҳои зикршуда ҳосатан ба тафаккур ва фаҳмиши насли наврас, ки дорои ҷаҳонбинии маҳдуд ва таҷрибаи ками зиндагӣ мебошанд таъсири зиёд гузошта, онҳоро барои раҳой ёфтани аз мушкилиҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ба доми фиребу найранги таблиғгарони таълимотҳои ифротгароӣ ва тундгароӣ мебаранд ва оқибат онҳоро ба гурӯҳҳои гуногуни ифротгароён шомил

месозад. Онҳо дар ниҳоят кушиш менамоянд андешаҳои гурӯҳҳои худро ба ҷомеа ба воситаи зурӣ, террор ва хунрезӣ таҳмил созанд.

Ҳангоми таҳлил ва барасии моҳияти тундгарии динӣ қабл аз ҳама таҳқиқгарон ба хусусиятҳои миллию этникӣ ва динии он диққат зоҳир мекунанд. Аз ин рӯ, дар қисми зиёди адабиёти муосири ба тундгарӣ бахшидашуда аз ин падида бо номи «тундгарии этно - динӣ» ёд мекунанд. Вале дар асл зерин мафҳум бештар шакли тундгароиро дар назар доранд, ки ҳадафи он маъмулан дар расидан ба мақсадҳои сиёсӣ мебошад.

Дар ин самт ба ақидаи мо андешаҳои муҳақиқи рус Л. П. Сюкияйнен ба ҳақиқат наздик мебошад, зеро вай тундгарии диниро дар доираи ду мафҳум байён кардааст. Аз як тараф, тундгарӣ динӣ метавонад ҳамчун яке аз шаклҳои тундгарии сиёсӣ бошад. Масалан, агар тундгароёнӣ динӣ даъво кунанд, ки ҳадафи ниҳонии онҳо расидан ба қудрати сиёсӣ мебошад. Онҳо мавқеи худро бо далелҳои динӣ дифоъ мекунанд. Аз ҷониби дигар, тундгарии диниро на зоҳиран, балки мазмунан баҳо дод, зеро амалу ғайриқонунии пайравони ин шакли тундгарӣ дорои хусусияти пинҳонкоронаи сиёсӣ дошта, дар муқобили гурӯҳҳо ва ҷараёнҳои дигари динӣ ва мазҳабӣ аз амалҳои зӯроварӣ ва қашқарона истифода мебаранд. Мисоли равшани инро метавон дар муноқишаи байни ҷонибдорони «ваҳҳобия» ва ҷунбиши динии «тариқат», ки тайи солҳои 1997-1998 ё ин ки байни намояндагони исломи анъанавӣ ва сиёсӣ (салафия) дар Тоҷикистон мушоҳида намуд.

Дар раванди таҳлили масъалаҳои тундгарии динӣ (дар баробари таносуби тундгарии динӣ ва тундгарии сиёсӣ) ду самти дигари аҳаммияти муҳим доранд. Аввал, ин падида дар бисёр ҳолатҳо бо динӣ ислом марбут мебошад. Дуюм, муайян кардани моҳияти ин падида, таҳдид ва роҳҳои мубориза бо он асоси ғоявии тундгарии исломиро дар бар мегирад. Зеро бидуни пояи идеологӣ ва концептуалӣ – назариявӣ ин шакли тундгарӣ умуман вучуд дошта наметавонад. Дар робита ба ин таҳлилу барасии асосҳои ҳукукии муқовимати тундгароён дар иртибот ба тундгарии исломӣ мавриди таваҷҷуҳ қарор мегирад [148, с.22-25].

Бояд қайд кард, ки радикализми исломӣ падидаи якранг нест. Бисёр гурӯҳҳо ва ҷараёнҳои мавҷуданд, ки аз рӯйи ҳадафҳо, усулҳо ва муқаррароти идеологии худ фарқ мекунанд. Баъзеи онҳо ба мубориза бо ҳокимияти давлатӣ, дигарон ба ҷиҳоди ҷаҳонӣ бар зидди «кофирон» тамаркуз мекунанд. Баъзеҳо зӯровариро ҳамчун воситаи асосии расидан ба ҳадафҳои худ истифода мебаранд, дигарон танҳо бо таблиғ ва ҷалби пайравон маҳдуд мешаванд. Мубориза бо радикализми исломӣ муносибати маҷмуиро талаб мекунад, ки на танҳо ҷораҳои қувва, балки ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ иқтисодӣ, таҳкими институтҳои демократӣ, пешбурди исломи муътадил ва муқовимат ба таблиғоти радикалиро дар бар мегирад. Фарқ кардани гурӯҳҳои радикалӣ ва аксарияти кулли мусулмононе, ки зӯроварӣ ва ифротгароиро рад мекунанд, муҳим аст. Муколама ва ҳамкорӣ бо роҳбарон ва созмонҳои муътадили мусулмонӣ барои пешгирии паҳншавии минбаъдаи радикализм муҳим аст.

Ба тавсифи тундгароии динӣ, олими рус В.И. Василенко таъкид менамояд, ки: «Зери мафҳуми экстремизм ҳаракати иҷтимоӣ ва сиёсӣ дар назар дошта шудааст, ки барои таъсир расонидан ба ҷараёни рушди иҷтимоӣ вобаста ба меъёрҳои ҳуқуқӣ – динӣ ва доғмаҳои мазҳабӣ таъяс мекунад» [34, с.125].

Радикализми динӣ, дар асл, эътиқод ба зарурати тағйироти кулӣ ва ғаврӣ дар системаи иҷтимоӣ, сиёсӣ ё динӣ дар асоси ақидаҳои динӣ мебошад. Он хоҳиши бозгашт ба «гузаштаи идеализатсияшуда» - ро дар назар дорад, ки ҳамчун давраи адолати динӣ тафсир карда мешавад ва рад кардани арзишҳо ва институтҳои муосир ҳамчун дурӣ аз ин идеал баррасӣ карда мешаванд. Идеологияҳои радикалии динӣ аксар вақт унсурҳои тафсири интихобии матнҳои муқаддасро дар бар мегиранд, ки ба тарафдорони онҳо имкон медиҳад, ки амалҳои худро ҳамчун иҷрои иродаи илоҳӣ сафед кунанд. Бояд қайд кард, ки радикализм дар марҳилаи аввали пайдоиш худ аз худ амалҳои хушунатомезро дар бар намегирад; он метавонад дар таблиғи

фаъоли ақидаҳои худ, дар ташкили сохторҳои алтернативии иҷтимоӣ ё дар рад кардани ҳамкорӣ бо институтҳои мавҷуда ифода ёбад.

Экстремизм, баръакс, бо риояи ақидаҳо ва чораҳои шадид, ки аксар вақт зӯроварӣ ё таҳдиди зӯроварӣ барои расидан ба ҳадафҳои сиёсӣ, идеологӣ ё динӣ мебошанд, тавсиф карда мешавад. Экстремизм рад кардани принципҳои демократӣ, рад кардани тафохумҳо ва омодагӣ ба вайрон кардани қонунро барои татбиқи эътиқоди худ дар назар дорад. Аз ин рӯ, экстремизми динӣ яке аз шаклҳои экстремизм мебошад, ки бо эътиқоди динӣ алоқаманд карда шудааст ва ба расидан ба ҳадафҳои динӣ бо усулҳои зӯроварӣ равона карда шудааст. Муносибати байни радикализми динӣ ва экстремизм пешакӣ муайяншуда нест. Радикализм метавонад заминаи мусоид барои экстремизм бошад ва заминаи идеологӣ ва ангезаро барои амалҳои зӯроварӣ фароҳам орад. Аммо на ҳама радикалҳои динӣ экстремист мешаванд. Омилҳои гуногун мавҷуданд, ки оё идеологияи радикалӣ ба амалияи экстремистӣ табдил меёбад ё не.

Дар бораи густариши минбаъдаи тундгароии динӣ дар ҷаҳон боз як силсила ғояҳои вучуд доранд, ки дар байни онҳо «назарияи бадбинонаи нобудшавии халқҳои бегуноҳ» ва «назарияи хушбинонаи решакан шудани ин падидаи манфӣ» мақоми хос дошта, дар аксари давлатҳои дунё, аз қабيلي Исроилу Фаластин дар ҷои аввал қарор доранд. Дар баробари ин як гурӯҳ, файласуфон ва сиёсатшиносон ақидаҳои худро дар бораи густариши минбаъдаи бунёдгароии динӣ пешниҳод сохтаанд. Масалан ба ақидаи А. Барский: «то соли 2050 вақте, ки теъдоди аҳолии қурраи Замин ба 10 миллиард мерасад, аҳолии сафедпӯст 10-12% - ро ташкил медиҳанд ва аҳолии асосиро хитойҳо, ҳиндуҳо, кореягӣҳо, покистонӣҳо ва филиппинӣҳо ташкил хоҳанд дод. Дар шуури инсонҳо ба тадриҷ ғояи гузариш аз миллатгароӣ ба ҳамгироии умуминсонии онҳо ба вучуд хоҳад омад» [31, с.298].

Чӣ тавре ки аз декларатсияи «Андешаҳои исломӣ зидди ифротгароӣ» бармеояд, тамоюли бунёдгароии исломӣ: «дар навбати аввал натиҷаи

тасаввуроти таҳрифшуда ба ҳисоб рафта, аз интиқодот дар бораи он ва дар бораи муқаррароти аввалияи он бармеояд ва ба ҳаҳолати оммавӣ дохил мешавад» [178].

Дар иртибот бо он метавон ҳулоса кард, ки рӯй овардан ба масъалаи тундгароӣ ва паҳншавии он дар бисёр кишварҳои ҳаҳон бесабаб набуд, зеро ба андешаи муҳаққиқи рус Л.Медведко: «Дар дини ислом нисбат ба динҳои дигар сиёсат бо масъалаҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ дар ҳолати ҳамоҳангӣ қарор дорад. Ин масъалаҳо дар раванди ӯрталотуми сиёсии охири асри XIX ва аввали асри XX зоҳир гаштанд» [68, с.3].

Бо назардошти ин пайвастагии масъалаҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва ғоявӣ дар ислом Б. Хюбнер иброз доштааст, ки «дар сурате, ки ин дин тавонист таи якуним ҳазор сол, бо зарби шамшер ҳаҳонро тобеи худ сохта, амнияти худро таъмин намояд, пас дар шароити муосир иҷрои ин рисолат тавассути амалҳои ҳаробиовар ғоҷиаи азимро ба вуҷуд меоварад» [68, с.4]. Зери мафҳуми «амалҳои ҳаробиовар» [68, с.5] Б. Хюбнер экстремизм ва терроризмро дар назар дошта, ба ҳулосае меояд, ки ҳатари терроризм аз ҷониби дингароён мавҷуд буда, «ғалокату ғоҷеа, ҳодисоти саъду наҳс метавонанд ногузир амалӣ шаванд, аммо на барои он, ки аз тарафи Худо барои инсонҳо чун қазою қадар пешбинӣ шудаанд, балки барои он ки онҳоро ба воситаи маводи тарканда шаҳидоне амалӣ мекунанд, ки ба тақдир ва сарнавишти инсон имон доранд ва ғӯё рисолати сохтаю ҳаёлии илоҳии худро иҷро мекунанд» [93, с.175].

Таҳлили андешаҳои муҳаққиқони ҳориҷӣ ба мо имкон дод, ки субъектҳои тундгароии динӣ метавонанд шаҳсон ва ғуруҳҳои ғуноғун, аз ҷумла ҳизбҳои сиёсӣ, созмонҳо ва ҳатто давлатҳои дорои ақидаҳои экстремистӣ бошанд. Ғайр аз иштирокчиёни ғаёол, иштирокчиёни ғайриғаёол низ ҳастанд, ки бевосита дар амалҳои зӯроварӣ ва экстремизм иштирок намекунанд, аммо иштирокчиёни ғаёолро дастгирӣ мекунанд ва аксар вақт мавқеи бетарафиро ишғол мекунанд ва амалҳои онҳоро ҳомӯшона тасдиқ мекунанд [55, с.127].

Мувофиқи ақидаи аксарияти пажӯҳишгарони сиёсати хориҷӣ, объектҳои тундгароии динӣ метавонанд шахсиятҳо ва ҷомеаҳои алоҳида бошанд, ки танҳо як қувваи дин онҳоро муттаҳид мекунад. Ин аз он сабаб аст, ки тамоми ҷанбаҳои ҳаёт, аз ҷумла меъёрҳои ҳуқуқӣ, арзишҳои фарҳангӣ ва анъанавӣ, ки барои шумораи зиёди одамон муҳиманд, ҳадафи амалҳои экстремистӣ мешаванд.

Аз ин рӯ, метавон хулоса намуд, ки тундгароӣ ин на танҳо проблемаи иҷтимоӣ, сиёсӣ ва ё қавмӣ мебошад, балки вай низоми ахлоқӣ ва маънавӣ инсонро шикаста, озодӣ ва ихтиёри ӯро пойбанди ғояҳои худ месозад ва бо истифода аз қувваҳои дигарон дар бисёр масъалаҳо ба пирӯзӣ ноил мешаванд. Ба қавли ҳакимони гузашта «бадӣ ва зулмат» дар ҳамон вақт пирӯз мешавад, ки «некӣ ором хуфтааст». Бе сабаб нест, ки мутафаккирони пешин ҳамеша таъкид мекарданд, ки «аз зулмат парҳез кун ва некӣ бабор ор!», ё ин ки «ақвоми рӯзгор ба ахлоқ зиндаанд, қавме, ки гашт фоқиди ахлоқ мурданист».

Файласуфи юнони қадим Арасту дар бораи моҳияти инсон андешаҳои худро баён сохта, зикр кардааст, ки «дар рӯҳ инсон қуввае мебошад, ки аз он бо номи «ихтироъ» ёд мекунад». Тавассути он инсон метавонад василаи муносибро барои расидан ба мақсади худ ба даст орад. Дар сурате, ки пиндори инсон нек бошад, он қувваро метавон таъриф кард, вале агар пиндори инсон бад бошад вай ба ҳама чиз қодир хоҳад буд» [26, с.119-120].

Муҳаққиқи рус В.И. Василенко мутазаққир шудааст, ки экстремизм аз тундгароӣ ва интиҳои ғайриоддӣ оғоз ёфта, дар навбати худ аз интиҳои экстремизм терроризм ба вучуд меояд. Дар навбати худ терроризм ба шаклҳои мураккабу нозук ҷудо мешавад. Масалан аз террори тундгароён ташкилоту ҷараёнҳо ва гурӯҳу давлатҳо, то сохторҳои мафиозӣ – террористии байналмилалӣ таҳаввул меёбанд. Дар рӯзҳои мо метавон шоҳиди амалҳои террористӣ бо истифода аз маводи кимёвӣ, бактериологӣ ва қатли ом шуд [34, с.50-51].

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки як гурӯҳ муҳаққиқони дигар ақида доранд, ки моҳияти экстремизм ҳамчун маҳсули тундагроии сиёсӣ ва миллатгарой дар худ мафҳуми ғайри қобили қабулро таҷассум карда, дорои хусусияти ҳосе мебошад, ки муқаррарот ва ҳулосаҳои онро ташкил медиҳанд. Онҳо бо меъёр ва арзишҳои маъмулии ҷомеаи мазкур зид буда, дар муқобили онҳо амал мекунад.

Бо андешаи ин муҳаққиқон метавон розӣ шуд, зеро аз нигоҳи онҳо барои экстремизм ду тарҳи фарқкунанда ҳос аст: «Якум-экстремистҳо бар он ақидаанд, ки ҷомеаи муосири мусулмонон хусусият ва моҳияти динии ҳудро аз даст дода, ба ҷомеаи ҷоҳилӣ (ҷаҳолати то исломӣ) табдил ёфтааст; Дуюм-экстремистҳо дар андешаҳои худ мардумро барои барқарор кардани ҷомеаи динӣ, давлати теократӣ ва ба даст овардани қудрати сиёсӣ ба қуштор ва зуроварӣ даъват менамоянд» [54, с.7-9].

Ҷи тавре ки мебинем экстремизми динӣ аслан хусусияти сиёсӣ ва эътиқодӣ дошта, ба ҳеҷ ваҷ наметавон тамоми андешаҳо ва амалҳои онро ҳамчун зухуроти ифротгарой тавсиф намуд. Ба андешаи мо танҳо он ақидаҳое, ки дар матну муҳтавои сиёсат нуфуз карда, сиёсатро пойбанди таълимотҳои зуроварӣ ва ғасби ҳокимият сохтаанд, экстремизм номид.

Д.В.Олшанский низ экстремизмро пояи баланди тундгарой номида, ба он омилҳои муҳталифро мансуб медонанд. Аз он ҷумла бӯҳронҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сатҳи пасти зиндагии аксарияти аҳолии кишвар, таҳаввулот дар институтҳои иҷтимоӣ ва сохторҳои сиёсии ҳокимият, суқут ва нотаъволии онҳо дар ҳалли мушкилоти ба вуҷуд омадаи ҷомеа, ба тариқи зуроварӣ поймол кардани ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон ва муҳолифини давалат, таъқиби озодандешон, худкомагии роҳбарон ва ғайра [76, с.173].

Ҷи тавре мебинем Д.В.Олшанский дар асари аз нигоҳи илмӣ бунёдии худ «Психологияи терроризм» дар баробари масалаҳои зикршуда, кӯшиш намудааст аз нигоҳи илми равоншиносӣ ва сиёсатшиносӣ моҳияти экстремизмро қушода, зӯровариро ҳамчун хатари маъмулан мусаллаҳонаи он мешуморад. Зери мафҳуми зуроварӣ вай истилоҳоти зеринро марбут

медонад: «якҷонибагӣ дар дарки масъалаҳои иҷтимоӣ ва ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли он; фанатизм ва шефтаангезӣ ба мақсади амали сохтани усулҳои он; таҳмили ақидаҳо бар ҳарифони худ; тадбиқи бечунучарои тамоми дастуру фармонҳо; рӯй овардан ба эҳсосот, ғаризаҳо, хурофотҳо ва дур шудан аз мавқеи ақл; таҳаммулнопазирӣ ва адами мусолиҳа ва ғайра. Дар иртибот бо ин хусусиятҳои худ экстремизм метавонад бо тундгарӣ ва терроризми ниҳой пайваст шавад» [76, с.173].

Таҳқиқгари дигари рус В. И. Василенко бо андешаҳои Д. В. Олшанский дар масъалаи ба тадриҷ табдил ёфтани экстремизм ба тундгарӣ ва терроризм таъя намуда, зикр сохтааст, ки мақсаду амалҳои бад, зӯроварӣ ва ғайра моҳияти экстремизмро ташкил медиҳанд, зеро ҳадафи ниҳии терроризм тарсонидани аҳли ҷомеа, тобеъ кардани одамон аз тариқи зӯроварӣ, фишори маънавӣ ва ҷисмонии онҳо, инчунин ҳукмфармоии ғайриқонунӣ ба шумор меравад [81, с.389].

Воқеан ҳам агар терроризм, тундгарӣ ва экстремизм хусусияти танҳо маҳаллӣ ва минтақавӣ медоштанд бо чунин шарҳу тафсири моҳияти ин падидаҳо метавонистем розӣ шавем, аммо тарафи дигари ин масала низ вучуд дорад, ки он вобаста ба хусусияти байналмилалӣ касб кардани терроризм, тундгарӣ зӯроварӣ ва экстремизм мебошад. Ҳангоме ки ин мафҳумҳо ба худ хусусияти глобалӣ мегиранд, дар он сурат онҳо бо низоми геополитикии абаркудратҳо робитаи мутақобила пайдо намуда, бо мақсаду вазифаҳои зарурияти таъмини амният дар гузаронидани нақшаҳои байналмилалӣ геополитикӣ, геосиёсӣ ва геостратегии онҳо ба вучуд меояд.

Аз нигоҳи мо маҳз ҳамин ҷанбаи экстремизм, тундгарӣ ва терроризм, тарафи пардапӯши экстремизми диниро нишон медиҳад, вале ҳамчун моҳияти даркношуда боқӣ хоҳад монд. Ин тарзи дарку фаҳмиши нопурра моҳияти экстремизми муосир, хусусан шакли интиҳории он, яъне терроризми байналмилалиро нишон медиҳад. Дар баробари ин баҳогузориҳои якҷонибаи экстремизм ҳамчун падидаи мусбат ва ё манфӣ, пешрафта ва ё реаксионӣ моҳияти онро пурра инъикос карда наметавонад. Шарҳу тафсири иҷтимоӣ ва

фалсафии он бошад, қабл аз ҳама баёни моҳият, хусусиёти системавӣ (низом), сохтор, ақидаҳои бунёдӣ ва сиёсӣ, маънавиёт, дурнамоӣ стратегии мавҷудияти он ва ғайраро дар назар дорад.

Ба ҳамин тариқ метавон хулоса намуд, ки тамоми ташкилоту чараёнҳои тундгарои исломи муосир, дар тақя ба консепсия ва таълимотҳои идеолҳои худ моҳияти мавҷудияти динро дар мубориза ва чиҳод мебинанд ки он бояд бе охир то «рӯзи қиёмат» идома ёбад ва қонунҳои иллоҳӣ дар саросари кураи замин амалӣ гарданд. Аз ин рӯ муборизаҳои динӣ ва чиҳод дар тафаккур ва ҷаҳонбинии ҷонибдорони ин таълимотҳо бе охир буда, хусусияти давомнок ва мақсадноки худро касб намудаанд.

Имрӯз зарурати он расидааст, ки бо назардошти моҳияти ин таълимотҳо кишварҳои иттиҳоди зиддитеррористӣ бояд ба ҷорабинҳои худ хусусияти давомнок ва дарозмуддат бахшанд ва дар муқобили тундгароеӣ бо усулҳои худӣ онҳо мубориза баранд. Дар баробари ин дар роҳи мубориза бо тундгароеӣ зарур аст, ки аз роҳи таҳамулпазирӣ, муколамаи байнифарҳангӣ, байнидинӣ ва байни миллату халқҳо қор ғирфта, дар ташаккули идеологияи зиддитундгарой волоияти фарҳанги сиёсӣ ва ҳуқуқии ҷомеаи демократӣ ва ҳуқуқбунёду дунявиро нишон дод. Барои бо муваффақият анҷом додани ин ҳадафҳо бояд идеология ва амалияи тундгароиро ба воситаи маърақаҳои иттилоотӣ таълимӣ аз ҷониби институтҳои давлатӣ, вазорати ахбори омма, ҷомеаи шаҳрвандӣ, ислоҳоти иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсӣ ба мақсади демократкунонии тамоми соҳаҳои ҷомеа, баланд бардоштани сатҳ ва сифати зиндагӣ, тавонмандии табақаҳои иҷтимоӣ, бахусус ғурӯҳҳои қамбизоат, таъмини муколамаи баробарҳуқуқӣ байни қонфессияҳо ва миллатҳо, иттиҳоди минтақавӣ ва ҷаҳонӣ фароҳам овард. Пурра аз байн бурдани тундгарой ғайриимкон аст, вале поён овардани шиддати зухуроти харобиовари он қомилан имқонпазир мебошад.

1. 2. Омилҳои таърихӣ, сиёсӣ ва идеологии зухури тундгарой

Дар қисми қаблии қор мо аллақай гуфта будем, ки дар охири асри XX ва аввали асри XXI дар доираҳои муайяни ҷомеа, хусусан дар байни ҷавонон, тамоюли истифодаи таассуб, зӯроварӣ, экстремизм ва терроризм мушоҳида мешавад. Ин падидаҳо пешгӯиҳо ва сабабҳои амиқи идеологӣ доранд. Дар байни ин равандҳои номатлубу хатарнок тундгарой низ таҳти таъсири таълимоте зухур намудааст, ки дар онҳо истифодаи зӯроварӣ бо мақсади расидан ба ҳадафҳои сиёсӣ дар доираи руқунҳои бунёдии динӣ ҳамаҷониба асоснок карда шудаанд [66, с.170-178].

Сарчашмаҳои ғоявии пайдоиши тундгароии динӣ - сиёсӣ таълимотҳое мебошанд, ки дар доираи онҳо истифодаи фишору зӯроварӣ ва ҳар гуна роҳҳои дигари даҳшатафканӣ мақоми асосӣ доранд. Маҳз ҳамин гуна таълимот ва ғояҳои ифротӣ сарчашмаи ҷаҳонбинии пайравони ҳизбу ҳаракатҳои мухталифи тундгарой ба шумор мераванд.

Бо итминони комил метавон гуфт, ки сарчашмаҳои ғоявие, ки онҳо тавассути пайравони тундгароён бо истифода аз ҳар гуна усулҳои зӯроварию даҳшатафкан пешкаш мегарданд, на аз таълимоти Қуръону ҳадис, балки аз концепсияҳои тундгароёнае сарчашма гирифтаанд, ки аз тарафи бархе аз руҳониёни тундгаро тарҳрезӣ шуданд. Дар ин ғояҳо зарурати муборизаи оштинопазир бо намояндагони динҳо ва конфессияҳои дигар, инчунин бо сокинони давлатҳои ғайримусулмон равшан ифода ёфтааст.

Тарроҳон ва муаллифони ин концепсияҳо ба мақсади ба доми найранги худ даровардани оммаи васеи мусулмонон ва ба муқобили миллатҳо ва кишварҳои ғайриисломӣ бар ҳезондани онҳо андешаҳо ва руқунҳои исломро муғризона ва мутобиқи ғаразҳои динӣ-сиёсии худ тафсир менамоянд. Бо ин роҳ онҳо дар мафкура ва ҷаҳонбинии мусулмонон кинаю адоват, душманӣ ва нобоварию нисбат ба миллатҳо ва кишварҳои ғайриисломӣ ба вучуд меоранд. Раванди таърихӣ воқеаҳои солҳои охир намунаҳои барҷастаи бераҳмӣ ва қушторҳои оммавию зерӣ шиорҳои мазҳабӣ бо сароҳат нишон медиҳад.

Мисоли равшан ин таркишҳои террористӣ дар ҷойҳои ҷамъшавии оммаи одамон мебошад, ки 11 сентябри соли 2001 дар ИМА рух доданд. Инчунин метавон ҳодисаҳои зикр кард, ки дар Москва дар Дубровка 23-26 октябр рух доданд. Илова бар ин, дар асри XXI дар саросари ҷаҳон, аз ҷумла кишварҳои Иттиҳоди Аврупо, Амрикои Лотинӣ, Африқо, Уқёнуси Ором, Шарқи Наздик ва Миёна, Қазқоз, Осиёи Марказӣ, Сурия, Покистон, Афғонистон ва дигар минтақаҳои ҳодисаҳои марбут ба терроризм рух доданд.

Тамоми аҳолии кураи замин шохиди он буданд, ки экстремистҳои исломӣ таҳти роҳбарии Мовсар Бараев бинои театри «Норд-Ост»-ро забт карда, 700 нафарро гаравгон гирифтанд ва таҳдид карданд, агар талаби онҳо барои хуруҷи нерӯҳои Русия аз Ҷумҳурии мухтори Чеченистон қонеъ карда нашавад, дар он сурат бино ва гаравгонро аз байн хоҳанд бурд. Масалан, дар натиҷаи амалиёти зиддитеррористие, ки мақомоти Русия бо мақсади сарқӯб ва несту нобуд кардани дастаи террористии Мовсар Бараев анҷом доданд, 129 нафар, аз ҷумла террористоне, ки бо аслиҳа ва маводи тарқанда мусаллаҳ буданд, кушта шуданд. Аз 35 нафар террорист 15 нафарашон ҷавондухтарон буданд. Аз гаравгонон танҳо ду нафар маҷрӯҳ шуданд. Қисми боқимонда дар натиҷаи заҳролудшавӣ аз газ, ҷон бохтанд. Шояд дигар роҳи ҳалосӣ набуд, зеро агар террористон ба амали террористии худ анҷом медоданд, тақрибан 2000 нафар ба ҳалокат мерасид.

Чунин амалҳои террористӣ ё кӯшиши амалӣ кардани онҳо намунаи равшани зуҳуроти бераҳмӣи шадид ва куштори оммавӣ мебошад, ки дар зерини қояҳои гуногуни ифвоангез содир карда мешаванд. Дурустии ин фикрро суханони Бараев зимни мусоҳиба бо рӯзноманигори НТВ тасдиқ карда метавонанд: «Гурӯҳи мо бригадаи «Шуҳадои Исломи» номида мешавад. Ҳадафи мо қатъ кардани ҷанг дар Чеченистон ва хуруҷи нерӯҳои аст. Мо он кореро, ки бо кӯмаки Аллоҳ кардан мехостем, кардем...» [139, с.68-69].

Мисоли дигаре аз амалҳои террористӣ ин хабари ғоҷибори ҳамлаи террористӣ дар таърихи 24.06.2024 дар шаҳрҳои Махачқалъа ва Дарбанд ба шумор меравад, ки он боиси ба ҳалокат расидан ва заҳмӣ шудани

кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва сокинони озоиштаи ин минтақа гардид [11].

Ба андешаи коршиносони масоили сиёсӣ ва равоншиносон, омодагии психологӣ ба марг ва худкушӣ зимни анҷом додани амалҳои даҳшатафкан – ин хусусияти хоси тундгароӣ тавассути терроризм мебошад. Чи тавре ки дар боло зикр намудем, тарроҳон ва муаллифони таълимоти таблиғкунандаи тундгароӣ ва зӯроварӣ бо мақсади таҳкими ҷанбаи ахлоқии усулҳои зӯроварию даҳшатафканӣ аз манбаҳои гуногуни илоҳиётшиносӣ ва идеологӣ ҳамаҷониба истифода менамоянд. Онҳо дорои хусусияти тундгароӣ барои ҳифзи «арзишҳои исломӣ» истифодаи ҳама гуна усулҳои даҳшатафканӣ ва зӯроварию амали комилан мутобиқи меъёрҳои шаръӣ ва ахлоқӣ мешуморанд.

Аз мазмуни баъзе тафсириҳои матнҳои тундгароён чунин бар меояд, ки дар онҳо истифодаи зӯроварӣ дар муносибат бо афрод ва гурӯҳҳои ғайриисломӣ, ба ҳайси як бахши муҳимми фаъолияти ҳамаҷузаи динии мусулмонон шарҳу тавзеҳ дода шудааст. Дар айни замон, баъзе идеологҳои радикалии исломи сиёсӣ кӯшиш мекунанд, ки зӯроварию аз нуқтаи назари дин ва ахлоқ сафед кунанд. Онҳо ба сабабҳо ва оқибатҳои эҳтимолии ин падида аҳамият намедиханд, балки мегӯянд, ки он қисми ҷудонашавандаи рушди ҷомеа мебошад. Ин ақидаҳо ба он оварда расониданд, ки фаъолияти пайравони онҳо таблиғи фанатизм, экстремизм ва таҳаммулнопазирии миллӣ ва динӣ гардид.

Поягузори таълимоти тундгароӣ дар тақия шартҳои асосӣ истифодаи усулҳои даҳшатафканӣ ва зӯроварию дуруст ва ҷоиз мешуморанд. Зеро яке аз заминаҳои нахустини зуҳури амалҳои зӯроварӣ дар ҷомеаи исломӣ дар натиҷаи ба мусулмонон талқин кардани ғояи марбут будани тақдирӣ сарнавишти инсон ба иродаи Худо мебошад. Онҳо ба хурофот, эҳсосот ва тасаввуроти мазҳабии мусулмонон тақия намуда, иброз медоранд, ки сабаби зӯроварӣ мушрикӣ мебошад ва ба ин васила мусулмононро ба муқобили миллатҳо ва халқиятҳои ғайримусулмон савқ медиҳанд.

Ба қавли асосгузори ин таълимотҳо аз баски иродаи «муъмин» таслими Худованд аст, вай маҷбур мебошад, ки дар муносибат бо ғайримусулмонон зӯроварию ба кор барад, ҳатто агар он хилофи манфиатҳои шахсии худ вай бошад. Таблиғи ақидаи «гунаҳкор» – и кофирон ҳамчун сабаби асосии зӯроварӣ, аз як тараф, барои истифодаи усули зӯроварӣ алайҳи ғайримусулмонон сабаб шуда, аз тарафи дигар, ангезаҳои рафтори зӯроваронаро ба вуҷуд меовард.

Ба қавли аксарияти муҳаққиқон заминаи дигари ғоявии сарзадани амалҳои зӯроварона дар ҷомеаи исломӣ ин дар байни мусулмонон таблиғ ва талқин кардани ақидаи динӣ мебошад, ки мувофиқи он ҳар як мусулмоне, ки дар майдони мубориза бо «кофирон» кушта мешавад ба бихишт хоҳад рафт [122, с.39].

Ҳамин тариқ, мафҳуми марг барои ҳар нафаре, ки зери таъсири психологӣ таълимоти тунгароии динӣ-исломӣ меафтад, маънои навро ба худ мегирад. Асосгузори тунгароии динӣ таълимоти исломиро дар бораи хусусияти муваққатӣ доштани ҳаёт дар рӯи заминӣ ва зиндагии ҷовидонии пас аз маргро мутобиқи ғаразҳои нопоки худ тафсир карда, маргро ҳамчун як дурнамо ва омодагӣ ба ҳаёти ҷовидонӣ дар ҷаҳони дигар (бихишт) таъбир мекунанд.

Ба ибораи дигар, онҳо бо сӯиистифода аз эҳсосоти динӣ ва эътиқоди мусулмонон ба ҳаёти баъдимаргӣ, истифодаи зӯроварӣ ба муқобили кофиронро ҳамчун як намунаи фидокорӣ дар роҳи Худо ва василаи ноил шудан ба ҳаёти ҷовидона асоснок месозанд. Ҳамин аст, ки дар бисёр ҳолатҳо, мубаллиғони усули зӯроварӣ мусулмониро ташвиқ мекунанд, ки аз марг натарсанд ва онро барои ноил шудан ба ҳадафҳои тундгарой қабул кунанд. Ин алаҳхусус, ба тарҳи фаъолиятҳои он ташкилоту ҷунбишҳои тундгароии исломӣ, ки дар амалҳои тундгарой фанатизми мазҳабиро ҳамчун бомбгузори маргталабона истифода мекунанд, хос мебошад.

Дар воқеаи забти «Норд-Ост» таблиғоти тундгароён ба дастаи занҳои маргталаб ончунон таъсири амиқи психологӣ расонида буд, ки онҳо воқеан

хам, барои иҷрои амри саркардагони худ ва худро барои ҳадафҳои нопоки онҳо қурбон кардан, омода буданд ва ҳамин тавр ҳам карданд.

Таъсири шадиди равонии ғояи тундгароии динӣ ба пайравонаш дар он ифода меёбад, ки тундгароёнро ба гирдоби фанатизми динӣ меафканад, дар натиҷа онҳо барои татбиқи ҳадафҳои динӣ ва сиёсии ҳизбу ҳаракатҳо ва ташкилоти тундгароии динӣ истифода бурда мешаванд.

Ховаршиноси рус Е.М. Примаков, дар асоси таҷрибае, ки ҳангоми мулоқот бо намоёндагони гурӯҳҳои террористии Чечен дошт, таъкид карда буд, ки: «ҳамаи онҳо зери таъсири шадиди фанатизми динӣ қарор дошта, байни афкор ва эътиқоди динии онҳо ихтилофи бузург вучуд дорад» [139, с.71].

Бо дарки амиқи масъала ва фарқияти мавҷудбудаи «байни афкор ва эътиқоди динӣ»-и тундгароён муҳаққиқи дигари рус Н. Меленитева, зикр намудааст, ки тундгароён исломӣ дар байни мусулмонон ақидаеро, ки тибқи он «мақсади асосии ҳаёти заминӣ омодагӣ ба ҳаёти ҷовидонӣ мебошад», тарғиб намуда, ба ин васила онҳоро ба худқурбонкунӣ ба хоҳири амалӣ сохтани нақшаҳои даҳшатафканӣ ва террористии худ тайёр мекунанд.

Ҳақ бар ҷониби Е.М. Примаков ва Н. Меленитье мебошад, зеро мақсад аз ҷунин таъсиррасонии тундгароии исломӣ ба мусулмонон, қабл аз ҳама баланд бардоштани сатҳи рӯҳия ва эҳсосоти динӣ дар байни онҳо ва истифодаи ҳамаҷонибаи онҳо барои иштирок дар амалиётҳои хушунатомез мебошад. Назарияпардозони тундгароии исломӣ бо назардошти эҳсосоти динии пайравони худ онҳоро бовар мекунонанд, ки истифодаи зӯроварӣ барои таъмини адолати иҷтимоӣ як амри ногузир ва зарур мебошад, аз ин рӯ, истифодаи он дар муносибат бо ғайримусулмонон ва мунофиқон «фарз ва қарзи бандагӣ»-и ҳар як фарди мусулмон аст.

Мувофиқи стратегияҳо ва принципҳои таҳияшуда радикалҳои исломӣ омодагии психологӣ ва идеологии тарафдорони худро барои омода кардани онҳо барои истифодаи ғаврии зӯроварӣ, содир кардани амалҳои экстремистӣ ва амалҳои террористӣ мегузаронанд [182].

Дар солҳои ҷанги шаҳрвандии Тоҷикистон, як гурӯҳ исломгароён ба пешонаҳояшон латтаҳои сафед баста буданд, ки дар онҳо мафҳуми «шаҳид» сабт шуда буд. Онҳо худро ҳамчун марғталаб муаррифӣ мекарданд. Ба истилоҳи дигар дар байни ҷавонони тоҷик низ тундгарои динӣ сироят карда буд ва аксарияти онҳо аз сабаби надоштани тасаввурот дар хусуси илми дунявӣ ва динӣ ба гирдоби гумроҳӣ афтода бозичаи дасти аҷнабиён шуданд.

Чи тавре ки муҳаққиқи муосири қазоқ А.Ж.Шоманов таъкид кардааст, вай дар раванди таҳлилу баррасии тундгароии динӣ ба хулосае меояд, ки «таъсири исломи радикалӣ» дар ташаккули ангезаҳои рафтори экстремистӣ, шуур, фаъолияти динӣ ва рафтору муносибатҳои иҷтимоии шахсони диндор нақши муҳим дорад. Аз ин рӯ А.Ж.Шоманов, пешниҳод месозад, ки дар навбати аввал зарур аст омилҳо ва сарчашмаҳои ғоявиеро, ки ба муносибати душманонаи байни мусулмонон ва «ғайримусулмонон», инчунин амалҳои зӯрварӣ оварда мерасонанд, муайян карда шаванд. Дар ғайри он пайдоиши ангезаҳои мазҳабӣ барои амалҳои тундгароӣ аз тариқи фаъолияти якҷанд василаҳои таъсиррасон ба амал меояд [159, с.14].

Барои дарки моҳияти аслии тундгароӣ, ба андешаи мо зарур аст, ки ба зумраи механизмҳои таъсиррасони он метавон аз усулҳои зерин ёдовар шуд: Якум, ғоя ва таълимоти экстремистии қисми мутаассиб ва тундгарои рӯҳониёни исломӣ ба шуури динии пайравони онҳо таъсир расонида, онҳоро аз ҷиҳати психологӣ барои анҷом додани ҳама гуна амалҳои зӯрварӣ «дар роҳи дину имон», аз он ҷумла ба шаҳодат расонидан ва қурбони кардани ҷони худ ва ҷони дигарон таблиғ мекунанд. Болотар аз ин пайравони ҷараёнҳои тундгаро ба хотири ба даст овардани мақсаду мароми худ, аз арзишҳои умумибашарӣ ба қуллӣ пуштибонӣ намекунанд ва онҳоро мадди назар намегиранд. Маънеи сиёсии ин амал аз он шаҳодат медиҳад, ки моҳият ва бунёди андешаҳои тундгароӣ хусусияти глобалӣ ва фаромиллӣ дошта, тундгароӣ дар интиҳо ба терроризми динӣ табдил хоҳад ёфт.

Дуюм, тундгароёни исломӣ ба шуур ва равони диндорон ба таври мустақим ва пайваста ғояҳои тундгароиро талқин намуда, ба онҳо таъсири

худо мегузоранд. Як нуктаро бояд зикр кард, ки усули талқин яке аз унсурҳои асосӣ ва пайвандгари механизми таъсиррасонии психологӣ мебошад, ки онро тундгароёни исломӣ барои ба доми худ даровардани диндорон ва ҷавонони бетаҷриба ва бедониш истифода мебаранд.

Маълум аст, ки ҳама гуна усули талқин далелҳои мантикиро нодида мегирад, он бевосита ба эҳсосот, ғаризаҳо ва тасаввуроту хурофот таъсир мекунад. Ин усулро экстремистҳо барои ҷалби гурӯҳҳои камсаводи диндорон, ки қобилияти дарки интиқодии таъсири беруна ба шуурашонро надоранд, ба кор мебаранд.

Сеюм, дар шароити бӯҳронҳо, ба монанди бетартибҳо, гирдиҳамоиҳои оммавӣ ва ғайра, амалҳои экстремистӣ ба ташаккули навъи махсуси шуури динӣ-гурӯҳӣ оварда мерасонанд. Ин шуур омили муттаҳидкунандаи эътиқодмандоне мегардад, ки ғояҳои экстремизмро мубодила мекунанд. Таъсири тафаккури динӣ ба амалҳои имондорон дар заминаи дини мушаххас дар шароити маҳкумияти оммавии экстремизм ҳамчун зухуроти манфиатҳои умумии динӣ ва сиёсӣ баррасӣ карда мешавад. Ҳамзамон, фаъолияти субъекти зухуроти оммавии экстремистӣ ба андозаи муайян аз мавҷудияти мавқеъ ва манфиатҳои мушаххаси иҷтимоию сиёсии диндорон, алаҳхусус, вобаста ба қонунҳои сохтани низоми динии онҳо вобаста мебошад.

Чорум, барои амалӣ намудани амалҳои террористӣ роҳбарони гурӯҳҳои экстремистӣ аз ҷониби радикалӣ, ҳашмгин ва бераҳмонаи иттиҳодияҳои худро, ки ба ҳама гуна амалҳои зӯрварӣ, тарсонидан ва ваҳшиёна омодаанд, ҷалб мекунанд. Одатан, чунин фанатизми динӣ аз ҷониби ифротгароёни сиёсӣ барои гузаронидани амалҳои террористӣ, гаравгонгирӣ ва дигар чунин амалҳо истифода мешавад [158, с.7-8].

Олими ўзбек Б. Бобочонов иброз медорад, ки идеологияи ҷиҳод дар байни «Ҳаракати исломии Ўзбекистон» (ХИЎ) дар як лаҳзаи муайян ба вучуд наомада, баъд аз паҳн гаштани идеологияи «беғонашавии таъқибшудагон» («Ғураба») оғоз меёбад, ки онро муаллифон ва пайравони «Исломи пок» тарроҳӣ кардаанд. Пас аз муноқиша бо давлат, асоси ақидаҳои идеологияи

Ҳаракати исломии Ўзбекистонро муҳоҷирати маҷбурӣ, аз «қаламрави ҷанг» ташкил медиҳад [110, с.199 - 219].

Ҳаракати мазкур ҳичратро ҳамчун марҳалаи аввали чиҳод эътироф кард. Дар натиҷа, ихтилофҳо афзоиш ёфтанд ва байни «Ҳаракати исломии Ўзбекистон» ва мусулмонони кишвар ихтилоф ба амал омад. Ин аз он сабаб буд, ки аксари мусулмонони он замон чунин мешумориданд, ки шароити мавҷуда — масҷидҳои кушод, имконияти гирифтани маълумоти динӣ, эътироф ва эҳтироми мероси маънавӣ дар сатҳи давлатӣ ва ғайра — аллакай озодии ҷомеаро таъмин мекунанд [110, с.199 - 219].

Ҳамин ҷудоиандозиҳо ва зулму адоват аз ҳарду ҷониби даргир сабаби парокандагӣ ва зидияти аҳли ҷомеаи Ўзбекистон гардид. Агар дар маҷмӯъ гирем душман сохтани мусулмонҳое, ки пайрави ақидаҳои ҷараёнҳои дигари исломӣ буданд, натавонем ба ҷонибдорони тундгароён дахл дошт, балки ба пайравони мазҳаби ҳанафӣ, ки дар ин кишвар мазҳаби асосӣ ба шумор меравад таалуқ дошт. Зеро ҷонибдорони исломи анъанавӣ дар муқовимат бо пайравони ҳар гуна ҳизбу ҳаракатҳои ғайрианъанавӣ ба ҳар касе, ки дар бораи маросим ё мақоми ислом дар давлат андешаи ғайримуқаррарӣ изҳор мекард, онро бо номи «ваҳҳобӣ» дар назди мардум ба дор овехтанд.

Ин ҳолат ихтилоф ва муноқишаҳои динии дохили кишварро боз ҳам муташанниҷ гардонид. Ба андешаи Б. Бобочонов, ташкилоти «Ҳаракати исломии Ўзбекистон» ва ташкилотҳои ба он шабеҳи динӣ–экстремистӣ дар Ўзбекистон ва умуман минтақаи Осиёи Марказӣ на танҳо натиҷаи бархӯрд бо давлат, балки ихтилофот ва бархӯрдҳо дар сатҳи васеътар, дар муносибати тундравонаи «Ҳаракати исломии Ўзбекистон» ва ташкилотҳои дигари динӣ - тундгарой бо пайравони исломи анъанавӣ ҷараён гирифта буданд [198, с.39-60].

1. Дар баробари ин, муҳаққиқ Б. Бобочонов зикр намудааст, ки аксарияти мусулмонони минтақа ангезаҳои мазҳабии «Ҳаракати исломии Ўзбекистон» ва тарзи амали онҳоро бидуни фишор аз режимҳои маҳаллӣ қабул намекунанд, чунки, ба қавли вай ин тарзи бархӯрд «барои аксарияти

уламои мусулмони Осиёи Марказӣ анъанавӣ буда, дар тӯли садсолаҳои мавҷудияти уммати ислом дар шароити муносибат бо зерсохторҳои сиёсӣ ва фарҳанги ғайриисломӣ таҳия шудааст» [110, с.202].

Роҳҳои дар ҷомеа мутобиқ гардонидани мусулмонон ба низоми давлатдорӣ шуравӣ ва ҳифзи ҳувиати динӣ ва фарҳангии онҳо, дар маҷмӯъ, дар Ёзбекистон беназир мебошад. Дар робита ба ин дар шароити имрӯза қисми аъзами руҳониёни Осиёи Маркази ба хоҷири сулҳ, оромиш ва ҳамзистии мусолиҳатомез усули дунявиятро қобили қабул доранд ва аз он пуштибони менамоянд.

2. Диндорони Ёзбекистон ба ин ақидаанд, ки дар шароити мутаҷассиси ҷаҳони муосир дар атрофи масалаи ҷиҳод баҳс кардан маънеи оғози ҷанги шаҳрвандиро дар кишвар дорад. Ҳамзамон ҷунуне, ки воқеаҳои даҳсолаҳои охир шаҳодат медиҳанд дар байни мусулмонони ин кишвар ва умуман минтақаи Осиёи Миёна ғояи таъсиси давлати исломӣ ва амалӣ сохтани қонунгузорӣ дар доираи шариати ислом мавриди қабули мардум нест. Ҳама ақида ва таълимоти «Ҳаракати исломии Ёзбекистон» дар хусуси ҷиҳод ва таъсис додани «давлати исломӣ» аз ҷониби ақсарияти аҳолии Ёзбекистон ва дар маҷмӯъ ҷомеаи Осиёи Марказӣ қатъан қабул нест. Аз ин рӯ, дар мавриди «Ҳаракати исломии Ёзбекистон» набояд дар бораи «бархӯрди тамаддунҳо», балки дар бораи даъвои динӣ барои расидан ба сари қудрат донист [110, с.203].

Ба ҳамин тариқ, «Ҳаракати исломии Ёзбекистон» ва ҳаракату ҷараёнҳои дигари ифротгарои динӣ-исломӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ, зери таъсири таълимоти тундгароёнае ташаккул ёфтаанд, ки аз адабиёти асримиёнагии дар кишварҳои араб нашршуда, маншаъ гирифтаанд. Таҳқиқотҳо нишон медиҳанд, ки яке аз ин гуна сарчашмаҳо асарҳои Ибни Наххас ба шумор мераванд. Аз ҷониби дигар бошад ба мавқеи ин ҳаракат ғояи ҷиҳоди байналмилалӣ, ки дар кишварҳои абарқудрат ва бозигарони минтақавӣ тарроҳӣ шудааст, аз тариқи созмонҳои экстремистии террористии минтақаи Шарқи Наздик амалӣ мегарданд. Мутобиқи ин ғояи байналмилалӣ ҳар гуна

дастаҳои ифротгарой ва тундгароии диние, ки дар ин кишварҳо қарор доранд, ғаёлият ва амалиётҳои худро «барои озод кардани ислом ва мусулмонон» аз зулму ситами аҷнабиён шуморида, онро «як ҷузъи ҷиҳоди ҷаҳонӣ» меҳисобиданд. Дар робита ба ин мукотибаи Ҳаракати исломии Ўзбекистон бо сохторҳои расмии Толибон, роҳбарони мадрасаҳо ва лагерҳои таълимии онҳо дар Покистон ва ғайра боиси таваҷҷуҳи махсус мебошанд ва дар онҳо ваҳдату ҳамбастагии мутақобила ва ҳадафи ягонаву муштаракӣ ҳамаи ташкилотҳои тундгароиву террористии исломӣ, пайваста таъкид карда мешавад [110, с.19-33].

Аммо бо Толибон иттифоқ бастанӣ «Ҳаракати исломии Ўзбекистон», на танҳо мавқеи ин ташкилоти тундгарову–террористиро дар назари мусулмонони Осиёи Марказӣ боло набурд, балки нафрати аҳолии минтақаро нисбат ба он боз ҳам бештар гардонид. Аз мазмуну муҳтавои изҳороте, ки дар варақаҳо ва ғайтаҳои паҳншудаи роҳбари ин ҷунбиш Т. Юлдош маълум мегардад, ҷунбиши онҳо дар мавқеи мазҳаби ҳанафӣ боқӣ мемонад, аммо бо сабаби дар байни мусулмонони Ўзбекистон ва умуман минтақаи Осиёи Марказӣ густариш ёфтани расму оинҳои ғайришаръӣ, ӯ омода аст барои ба мақсади «поксостани мазҳаб» мубориза барад. Ва роҳи ягонаи ин мубориза, тавре ки Т. Юлдош мефаҳмад, ин ҷиҳод бо аслиҳа дар даст мебошад. Ба ҳамин тариқ, Т.Юлдош кӯшиш намудааст ба андешаҳои тундгарой–террористии худ «ҷомаи шаръӣ» пӯшонад.

Аксари мусалмонони Осиёи Марказӣ ҷонибдори исломи анъанавӣ, яъне пайрави мазҳаби таҳаммулгарои ҳанафӣ мебошанд ва тундгароиву терроризми диниро қотеона маҳкум мекунанд. Ба андешаи онҳо, ин гуна гурӯҳҳо дини исломро ҳамчун ниқоб барои ғаразҳои сиёсии худ истифода мебаранд. Бо вучуди ин, далелҳои догматикии тундгароёни исломиро нодида гирифтани ва онҳоро заъиф нишон додан чандон ба ҳақиқат рост намеояд. Хотиррасон менамоем, ки «ихтилофи назарҳо» аз вижагиҳои теологии ислом аст, ки дар он ҳеҷ як ниҳоди эътирофшудаи ортодокс вучуд надорад.

Омили равоние, ки ташкилотҳои тунгаро ва террористии исломиро бо ҳам мепайвандад, нафрати шадид нисбати миллатҳои ғайримусулмон ва тамоми унсурҳои фарҳанги «бегона ва ғайриисломӣ» мебошад. Метавон гуфт, ки дар шуури аъзои «Ҳаракати исломии Ўзбекистон» ҳамчун эътироз ва нидои ботин нисбат ба ғайримусулмонҳо ва унсурҳои «ғайриисломӣ» ба сифати як арзиши динӣ–ахлоқии хусусияти муқаддас дошта, табдил ёфтааст. «Ҳаракати исломии Ўзбекистон» ҳамчун «ҷиходи ҷаҳонӣ», терроризму тундгароии байналмилалиро дастгирӣ намуда, «мучоҳид», яъне террорист ва тундгароро озодкунандаи ислом ва мусулмонон мешуморад [109, с.217-219].

Агар дар маҷмӯъ гирем, ҳар як амали террористӣ, аз замонҳои қадим сар карда, то замони муосир, зери таъсири идеологияи муайяне содир карда мешавад, ки дар он усули зӯрварӣ ва даҳшатафканӣ тарғибу тавсия мегардад. Мисоли равшани ин муноқишаи байни тоҷикон ва натиҷаи ногузири он ҷанги шаҳрвандӣ дорои заминаҳои мухталифи идеологӣ буд.

Аз сабаби набудани умумияти ягонаи миллӣ ва ваҳдати миллӣ гурӯҳҳои мухталифи сиёсӣ-радикалӣ кӯшиш мекарданд, ки ҳукуматро ба дасти худ гиранд. Дар ҳамин давра гурӯҳҳо ва ҷунбишҳои мухталифи сиёсии радикалӣ барои ба даст овардани қудрати сиёсӣ муборизаҳои ошкор ва пинҳонии худро шурӯъ карданд.

Бояд зикр намуд, ки баъди барҳам хӯрдани Иттиҳоди абарқудрати Шуравӣ соли 1990 дар баробари таъсиси ТЭТ Ҳизби наҳзати исломӣ Иттиҳоди Шуравӣ дар шаҳри Астрахани Россия филиали Тоҷикистони он **(айни замон дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон мамнӯъ аст)** низ таъсис дода шуд. Ин амали сиёсӣ ва дорои хусусияти геополитикӣ ва геостратегӣ мавқеи баъзе аз гурӯҳҳои ифротгароро дар Тоҷикистон хеле мустаҳкам намуд, зеро сарфи назар аз он, ки дар кишвар интиҳоботи саросарии Президент гузаронида шуд, вале бисёр аз гурӯҳҳои тунгароӣ натиҷаи ин интиҳоботро баҳона карда, ба муборизаи рӯйрост барои ба даст овардани ҳокимияти сиёсӣ сар бардоштанд.

Ҷонибдорони ҳукумати конститутсионӣ бошанд ба муқобили ҷунбишҳои тунгароӣ мубориза бурда, аз интиҳоботи мардумӣ ва ҳамзамон овоздиҳии демократӣ ҳамаҷониба дастгирӣ намуданд. Дар натиҷа ин омил ба бархӯрди неруҳои мухталиф ва тарғиби идеологияҳои радикалистии ҳизбу ҳаракатҳои экстремистӣ оварда расонид ва оқибати он ба ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ рафта расид.

Дар маҷмӯъ метавон гуфт, ки номукаммалии идеологӣ ва сиёсӣ, инчунин набудани боварии тамоми ҳизбҳои сиёсӣ нисбат ба фаъолияти худ ва ба назар мерасид, вале дар байни ин қувваҳои муҳолиф «исломи сиёсӣ» аз ҷиҳати ғоявӣ бартарӣ дошт. Дар он давраи ҳарачу марачи сиёсӣ-идеологӣ ба Тоҷикистон ҳатари бузурги исломгароии байналмилалӣ таҳдид мекард, ки онро дар робита бо ҳамоҳангии он бо исломгароии руҳониёни маҳаллӣ ва хоҷагони хориҷии онҳо алоқаманд намудан мумкин аст.

Ҳанӯз дар охири даврони Шуравӣ ғояи бунёдгароии ваҳҳобӣ ба шуури динии қисме аз мусалмонони Осиёи Марказӣ, аз ҷумла як қисми мусулмонони Тоҷикистон таъсири бузург гузошт. Таҳти таъсири ғояи ваҳҳобия дар исломгароии руҳониёни маҳаллӣ руҳияи зиддимиллӣ ва дар маҷмӯъ зиддианъанагароӣ ташаккул ёфт ва тундгароёни исломӣ ба фикри аз унсурҳои этникӣ ва миллӣ тоза кардани мазҳаби ҳанафӣ афтоданд. Барои исломгароӣ ғояи «зиддимиллӣ» ё тавҳид (монотеизм), пеш аз ҳама, аҳаммияти амалӣ дошт ва ҳамчун асоси идеологӣ барои ташаккули шахсияти бунёдгари намояндагони он ва ҷудоии онҳо аз рақибони сиёсӣ ва идеологӣ хизмат кард. Ин ва ғояҳои дигари ваҳҳобӣ дар шуури исломгароёни руҳониёни маҳаллӣ тадриҷан мазмуни мушаххаси динӣ–мафкуравӣ, унсурҳои миллӣ ва умумиисломиро тавлид намуданд.

Илова бар ин, инқилоби исломӣ дар Эрон ва ҳузури «неруҳои Шуравӣ» дар Афғонистон муносибатҳои мазҳабӣ ва идеологии дар Тоҷикистон мавҷударо шиддат бахшиданд. Ҳамзамон бо мустаҳкам шудани мақом ва нақши ваҳҳобияи байналмилалӣ дар Тоҷикистон талаботи сиёсии он ба ҷомеа тавсеа ва афзоиш ёфт, ки дар натиҷа эътирози оммавӣ нисбат ба мазҳаби

вахҳобияро ба вучуд овард. Новобоста аз ин, як қисми зиёиёни миллӣ ва қисми маҳдуди ҷавонони ноогоҳ ба исломгароён ҳамроҳ шуданд. Бо ба даст овардани пойгоҳи иҷтимоӣ, исломи ваҳҳобӣ алтернативаи идеологӣ ва сиёсии худро пешниҳод кард, ки дар онҳо ба қавли худашон роҳҳои мувофиқи раҳиҳои ҷомеаи Тоҷикистон аз «буҳрони идеологӣ» нишон дода шуда буд. Ҳамин тавр, ғояи дар боло зикршудаи ваҳҳобӣ дар бораи «тоза кардани ислом аз ҳар чизи бегона», дар «исломгароии тоҷик» ба худ шакли муборизаи идеологиро ба номи «озодӣ ва истиклоли ҷумҳури аз ҳузури империалистии дигар давлатҳо» гирифт [99, с.40-41].

Аз ин рӯ, ба низоми сиёсии ҷомеа ворид шудани динӣ ислом дар Тоҷикистон оғоз ёфт. Ҳизби Коммунистӣ аз лиҳози идеологӣ беяроқ гашт ва ақиқонишинӣ кард, аммо коммунистони воқеӣ ва ватанпарастони асил муборизаҳои ошкоро ва пинҳонии худро ба муқобили тундгароён оғоз карданд. Ҳодисаҳои моҳи февралӣ дар Тоҷикистон (1990) парокандагии иҷтимоӣ, оғози ҷунбиш ва ҳаракатҳои нави сиёсиро дар саҳнаи таърих ворид карданд. Ҳизбҳои гуногун ташкил ёфтанд, ки бархе ба таври расмӣ ва қисми дигар ба таври ғайрирасмӣ ба фаъолият оғоз карданд. Дар тамоми минтақаи Осиёи Марказӣ, хосатан дар Ўзбекистон ва Тоҷикистон ба тадриҷ исломгароии руҳониёни маҳаллӣ мавқеи худро таҳким бахшид. Ин ба даврони пошхӯрии Иттиҳоди Шуравӣ баробар омад ва марҳилаи муборизаи исломгароён бар зидди идеологияи Шуравӣ тезу тунд гашт. Аз нуқтаи назари геостратегӣ, ваҳҳобия объекти фаъолияти байналмилалӣ мазҳабии худро тағйир дод. Раванди ҷудоихоҳӣҳо ва паҳншавии ғояи пан-исломизм дар минтақаи мазкур ба Қафқоз хосатан Чеченистон, ки яке аз «халқҳои заифи Россия» ба шумор мерафт, таъсири амиқ гузошта ба марҳилаи дигари мақсаднок ва афзалиятноки ваҳҳобияи байналмилалӣ табдил ёфт [156, с.314-320].

Аз сабаби он ки фаъолияти ваҳҳобия дар Осиёи Марказӣ хусусияти глобалӣ гирифт, барои рушди муносибатҳои стратегии кишварҳои минтақа, масалан Тоҷикистон ва Ўзбекистон бо кишварҳои Аврупо ва Амрико монета

мешуд. Дар робита ба ин дар доираи низоми қонунгузорӣ фаъолияти идеологии ваҳхобияи байналмилалӣ қонунан манъ карда шуд. Ба ибораи дигар, дар соҳаи идеологияи байналмилалӣ аз нав ҷобачокунии неруҳои давлатҳо оғоз ёфта, дар харитаи идеологии Осиёи Марказӣ «шиаи байналмилалӣ» мавқеи махсусро ишғол кард.

Масалан ҳувиати умумиисломӣ, таърихӣ-этникӣ ва фарҳангӣ-забонӣ дар муносибатҳои идеологии байни Тоҷикистону Эрон мубрамияти махсус касб намуд. Эрон аввалин шуда Истиқлолияти Тоҷикистонро эътироф кард ва барои тақвияти омилҳои динӣ ва маънавӣ дар кишвар талош варзид ва сиёсати худро дар муносибат бо сарнавишти ояндаи ин кишвар амалӣ намуд.

Ба ҳамин тариқ идеологияҳо ва ҳаракатҳои бунёдгари дар давраи бӯҳрони сиёсӣ–иҷтимоии солҳои ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон ба фазои ҳаёти динӣ, сиёсӣ ва иҷтимоии кишвар роҳ ёфта, ваҳдати истиқлолияти миллӣ ва амнияти яқпорчагии давлати Тоҷикистон зери хатар гузошта шуданд.

Мутобиқи таълимоти мазҳаби ҳанафӣ, ки аксарияти кулли аҳолии Тоҷикистон ва умуман Осиёи Марказӣ пайрави он мебошанд, давлат ва қудрат атои худост ва дин дар масъалаҳои сиёсӣ бояд ба ҳама шаклҳои ҳокимият содиқ бошад. Ин усули муносибати мазҳаби ҳанафӣ бо давлат ва сиёсат дар тамоми даврони гузаштаи таърих аз тарафи пешвоёни мазҳаби ҳанафӣ риоя мегардид.

Аз ин рӯ, мардуми мусулмони тоҷик баъди ба даст овардани истиқлолияти давлати ба ин таълимот ва анъанаи гузаштагони худ содиқ монда, аз ҳукумати қонунӣ ҷонибдорӣ карданд. Он қисми диндороне, ки аз мазҳаби аҷдодии тоҷикон – ҳанафия дур шуда, дар байни мардум ғояҳои бегонаи зӯроварӣ ва экстремистии диниро тарғиб менамуданд, бо номи «исломгароён» ё «ваҳхобиён» шинохта шуданд. Ин ихтилофти мазҳабӣ ба майдони сиёсӣ гузашта, омили шиддат ёфтани муносибатҳои иҷтимоӣ сиёсӣ ва қавмӣ дар байни аҳли ҷомеа гардиданд.

Ҳамин тавр, баъд аз пошхӯрии Иттиҳоди Шуравӣ, таҳти таъсири омилҳои зикршуда, дар баробари ҳукумати қонунӣ боз ду гурӯҳи асосии

қудратҳо рӯи қор омад. Ба гурӯҳи аввал зиёиёни эҷодқори дунявӣ буданд, ки мақсаду мароми онҳо ба забони тоҷикӣ додани мақоми давлатӣ, эҳёи арзишҳои миллӣ, анъанавӣ, суннатӣ ва фарҳангӣ ба шумор мерафт. Ба гурӯҳи дуввум рӯҳониёни исломгаро, ки меҳостанд дар ҷумҳури арзишҳои исломӣ ва низоми давлатдорӣ ваҳобиёро амалӣ созанд. Болотар аз ин онҳо меҳостанд дар ҷомеа ислоҳоти динӣ ва ахлоқӣ гузаронанд [198].

Аксари зиёиёни пешқадами тоҷик ғаразҳои сиёсии хоҷагони берунаро ба зудӣ дарк карда, аз ҳукумати конститутсионӣ пуштибонӣ карданд. Аммо ҳостатан «исломгароёни сиёсӣ», ки аз ҷониби хоҷагони пушти пардагии хориҷӣ дастгирӣ меёфтанд ба раванди «рэнессанс»-и миллӣ ва ягонагӣ пайвандҳои таърихӣ тоҷикон зарбаи бузург ворид сохтанд [198].

Пайомади аз ҳама хатарноктарини ин раванд—оғози низои байнимазҳабӣ ҳамчун унсури ғайри низои байни тоҷикон буд. Ба андешаи мо агар дар кишвар низои байнимазҳабӣ намебуд, шояд ҷанги шаҳрвандӣ ба вуқӯ намеомад. Гузашта аз ин, хусусиятҳои антагонистӣ ва оштинопазири ҳарду ҷониби ин низоъ дар натиҷаи бо ҳам пайваст шудани ин ҷонибҳо бо ғояҳои дигари муносибатҳои мафкуравӣ зуд ошкор шуданд. Зеро онҳо кӯшиш карданд ба ин ё он мафкураи дунявӣ муттаҳид шаванд. Инчӯ сухан дар бораи ҳамоҳангии исломи анъанавӣ бо ҷонибдорони идеологияи коммунистӣ, миллатгароӣ ва фундаментализми исломӣ меравад. Дар натиҷа ин гурӯҳҳо ба ду қисм тақсим шуданд «коммунистонӣ тундгаро» ва «исломгароёни демократ» ба вуҷуд омаданд.

Ҳамин тавр, дуализми динӣ ва мафкуравӣ дар сатҳи миллӣ ҷузъи низои байни тоҷикон ва сабаби ҷанги шаҳрвандӣ дар заминаи мазҳабӣ ва идеологӣ гардид. Аз ин рӯ, метавон хулоса намуд, ки «Ҳама қудрат ба мафкураҳо» — шиори асосӣ ва сабаби ҷанги шаҳрвандии Тоҷикистон мебошад [113, с.140-151].

Зимни ҷустуҷӯи заминаҳои динӣ-идеологӣ зӯҳури тунгароӣ ва терроризми динӣ муосир дар Осиёи Марказӣ ва муайян кардани таносуби омилҳои дохилӣ ва хориҷӣ дар пайдоиш ва шиддат ёфтани ин падидаи

номатлубу хатарнок дар минтақа, пеш аз ҳама, анъанаҳо ва таҷрибаи таърихии муборизаҳои мазҳабӣ–сиёсиро таҳқиқ кардан зарур аст.

Дар раванди таҳқиқот ва ковиши сарчашма ва манбаҳои ақидаи «тунгароии исломӣ» аксарияти олимони собиқ Иттиҳоди Шуравӣ ва муҳаққиқони ватанӣ мавқеъ ва таълимоти дини исломро дар хусуси чиҳод ва афкору таълимоти як силсила мутафаккирони ислом, масалан мутафаккири маъруфи асри XIII Ибни Таймия ишора мекунанд. Вале чи тавре, ки таҳлили таҳқиқоти исломшиносии даврони Шуравӣ бо сароҳат нишон медиҳад аз сабаби хусусияти идеологӣ пайдо кардани илм ва таҳқиқотҳои илмӣ ба бисёр масъалаҳо муҳаққиқони он давра масъалаҳоро аз мавқеи атеизми илмӣ баҳо медоданд. Аммо агар ба дигар паҳлуҳои масъала назар афканем аз бисёр чиҳат муҳаққиқони мазкур на ба моҳияти фалсафии масъалаҳо, балки аз нигоҳи идеологияи марксизм баҳо медоданд. Аз ин рӯ дар кадом шакле набошад онҳо дар симои дин танҳо «афиюн барои мардум» – ро медиданд. Ҳамин аст, ки дар ҳалли бисёр масъалаҳо якҷонибагӣ ба назар мерасид.

Дар иртибот ба гуфтаҳои боло метавон зикр намуд, ки далелу бурҳоне, ки онҳо пешкаш сохтаанд ба шарту шароитҳои чиҳод чандон мувофиқат намекунанд. Дар ин бора файласуфони муосири рус, аз он ҷумла Игнотенко А.И., фикру мулоҳизаҳои худро пешниҳод сохтааст. Болотар аз ин қисми аъзами шарқшиносони Аврупои барон ақидаанд, ки дар **мадди аввал**, чиҳод, чидду ҷаҳди инсон барои тазкияи нафс ва ботини худ аз разилатҳои ва поксохтани ахлоқи инсон равона гардидааст; **дуввум**, чиҳод – ин худ муқовимати ҳарбӣ ва ҷанг ва бар зидди истилогарон мебошад. Дар иртибот ба ин метавон гуфт, ки «фатвоҳои Ибни Таймия», ки аслан ба муқобили амалҳои истологарони тотору муғул равона шуда буданд, ки ин як аксуламал ба таъйидкунандагони хориҷӣ мебошад. Аммо, агар мо заминаи идеологии зӯроварӣ ва терроризмро ҷӯем, пас бояд ба таърихи сиёсии ислом пас аз дар гузашти паёмбари он диққат диҳем. Болотар аз ин, ба мақсади дарк намудани моҳияти ин таълимот зарурати он расидааст, ки бояд дар доираи сарчашма ва манбаъҳои аслий ва таърихии зухур ва ташаккули динӣ ислом,

инчунин дар сохтори низоми иҷтимоӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии ҷомеаи асримиёнгӣ мусулмонон ва таносуби зулм, ситам, адолат, мавқеи истифодаи зӯроварӣ ва терроризмро дар таълимоти иҷтимоӣ, ҳуқуқӣ, ахлоқӣ ва сиёсиву мазҳабии ҷараёнҳои гуногуни динӣ ислом таҳқиқ ва баррасӣ намуд.

Маълум аст, ки ханӯз дар замони халифаҳои рошиддин дар муборизаҳои сиёсӣ усулҳои зӯроварӣ истифода бурда мешуданд, зеро дар замони ҷанг ва ҳарачу марач дар ҷомеа аз зӯроварӣ ва роҳи мухталифи он истифода мебуданд. Дар робита ба ин бояд як нуқтаи муҳимро аз таърихи зуҳури ин дин ёдрас кунем, ки он дар ибтидо зоҳиран ҳамчун дини космополитикӣ зуҳур карда буд ва дар он мувофиқи таҳқиқоти илмӣ аслан фарқиятҳои қавму миллат ва наҷодӣ ҷой надошт. Ин тезис маънои онро дорад, ки дини мазкур ҷонибдори баробарии тамоми қавму миллатҳо дар назди Худованд мебошад.

Аммо чун ислом дар муҳити иҷтимоӣ–фарҳангӣ ва бӯҳрони сиёсии араб қомат афрохта, раванди худшиносӣ ва муттаҳидшавии қabilaҳои арабро дар як давлати воҳид инъикос мекард, космополитизми исломӣ дар амал мазмуну муҳтавои арабгароиро касб намуд. Яъне он дар асл ифодакунанда ва таъминсозандаи ҳукмронии ҷаҳони араб (хилофат) буд, ки аз тариқи пиёда сохтани «ғояи тавҳид ва тақфир» манфиатҳои миллатҳои ғайриараб (аҷам)–ро маҳдуд ва поймол месохт. Дар ин бора метавон ба осори як силсила мутафаккирони араб, ки муҳаққиқи рус Фильтшинский И. М. дар таҳқиқоти бунёдии худ таҳти унвони «Таърихи адабиёти араб дар асрҳои VI ва аввали асри X», «Таърихи адабиёти араб дар асрҳои X—XVIII», инчунин осори Бертельс Е.Э. «Осор. Ҷилди VI» [33; 89; 90].

Чунин хусусият касб кардани ислом дар фаъолияти истилогарони араб минбаъд боиси парокандашавии мусулмонон ва ба фирқаву мазҳабҳо тақсимшавии онҳо гардид. Маҳз ин раванд дар замони хилофати Умавиён ва Аббосиён сурат гирифт, зеро онҳо кушишҳои зиёд карданд ба Хилофати араб хусусияти давлати султонӣ бахшанд.

Дар чунин вазъияти бухрони сиёсӣ ва мазҳабӣ, ки хилофатро фаро гирифта буд, чараёни ҳанафӣя арзи вучуд карда, таҳаммулпазириро ҳамчун андешаи дини аз нигоҳи каломии фикҳӣ асоснок карда, дар чорчубаи он чойгузин намуд ва «такфири мусулмон» – ро аз ҷониби онҳо рад кард, ки он дар пешгирӣ аз низоъҳои фирқавӣ миёни ҷонибдорон ва пайравони мактабҳои гуногун сахми калон бозид. Вале барои ба чунин мактаби каломии ҳуқуқӣ (фикҳӣ) шакли расми додан Имоми Аъзам ба ҷуз Қуръону суннат аз «раъйю иҷтиҳод» ва «қиёсу урф» кор гирифт, ки он дар навбати худ ба воридшавии унсурҳои фарҳанги аҷам ба ислом, эътироф гардидани ҳуқуқи миллатҳои «маволиъ» (ғайриараб) ва эҳё шудани баъзе арзишҳои фарҳангии онҳо, ки араб такфиру инкор карда буд, мусоидат намуд.

Ин амалҳои сармазҳаби аҳли суннат Абӯҳанифа бар хилофи Имом Молик, ки дар масҷидҳо ба забони форсӣ сухан гуфтанро манъ карда буд ва Халифа Умар, ки ба об андохтани тамоми китобҳои эронтаборонро ба Абу Ваққос амр дода буд ва Муслим ибни Қутайба, ки ҳар касе, ки ба забони хоразмӣ сухан мегуфт ба қатл мерасонд, шинохтани забони форси тоҷикиро ҳамчун дуҷумин забони расмӣ дар олами ислом, ва ба форсӣ тарҷума кардани Қуръон, иҷро намудани суннатҳои исломӣ ба ин забон ва густариши минбаъдаи ғояҳои космополитикии араб ва хусусияти ирқгарой касб кардани исломро маҳдуд сохт. Аммо мутаасифона метавон зикр намуд, ки баъд аз сад соли ташаккули мазҳаби ҳанафӣя Имом Ҳанбал мазҳаби ҳанбалияро ба шакл даровард, ки ба ҷуз қуръону суннат тамоми сарчашмаҳои таълимоти каломии фикҳии ҳанафиро инкор намуд.

Мазҳаби ҳанбалия хусусияти сирф арабгарой дошта, бо эҳё бахшидани усули такфир хусусияти таҳаммулпазирии исломи ҳанафиро рад кард. Бинобар ин чун сухан дар бораи бунёдгарии исломӣ ва пайванди он бо тундгароӣю терроризм меравад, сарчашмаҳои ғоявии онро дар амалияи космополитизми ирқгароии араб ва мазҳаби ҳанбалия бояд ҷустуҷӯ кард. Беҳуда нест, ки баъзе аз руқунҳои исломи ибтидоӣ ба мисли «такфир» дар фаъолияти истилогароии араб нақши муҳимро мебозид ва мазҳаби ҳанбалия

имрӯз барои ҳаракатҳои бунёдгари «Ваҳҳобия (салафия)!»», «Ихвон–ул–муслимин», «Ҷамоат–ул–исломия», «Таҳрир–аш– Шом», «Байъат» ва ғайраҳо ҳамчун сарчашмаи ғоявӣ хизмат менамоянд. Аз ин рӯ «ҳанбалия» мазҳаби суннатӣ ва «ваҳҳобия» идеологияи расмӣ он давлатҳои араб ва «хавроич» хориҷӣ ҳама мебошанд, ки даъвои бозгашт ба хилофатро доранд. Дар ҷаҳони онҳо андешаи «такфир ва ҷиход» нақши калидиро мебозанд.

Қобил ба зикр аст, ки дар нимаи дуввуми қарни нӯздаҳ ва аввалҳои асри бист дар Осиёи Марказӣ дар байни равиҳои мухталиф муборизаи шадиди идеологӣ ба амал омад. Дар байни онҳо равиҳои панисломизм, пантуркизм, ҷадидия, ҷараёнҳои дигари миллӣ ва клерикӣ нави панисломӣ ва пантуркистӣ бештар назаррас буданд. Дар байни ин равиҳо муассиртарин равия, ки ба равандҳои сиёсӣ ва идеологияи минтақа таъсири назаррас дошт, ин «Иттиҳоди Мусулмонон» ба шумор меравад ва он дар Ғарб бо номи «Панисломизм» хеле машҳур мебошад.

Аслан ғояи таъсис додани «Иттиҳоди Мусулмонон» ҳамчун як иттиҳоди сиёсӣ тамоми мусулмонони ҷаҳон дар роҳи мубориза ба муқобили низоми мустамликадорӣ, аз ҷониби мутафаккири афғон Ҷамолуддини Афғонӣ (1838 – 1897) пешниҳод шуда буд.

Дар асоси таҳлил ва баррасии олимони шинохтаи тоҷик Иброн Шарипов ва О. Боқиев масъалаи мазҳабӣ бахшнок дар доираи бозҳои геополитикии Россия ва Англия барои тақсим намудани Осиёи Марказӣ ба воситаи дарёи Аму дар соли 1897 сурат гирифта буд. Тавре ки маълум аст аз нимаи дуввуми асри 19 байни ду бозингарони минтақа, яъне Англия ва Россия муборизаи шадид барои тахти таъсири худ қарор додани сарзаминҳои Осиёи Марказӣ ҷараён гирифт, ки дар охир бо пора кардани минтақаи мазкур ба ду қисм анҷом гирифт. Англия ва Туркия, ки дар муборизаи низомӣ ва сиёсӣ ноком шуда буданд, онро дар арсаи идеологӣ идома дода, пантуркизмро парчами муборизаи зидди Россия қарор ёфт [30; 94, с.87].

Дар робита ба масъалаи тахти мустамликаӣ худ қарор додани кишварҳои Шарқи наздик ва миёна аз ҷумла, Осиёи Марказӣ, Афғонистон

Чамолуддини Афғонӣ ба хулоса меояд, ки мусулмонони ҳама кишварҳо, новобаста аз гуногуншакли қавмиву миллӣ бояд бо ҳам муттаҳид бошанд. Зеро одамоне ҳастанд, ки ҷаҳонбинии онҳо дар доираи арзишу, рукнҳои динӣ ва фарҳангии мусулмонӣ ташаккул ёфтаанд ва дар маҷмӯъ появу бунёди ҷомеаи ягона ва воҳидро ташкил медиҳанд [25, с.44]. Аз ин рӯ, мусулмонон, новобаста аз он, ки дар қучо зиндагӣ мекунанд, бародарони ҳамдин ва ба ҳамдигар монанд мебошанд.

Чи тавре аз муҳтавои ин ақида бар меояд аслан ҷонибдорони «панисломизм» чунин андеша пешниҳод сохтаанд, ки гӯйё давлат ва ҷомеаҳо дар ҷаҳони имрӯза дорои моҳияти «ҷоҳилӣ» буда, дар асоси китобҳои муқаддас ва қонунҳои илоҳӣ, ки аз ҷониби «Қонунгузори Мутлақ» нузул шудаанд роҳбари қарда намешаванд. Дар ҳамин асос консепсияи «давлати исломӣ» ва «ҷиҳод» ҳамчун василаи расидан ба давлати ягона ва мутаҳидди мусулмонони ҷаҳон асоснок қарда мешавад. Вазифаи асосии ин давлат бунёди ҷомеаи адолатпеша буда, мутобиқи он адолат ба се асл асос ёфтааст: «дин, вичдони инсон ва шариат (қонун) [108].

Ин тарзи фаҳмиши мафҳуми адолат танҳо дар соҳаи ахлоқ, ҳуқуқ ва сиёсат (баробарии иҷтимоӣ) маҳдуд қарда шудааст. Ин андешаҳо дар рӯзҳои мо асоси таълимоти салафияи муосирро ва ҳаракати экстремисти террористии «ДИИШ» - ро ташкил медиҳад.

Бо истифода аз чунин гурӯҳҳои тунгароӣ ва ҳизбу ҳаракатҳои динӣ созмони ҷаҳонии сайхунистӣ дар ҳамкорӣ бо ИМА ва кишварҳои Ғарб аз тариқи роҳҳои маснуӣ сатҳи шиддати бекорию дар кишварҳои мусулмон нишин боло бурда, рӯҳияи ахлоқӣ ва маънавии миллатҳоро заиф созад ва бо роҳандозии ҷангҳои маҳдуд (локалӣ) дар мамолики ҷаҳони сеюм, яъне ҷаҳони мусулмонӣ гуруснагӣ ва қаҳтиро ба вучуд биёранд. Бо истифода аз ҷосусони таҳрибкор низоми давлатдорӣ ва появу асоси ҳукуматҳои маҳалиро заиф намуда, ҳолати ҳарачу марач ва ё «хаоси роҳбаришавандаро» ба вучуд меоранд ва дастгоҳи байналмилалӣ террористиеро ташкил дода, дар ҳар ҷое, ки террористон бошанд, бо онҳо гуфтушунид ва ҳамкорӣ мекунанд. Мисоли

равшани ин дар ҷаҳони муосир воқеяҳои минтақаи Ғаза ва Фаластин шуда метавонанд.

Аз ин рӯ, метавон гуфт, ки ҳарчанд ҳаракати тунгароии исломӣ ба сифати як идеологияи динӣ - сиёсӣ ҳанӯз дар фаъолияти ислоҳхонаш ваҳҳобия арзи вучуд карда буд, вале масъалаи барқарор кардан ё эҳёи хилофат ҳамчун яке аз масъалаҳои асосии ҳаракатҳои тунгароии исломии муосир ба мисли «Ҳизб-ут-таҳрир», «Байъат», «Салафия», «Ихвон-ул-муслимин», «Таҳрир-аш-Шом» ва ғайраҳо ҳамчун аксуламал ба сиёсати истеъморӣ Ғарб ба шумор меравад.

Дар раванди эҳёи давлати мусулмонӣ хосатан фанатизм ва ё таассубгароии динӣ нақши мубрам мебозад. Тарафдорон ва таблиғгарони ҳаракату ҷараёнҳои тундгароии динӣ ба хоҳири ба даст овардани манфиатҳои сиёсии хеш, баъзе аз сураву оятҳои қуръонӣ ва ҳадисҳои пайғомбарро мувофиқи таълимоти худ тафсир намуда, андешаҳои тундгароёни диниро ҳамчун идеали динӣ ва сиёсӣ нишон медиҳанд. Ин идеологҳои ҷиходизм барои расидан ба ҳадафҳои сиёсии худ, аз ҷумла ба мақсади барангехтани мусулмонон бар зиди миллатҳо ва кишварҳои ғайриисломӣ аз бесаводӣ таассубгароии ва дур будани аҳли ҷомеа аз арзишҳои умумбашари ва қонунгузори байналмилалӣ сӯиистифода мебаранд.

Дар солҳои охири мавҷудияти Иттиҳоди Шуравӣ, ки бо ҷанги Афғонистон рубитаи мустақим дошт, ғояи ҷиходизм дар байни мусулмонони Осиёи Марказӣ, Қафқоз ва дар кишварҳои дигари мусулмоннишин ҳамчун падидаи зарурӣ аз нав зӯҳур гардида, тобишҳои ҷадиде ба худ касб намуд. Тафсирҳо ва таъбирҳои нави мафҳуми мазкур пайдо шуданд, ки дар онҳо маънои аслии тарбиявӣ-ахлоқии мафҳуми ҷиход ба эътибор гирифта нашудаанд ва ин мафҳум маънои комилан тундгароиро гирифтааст. Чунин таҳаввул дар фаҳмиши динӣ - миллитаристии ҷиход дар ҳаёти динии ҷаҳони муосири ислом, аз ҷумла дар байни баъзе аз мусулмонони минтақаи Осиёи Марказӣ ва Қафқоз низ ба вучуд омадааст [109, с.201-202].

Як нуктаро бояд таъкид кард, ки доир ба «омилҳои эндогенезӣ»-е, ки исломо ба тундгарой ва ифротгарой бурдааст, ба қавли муҳаққиқи муосири рус С.М. Прозоров, «дарки нодрусти сарчашмаҳои динӣ мебошад, зеро Қуръон ва суннат имкон медиҳанд, ки ҳар як шахс дар доираи ҷаҳонбинӣ ва сатҳи фаҳмиши худ рукнҳои асосии исломо шарҳу тафсир намоянд. Ин маънои онро дорад, ки ба ҳеҷ кас ҳуқуқи истисноии тафсири қуръон ва суннат дода нашудааст. Нуктаи дигари муҳим ин аст, ки ин ё он муфасссир худ кист: тундгаро, ифротӣ, салафӣ, бунёдгаро, ваҳҳобӣ ё олими донишманди исломи анъанавӣ» [82, с.120].

Ҳамин тариқ, асосҳои динӣ-мафкуравии тундгароиро тибқи андешаи аксарияти муҳаққиқони исломшиносии ватанию хориҷӣ ба бевосита дар матни таълимоти қуръон ва аҳодиси набавӣ ва на дар осори донишмандони мазҳаби таҳаммулпарвари ҳанафӣ, балки дар таълимоти асосгуздорон ва исломгароеи тундгаро ҷустуҷу намуд.

Маҳз ҳамин таълимотҳо буданд, ки дар охири асри XX ва оғози асри XXI муассисони «Ихвон- ул-муслимин», «Толибон» «ҲИУ», «Ансоруллоҳ», «ДИИШ», «ТЭТ» «ХНИ» «Ҳизб- ул-таҳрир» », «Таҳрир-аш- Шом» ва дигар ҳизбу ҳаракатҳои тундгарову бунёдгарои бо ном «исломӣ» барои татбиқи ҳадафҳои динӣ сиёсии худ динро истифода бурда, хатари тундгарой ва терроризмо ҳам дар кишварҳои исломӣ ва ҳам дар соири кишварҳои Осиё, Африқо, Аврупо ва Амрико интишор доданд.

Бояд хотирнишон сохт, ки ин ташкилотҳои тундгаро хусусияти фаромиллӣ ва фароқавмӣ дошта, ба амнияти ҳамаи кишварҳо ва миллатҳои ҷаҳон таҳдид мекунанд. Аз ин лиҳоз, мубориза ба муқобили тундгарой ва терроризми динӣ, решақан кардани асосҳои мафкуравӣ, аз байн бурдани омилҳои пайдоиши ин зухуроти номатлубу хатарнок вазифаи танҳо кишварҳои ҷангзада ва гирифтори ин «бало» набуда, балки вазифаи умумии тамоми ҷомеаи мутамаддини ҷаҳонӣ мебошад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар шароити тезу тунди тағйир ёфтани харитаи сиёсии ҷаҳон, муборизаи доманадори геосиёсии кишварҳои

абарқудрат, аз як тараф ва густариши босуръати раванди ҷаҳонишавӣ ва дигаргуншавии симои муосири кишварҳои Шарқу Ғарб пешгирии марезии сирояткунандаи тундгарой ба ҷомеа башарӣ яке аз ҳадафҳои геостратегӣ ва геополитики ҳар як давлат башумор рафта, ҳифзи манфиатҳои миллӣ ва таъмини амнияти ҳар як шаҳрванди ин кишварҳо бояд дар мади аввал гузошта шавад. Дар ин росто алаҳхусус ҷавонон, ки қувваи асосии пешбарандаи ҷомеа маҳсуб мешаванд, нақши муҳимро метавонанд иҷро намоянд.

Чи тавре ки аз хулосаҳои таҳқиқоти мо бар меояд дар сурати адами муборизаи босуботу муташаккилона ва системанок бар зиди зухуроти номатлуби тундгарой, ҷавонони бетаҷриба ва дорои донишу ҷаҳонбинии маҳдуд метавонанд ба ин ҷараёнҳои дохил шуда, ба фарҳанги милливу динии ҷаҳонфаҳмии аҳолии муқими Тоҷикистон, ки аксаран пайравони мазҳаби таҳаммулпазири ҳанафӣ мебошанд, хатари ҷидди ба бор оранд. Моҳияти ғояи тундгароии динӣ чунин аст, ки ин ҷараён мафҳумҳо ва арзишҳои диниро аз мафҳумҳо ва арзишҳои милливу умумибашарӣ ҷудо намуда, онҳоро бо ҳам муқобил мегузорад. Дар натиҷа ин зухурот боиси густариши тундгарой ва ифротгароии динӣ дар байни пайравони дину мазҳабҳои гуногун гардида, зимнан, дар ҳар як кишвар монеи пешравию тараққиёт хоҳад гашт.

Ба қавли Эмомалӣ Раҳмон ба хотири пешгирии роҳҳои мухталифи тундгароии динӣ дар кишвари мо «Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025», қабул гардид, ки: «яке аз роҳҳои муҳими мубориза бо тундгароии динӣ, дар доираи ин санад тақмили механизмҳо ва барномаҳои давлатии кори тарбиявӣ - ватандӯстӣ бо ҷавонон мебошад» [18].

Татбиқи Стратегияи мазкур имрӯзҳо натиҷаҳои дилхоҳ дода, дар коҳиш ёфтани сатҳи ҷинояткори ва амалҳои номатлуб дар байни ҷавонон, инчунин баланд бардоштани рӯҳияи ватандӯстӣ ва худшиносии миллӣ ва ширкати ғайбонаи онҳо дар пешрафти иқтисодии кишвар ифода меёбанд.

Дар баробари ин барои бартараф кардани хатари тундгарой ва экстремизму терроризми динӣ таҳкими низоми таълиму тарбия ва мактабу маориф хеле зарур мебошад. Ҳамчунин барои тарбияи шаҳрвандон дар рӯҳияи худшиносӣ ва ҳудогоҳии миллӣ бояд аз матбуоти даврӣ, телевизион, радио ва Интернет мақсаднок ва самаранок истифода бурда шавад.

1.3. Манбаъҳои пахншавии ғояҳои тундгароии динӣ аз тариқи васоити ахбори омма

Яке аз мушкилиҳои мубориза бо ғояҳои тундгароии динӣ дар он зоҳир мегардад, ки васоити ахбори омма бояд дорои як лоҳияи махсуси мубориза ба муқобили чараёни тундгарой, сиёсати махсус ва мушаххаси давлатӣ дар бораи омӯзиш ва инъикоси воқеии фаъолияти чараёнҳои динӣ бошад, зеро набудани чунин як санад муносибати байни динҳо, мазҳабҳо ва чараёнҳои диниро ба баъзе мушкилиҳо ва нофаҳмиҳо хоҳад бурд. Имконоти васоити ахбори омма аз ҷониби фаъолони гуногуни сиёсии гуногунҷабҳа истифода мешавад, ки имконияти таъсири ҳамаҷониба ва мусбиро ба бор меорад. Чи тавре дар боби қаблӣ зикр намудем дар шароити рушди бемайлоии техника ва технологияи пешрафта дар аксарияти мамлакатҳои ҷаҳон, аз он ҷумла дар кишвари мо низ шабакаҳои мухталифи таблиғкунандаи таълимотҳои тундгарой, нашрияҳои ғайрирасмӣ, мақола, китобҳо ва маводи таблиғотии динӣ амал менамоянд.

Тундгарой дар фазои Интернет дорои ҷанбаи васеъ ва динамикӣ мебошад:

- веб – сайтҳои таъсисдодаи тундгароён гоҳе зоҳир мешаванд ва гоҳе нопадид мешаванд;
- хатари нопадид шудан тағйири ҳама суроғаи сайтро дигар мекунад ва ғайраҳо.

Бо густариши Интернет имкониятҳои таъсироти иттилоотӣ - психологӣ тундгароён ва ифротгароӣҳои дигари динӣ афзуд. Истифодаи шабакаи

умумичаҳонии Интернет, махсусан шабакаҳои иҷтимоиро метавон ба ду самт чудо кард:

- ҷамъовариҳои иттилоот, иртибот, таблиғот, ҷалби одамон ва ғайраҳо;
- кибертерроризм.

Мутаассифона, шабакаҳои иҷтимоӣ на танҳо дастрасӣ ба миқдори зиёди иттилооти муфидро фароҳам меоранд, балки барои террористон уфуқҳои нав мекушоянд:

- имконияти гирифтани маълумоти муфассал дар бораи одамон, ба онҳо таъсири идеологӣ ва маънавӣ расонидан, инчунин ҷалби оммавии шахрвандон бе тамоси мустақим ва муоширати шахсӣ;

- дастгирии ҳамаҷонибаи тарафдорони ақидаҳои экстремистӣ ва террористӣ аз ҷиҳати моддӣ ва молиявӣ;

- ошкоро таблиғ намудани идеологияи худ;

- иштирок дар амалҳои қонунии сохторҳои давлатӣ;

- содир кардани ҷинойтҳои иқтисодӣ ва ҷинойтҳои дигар дар доираи амалҳои тундгарой, террористӣ ва экстремистӣ.

Воқеан ҳам шабакаҳои интернетӣ ба тундгароён имконоти васеи дастрасӣ ба манбаъҳои зарурӣ, шахсони алоҳида бе зикри ному насаби аслии худ, мубодилаи бо суръати иттилоот ва дигар имкониятҳоро фароҳам меоварад. «Ба андешаи муҳаққиқи рус А.Э.Эшлавский тамоми нуктаҳои зикршуда Интернетро барои ташкилотҳои тундгарои террористӣ ва экстремистӣ муҳити идеалиро барои фаъолияти зиддиқонунии онҳоро фаро месозад» [164, с.9].

Ҳақ бар ҷониби муҳаққиқи рус аст, зеро чи тавре дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон мебинем паҳн кардани ғояҳои тундгарой бо истифода аз васоити ахбори омма ва захираҳои Интернетӣ дар шакли содда ва оммафаҳм амалан имконоти номаҳдудеро барои паҳн кардани ғояҳо ва шиорҳо ба вучуд овардааст. Барои пешгирии ин амалҳо дар асоси моддаи 1-уми Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо раёи кулли мардуми кишвар қабул гардидааст, «Тоҷикистон давлати соҳибхитӣ, демократӣ,

хуқукбунёд, дунявӣ ва ягонаву иҷтимоӣ эълон гардида, озодии вичдон ва эътиқод дар катори дигар ҳуқуқу озодиҳои асосӣ бо кафолатҳои конституционӣ таъмин шудааст» [5]. Чи тавре ки таҳлилҳо нишон медиҳанд дар фазои итилоотии кишвар, ки васоити ахбори омма онҳоро паҳш менамояд, масъалаи ҷудо намудани дин ва давлат ба ду қисми таркибӣ, инчунин дар доираи талаботҳои раванди муосири ҷаҳоншави мавқеи онҳо пурра роҳи ҳалли худро наёфтааст.

Дар асоси моддаи 14 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм (ифротгароӣ)» таҳти унвони «Масъулияти воситаҳои ахбори омма барои паҳн кардани маводи экстремистӣ ва амалигардонии ғайриқонунии экстремистӣ» инчунин тундгароӣ омадааст: «Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тариқи воситаҳои ахбори омма паҳн кардани маводи мазмуни экстремистидошта манъ аст. Дар сурати аз ҷониби воситаҳои ахбори омма паҳн гаштани маводҳои экстремистӣ ё ошкор намудани асноде, ки мавҷуд будани хусусиятҳои экстремистиро дар ғайриқонунигардонӣ нишон медиҳад, аз ҷониби муассис ва (ё) идораи (сармухарири) ҳамин воситаҳои ахбори омма мақомоти ваколатдори идораи давлатӣ дар соҳаи матбуот, телевизион ва радиошунавонӣ ва воситаҳои ахбори омма, Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ё прокурори ба ӯ тобеъ дар бораи роҳ наодан ба чунин амалу ғайриқонунӣ бо нишондоди ҳатоғиҳои ҷойдошта дар шакли хаттӣ пешниҳод равон мекунанд. Дар ҳолатҳое, ки агар андешидани чораҳо оиди рафъи ҳатоғиҳои ҷойдошта мумкин бошад, дар пешниҳод ҳамчунин мӯҳлати рафъи ҳатоғиҳои номбаршуда, ки на камтар аз даҳ рӯз аз рӯзи эълон кардани пешниҳод мебошад, муқаррар карда мешавад» [3].

Чи тавре, ки аз муҳтавои моддаҳои қонуни мазкур бармеояд дар роҳи пешгирӣ аз вусъат ёфтани паҳншавии иттилоот ва маводи нашри тундгароӣ, дар кишвари мо «суд ваколадор аст нашр ва ё фурӯши шумораҳои рӯзномаҳои даврӣ, наشري аудио, сабти видеои барнома, наشري барномаҳои

телевизион ва радиошунавонӣ ё баромадҳои видеоиро бо тартиби пешниҳодшуда бандад» [3].

Ба ҳамин тариқ дар доираи ин ва дигар қонунҳо ҳокимияти давлатии дунявӣ метавонад ягона кафили иттиҳоди манфиатҳои умумии аҳли ҷомеа ва ҷустуҷӯи ҳамраии иҷтимоӣ дар ҷомеа бошад. Чи тавре дар фасли 3 боби дуюм васеътар хоҳем дид боз як силсила қонунҳо аз он ҷумла: «Дар бораи озодии виҷдон ва иттиҳодияҳои динӣ»[5а], «Дар бораи муқовимат ба экстремизм»[5а], «Дар бораи муқовимат ба терроризм»[4а], «Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросим»[5б], «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд»[5б], Консепсияи сиёсати давлатӣ дар соҳаи дин, стратегияҳои миллӣ оид ба муқовимат ба экстремизм ва терроризм барои солҳои 2016 – 2020 ва 2021 – 2025 қабул ва мавриди амал қарор дода шудаанд [2]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди терроризм» қабул гардид [3]. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардиданд, зеро ҷумҳурии мо чун узви комилҳуқуқи ҷомеаи ҷаҳонӣ дар радиёи дигар кишварҳои ҷаҳон бо тундгароӣ муборизаи оштинопазир бурда, талош дорад, то ҷилавгирӣ аз пайомади ногувори ин гуна амалҳо намояд.

Қобил ба зикр аст, ки махсусан «Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025», ки аз 1 июни соли 2021, №187 тасдиқ шудааст, муборизаи дастаҷамонаи ҷомеаи шаҳрвандиро бар зидди ин падидаи хатарзо тақозо менамояд [173].

Сарфи назар аз он ки дар доираи асноду ҳуҷҷатҳои меъёрӣ ва ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти бисту ҳашт ташкилотҳои тундгарои динӣ манъ шудаанд, лекин ба қавли Эмомалӣ Раҳмон «ҳолатҳои шомил шудан ба чунин ҳизбу ҳаракатҳо ҳанӯз низ ба назар мерасанд. Масалан: дар даҳ соли охир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 6680 ҷинояти дорои хусусияти тундгароён ва террористӣ, аз ҷумла 86 амали террористӣ ва сӯиқасд ба он ошкор ва ба қайд гирифта шуда, 11 ҳолати амали террористӣ ва сӯиқасд ба он пешгирӣ гардидааст» [16].

Хоссатан бар асари ташвиқоти густурдаи чараёнҳои тундгаро тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ ва ҳангоми дар муҳоҷирати меҳнатӣ қарор доштани шаҳрвандони Тоҷикистон шомилшавии насли навраси мо ба ғуруҳҳои «Давлати исломӣ» «Ҳаракати исломии Туркистони Шарқӣ», «Ал-Қоида», «Толибон», «Бардорони мусалмон», «Лашкари Тайиба», «Ҷамоати таблиғ», «Созмони Таблиғот», «Ҷамоати Ансоруллоҳ», «Давлати исломӣ», «Ҳизби наҳзати исломӣ», «Салафия», «Таҳрир—аш—Шом» ва ғайра дар ҳолати афзоиши қарор дорад [23; 175].

Дар баробари ин як нуқтаро бояд, зикр сохт ки ҳамон шаҳрвандони Тоҷикистон, ки аз таҳсил дар муассисаҳои таълими динии ғайрирасмӣ ва шубҳаноки кишварҳои хориҷӣ бармегарданд, ба фазои динии ҷомеа афкори тундраву душманонаро ворид месозанд. Масалан: намоёндагони равияи «Салафия» ба мазҳаби ҳанафӣ ва асосгузори он Имом Абӯҳанифа назари манфӣ ва ба исмоилия, ки мазҳаби таърихӣ як қисми аҳолии бумии кишвар мебошад, муносибати хеле хусуматомез доранд. Пайравони ин равия ақидаҳои намоёндагони дигар мазҳабҳоро низ инкор ва онҳоро ба куфр маҳкум намуда, дар ин замина ихтилофи байнимазҳабиро дар байни мусулмонон тезутунд менамоянд [16].

Қобили зикр аст, ки аксари шахсоне, ки дар солҳои 2000-2024 ба «Давлати исломӣ» ва дигар ташкилотҳои тундгаро, ифротгаро ва террористӣ шомил шудаанд, пайравони таълимоти «Салафия», «Ансоруллоҳ» ва дигар чараёнҳои муосири тундгаро мебошанд. Аз ин лиҳоз, бо қарори Суди Олӣ аз 30 март соли 2006 ташкилотҳои «Ал-қоида», «Ҳаракати Исломии Туркистони шарқӣ», «Ҳизби Исломии Туркистон» (собик Ҳаракати Исломии Ёзбекистон), «Ҳаракати Толибон», «Бародарони мусулмон», «Лашкари тайиба», «Ҷамъияти исломии Покистон», «Ҷамъияти Таблиғ», «Созмони таблиғот», «Таҳрир—аш—Шом», «Тоҷикистони озод», ва 11 март соли 2008 «Ҳизб-ут-Таҳрир» ва аз 08 январи соли 2009 бошад равияи «Салафия» манъ карда шудааст. аз 03 майи соли 2012 ин ҷамоат ҳамчун ташкилоти

террористӣ, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолиятш, манъ карда шудааст [20].

Инчунин вебсайти интернетии **www.irshod.kom**, **www. irshod.net** ва дигар вебсайтҳои «Ҷамоати Ансоруллоҳ», чун воситаи ахбори умум баста шуда, ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид, паҳн, истеҳсол, чопу нашр намудани адабиёту варақаҳо, аудио ва видеосабтҳои ҷамоати мазкур манъ карда шудааст. Қобил ба зикр аст, ки аз 9 октябри соли 2014 «Гурӯҳи 24» низ ҳамчун ташкилоти тундгаро ва террористӣ, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолиятшон манъ карда шудааст [20].

Дар баробари ин дар соли 2015 «Ҳизби наҳзати ислом»-и аз тарафи Суди Оли Ҷумҳурии Тоҷикистон ба сифати ҷараёни тундгаро ва ифротгаро доништа шуда, рӯзномаи ин ҳизб, ки бо номи «Наҷот» нашр мешуд бо сомонии интернетии вай дар Тоҷикистон маън гардид. Лекин сарфи назар аз ин тайи даҳ соли охир беш аз 2300 нафар шаҳрвандони Тоҷикистон шомили он гаштанд.

Чи тавре аз муҳтавои баёниҳои Эмомалӣ Раҳмон бармеояд, як зумра аз имомхатибони масочиди ноҳияҳои мухталифи кишвар, ки ҷонибдорони гурӯҳҳои тундгаро шудаанд, таълимоти ифротомези ин ҷараёнҳоро ҳангоми намозгузориҳои шаҳрвандон таблиғ менамоянд. Мисоли равшани ин эмомхатиби масчиди панҷвақтаи шаҳри Конибодом шуда метавонад, ки ҳануз ҳангоми донишҷӯӣ дар яке аз кишварҳои исломӣ ба ҷараёни «Салафия» дохил шуда буд, ҳангоми ҷамъ шудани шаҳрвандон дар ин масҷид суҳанронии ғайриқонунӣ анҷом дода, ҷавонони шаҳрро барои аъзо шудан ба ин ҷараёни динӣ даъват мекард [16].

Дар баробари ин ҷонибдорони ин ташкилоти динӣ аз шумори як чанд нафар шаҳрвандони Миср дар шакли пинҳонӣ амал намуда, барои рупуш сохтани фаъолияти худ, дар донишгоҳҳои шаҳри Душанбе ба сифати муаллим ба кор даромада, таълимот ва ақидаҳои «салафияро» дар байни донишҷӯёни гурӯҳҳои гуногун таблиғ мекарданд [16].

Чи тавре васоити ахбори омма борҳо итилоъ додаанд як гӯруҳ аз шаҳрвандони ҷавони тоҷик дар баъзе аз кишварҳои ҷаҳон бо роҳи қочок ва ғайри расми ворид шудаанд даст ба террор ва суйиқасди одамони бегуноҳ мезананд. Дар асоси маълумоти сохторҳои қудрати аз соли 2021 то имрӯз 24 нафар аз ҳисоби ҷавонони Тоҷикистон дар даҳ мамлакати ҷаҳон ба ин амалҳои ғайри инсонӣ рӯй оварданд [20].

Ҷои шакку шубҳа нест, ки омӯзиши ғайриқонунии илмҳои динӣ дар назди бо ном «домӯлоҳи дин» дар шуур ва ҷаҳонбинии наврасон таасуби динӣ ва дар асоси он ташаккули ақидаҳо ва амалҳои тундгарой, ифротгарой ва террористро ба бор хоҳад овард. Омӯзиши омории ҷиноятҳои тундгарой ва террористӣ дар кишвари мо ва дигар мамлакатҳои ҷаҳон бо сароҳат нишон медиҳанд, ки қисми аъзами пайравони ин ҷараёнҳо аз ҳисоби ҳамон наврасоне мебошанд, ки дар давраи кӯдакӣ ба таълими ғайриқонунии динӣ рӯй оварда буданд. Қисми дигари аз онҳо шахсоне мебошанд, ки умуман дар мактабҳои миёна нахондаанд ва ё баъд аз ҷансоли таҳсил худро аз мактабу маориф дур кардаанд. Масалан, қисми зиёди аъзоёни гурӯҳи террористие, ки шаби 6-уми ноябри соли 2019 ба дидбонгоҳи «Ишқобод»-и Қӯшунҳои сарҳадии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуҷуми мусаллаҳона карда, аз ҳисоби хизматчиёни ҳарбии ин дидбонгоҳ шаш нафарро ба қатл расонданд, онҳо хатмқунандагони марказҳои таълимии динии кишварҳои хориҷ мебошанд. Сарфи назар аз он, ки тавасути қонун ва аз ҷониби сохторҳои дахлдор омӯзиши шаҳрвандони тоҷик дар ҷунин марказҳо қатъиян манъ гардидааст, лекин беш аз ҷаҳор ҳазор нафар шаҳрвандон дар солҳои охир бар ҳилофи тартиби муқарраршуда бороҳон қочоқ дар кишварҳои хориҷӣ, ба муассисаҳои таълими динӣ ба таври ғайрирасмӣ шомил шудаанд [188].

Таҳлил ва барасии фазои итилооти, мушкілот ва пешомадҳои он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар маҷмӯъ дар Осиёи Марказӣ бо сароҳат нишон медиҳад, ки баъд аз Истиқлолияти давлатӣ ва пошхурии итиҳоди Шурави аз ҷониби муҳаққиқон теъдоди зиёди китобҳо ва мақолаҳои илмӣ ба таб расида, кушишҳои сурат гирифтанд, ки ба асри моҳияти фазои итилооти ворид

гарданд. Сатҳи баланди пашгардидани андешаҳои тундгарой дар миёни аҳли ҷомеаи минтақа аслан ба солҳои духазорум рост омада имрӯзҳо низ бо сабаби даоғирӣ дар Ироқ, Сурия, Фаластин, Исроил, Афғонистон ва ғайраҳо хеле боло рафта ҳадафи таблиғгарони ин ақидаҳо аз тариқи фазои ягонаи итилооти мутахид сохтани чараёнҳои мухталифи ифротгарой динӣ дар Осиёи Марказӣ ва таҳсиси аморати ҷадидаи Бухорои Шариф ба миён гузошта шудааст. Чи тавре аз муҳтавои навиштаҳои пайравони ҳизбҳо ва пайравони чараёнҳои мухталифи ифротгаро бар меояд, шиор ва андешаҳои паҳнкардаи онҳо тавасути сомонҳо ва адабиёти пинҳони пайёмади манфи буда аз нигоҳи стратегияи амниятӣ ин кишварҳо хатари ҷидде хоҳад буд, ки масъалаи мавҷуд будани давлатҳои дунявӣ дар марзу буми Осиёи Марказиро ба миён гузоштаанд [20].

Таъсири манфии таълимоти тундгароён қабл аз ҳама ба ҷаҳонбинӣ ва мавқеи гӯруҳҳои осепазири аҳолии минтақа равона гардида тавасути андешаҳои худ онҳо меҳодан руҳияи этирозгаронаи мардумони кабизоатро бедор ва онҳоро ба сафи чараёнҳои гуногун пайванд созанд. Омӯзиши рӯйдодҳои «Баҳори араб» дар кишварҳои Шарқи наздик ва Миёна ва ҳосатан сарнагун кардани режими панҷохсолаи Ҳафиз Асад ва Башар Асад дар моҳи декабри соли духазору бистучор моро ба он водор месозад, ки дастӣ бозингарони минтақа дар бозӣҳои геополитики хеле дароз буда маблағгузори бесобиқа барои масмуъ кардани итилооти минтақаи Осиёи Марказӣ хеле дароз аст. Сарфи назар аз он, ки дар кишварҳои Осиёи Миёна суботи иҷтимоӣ ва амниятӣ шаҳрвандон ҳамаҷониба таъмин аст, лекин «чараёнҳои зерёбӣ» ва ҷунбишҳои «чирики» (партизани) боиси тундгароии босуръати ҷомеа ва ғайриқонунии мактабу чараёнҳои ва гӯруҳҳои ифротӣ хоҳанд гардид. Дар баробари гуфтаҳои боло яке аз хатарҳои дигаре, ки дар ин самт вучуд дорад ворид шудани андешаҳо, таълимот, ақидаҳои ғайри анъанавии динӣ аз минтақаҳои мухталифи ҷангзадаи ҷаҳони ислом ба фазои итилооти Осиёи Марказӣ мебошад. Қабули ҷунин андешаҳо марбут ба сатҳи бесаводии динӣ

ва дарк накардани моҳияти мазҳаби Эмоми Аъзам дар минтақа ҳамчун мазҳаби таҳамулпазир мебошад.

Дар давраи ҷомеаи иттилоотӣ, ки технология бо суръати баланд рушд мекунад ва технологияҳои иттилоотӣ бо усулҳои инноватсионӣ ҷорӣ карда мешаванд, воситаҳои ахбори омма дар ташаккули афкори ҷамъиятӣ ва ҷаҳонбинӣ нақши муҳим мебозанд. Тавре ки мо қаблан қайд карда будем, технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ воситаи пурқуввате мебошанд, ки метавонанд ба шуури одамон таъсир расонанд ва онҳоро ба самти дуруст равона кунанд. Инро дар мисоли он дидан мумкин аст, ки ҷӣ гуна одамон ба шабакаҳои иҷтимоӣ, ба монанди Facebook, Одноклассники, Telegram, ВКонтакте ва ғайра муроҷиат мекунанд. Ҳангоми таҳлили сегменти тоҷикии ин шабакаҳо, мо якчанд гурӯҳи корбаронро ҷудо кардем, ки рӯҳияи экстремистӣ доранд:

Гурӯҳи якум. Ин пеш аз ҳама ба одамоне дахл дорад, ки дар давлатҳои исломӣ, яъне берун аз Тоҷикистон таҳсил кардаанд. Дар он ҷо онҳо дар бораи дин дониш пайдо карданд. Ин одамон аслан мутахассисони соҳаи амалияи динӣ мебошанд ва исломи анъанавиро дар Тоҷикистон эътироф намеkunанд ва онро аз арзишҳои ҳақиқии ислом дур меҳисобанд. Намояндагони ин гурӯҳ онҳоро аз ҳар гуна сарчашмаҳои аслии динӣ дур медонанд. Амалу рафтори худро ҳамчун намояндагони исломи пок ва холис муарифи намуда ба масъалаҳои сиёсикунонии дин чандон тавачҷуҳ зоҳир намесозанд, зеро ба қавли худашон онҳо паҳн кардани таълимоти «дуруст ва воқеии» динӣ мемобашд.

Гурӯҳи дуввум. Ба ин гурӯҳ ашхосе дохил шудааст, ки онҳо аз ҷунбишҳои ғайри қонунии динӣ пуштибони менамоянд ва исломро ҳамчун сарчашмаи ғояви ба мақсади расидан ба ҳадафҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва маънавии худ ҳамаҷониба истифода менамоянд. Қобил ба зикр аст, ки қисми аъзми ҷунбишҳои динӣ дар тақия ба таълимотҳои мухталифи идеологҳои динӣ ислом тақия намуда, бо истифода аз маблағҳои ҳангуфти доираҳои сиёсии баъзе мамлакатҳо лоҳияҳои таҳрезишудаи бозингарони геополитикии

минтақаҳо ба шумор рафта мақсаду мароми онҳо дар тақия ба эътиқоди мардум, бесубот сохтани авзои кишварҳо ва минтақа мебошад.

Чӣ тавре таҳлили шабакаҳои феъоле, ки «Фейсбук» ва «Однокласники» «телеграм» иҷтимоӣ, ки ҳадафи аслиашон паҳнкардани таълимотҳои ифротгароёнаи динӣ мебошанд нишон медиҳад, ки намоёндагони қишрҳои гуногуни ҷомеа ки ба ин ё он ҳаракатҳои динӣ ифротӣ ва тундгарӣ аъзо мебошанд, ин шабакаҳоро ба мақсади таблиғи андешаҳои ғӯруҳҳои худ ва амалҳои ғайри қонунии онҳо истифода менамоянд. Бе сабаб нест, ки ба илати маҳдуд будани донишҳои динӣ, дарк накардани моҳияти аслии ислом чунин шабакаҳои иҷтимоӣ ба пойгоҳи хеле таъсир расони ҳаракатҳои ғайри қонуни мубадал гаштаанд.

Мушкилии асосӣ дар таҳлили равандҳои маҷозии (виртуалӣ) тундгароён дар бархурди гуногуни онҳо буда, қисми зиёди намоёндагони онҳо дар ҳориҷа қарор доранд ва барои паҳн кардани иттилоот дар бораи феъолияти худ аслан аз исмҳои мустаор истифода мебаранд [138, с.75].

Таи даҳсолаи охир бо пешрафти илму технологияи муосир ва таъсири ҳамаҷонибаи зеъни сунъӣ шабакаҳои иҷтимоии ифротгароён низ хеле тағир ёфта хонандагони худро ба маротиб зиёд намудаанд. Истифодаи ин шабакаҳо аз ҷониби фармоишгарон ва ғӯруҳҳои тундгаро натавон ба ҷаҳонбинӣ ва мавқеи иҷтимоӣ табақаҳои гуногуни ҷомеа, ба хусус дар масалаи амниятӣ иттилоотӣ давлат таъсири манфӣ хоҳад гузошт. Аслан зеро мафҳуми «таъмини амният» масъалаҳои зиёде фаҳмида мешаванд, ки онҳо марбут ба ҳаёти иҷтимоӣ инсон, пешрафту тарақиёти ҷаҳмиёт фазои озоди амал ва ё ба ибораи дигар ҳифзи ҳамаҷонибаи ҳаёти иҷтимоӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ ва маънавии инсонро дар бар мегирад. Дар робита ба ин таъмини амниятӣ ҳар як аъзои ҷомеа, вазифаи асосӣ давлат ба шумор рафта барои ин мақсад андоз супорон маблағҳои ҳангуфтеро ба давлат медиҳанд то ин, ки амниятӣ онҳо аз онҷумла амниятӣ динӣ онҳо низ таъмин карда шавад.

Бар ҳилофи маводи ҷопӣ, Интернет барои террористон воситаи хеле осон ва дастраси тарғиботи таълимоти тундгарӣ гардидааст. Масдуд

кардани сайтҳо дар навбати худ ҷанбаи муваққатӣ воситаи ҷандон самарабахш нест, чунки метавон аз дубликати сайт истифода намуда, дар он маводи дорои ҷанбаи андешаҳои тундгароиро ҷой дод. Илова бар ин, бо истифода аз технологияи убур ба осонӣ метавон аз масдудияти сайт берун баромад, ин худ аҳаммияти масдудсозии сайтро хеле коҳиш мебахшад. Бо вучуди ин, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ бояд имконияти масдуд сохтани сайт ё гурӯҳҳои иҷтимоиро дошта бошанд, то ин ки таъсири амали таҳрибкоронаи ҷойдода дар Интернетро бартараф созанд.

Аммо масдуд кардани сайт ва гурӯҳҳои иҷтимоӣ аз ҷониби мақомоти ҳифзи тартибот бояд дар доираи иҷозати мақомоти судӣ аз тариқи мурочиати прокурор ба маъмури сайт ё гурӯҳи иҷтимоӣ сураат гирад. Дар иртибот ба ин сари вақт масдуд накардани контент метавонад боиси эътирозҳои ғайриқонунӣ гардад.

Таъи даҳсолаи охир шумораи сомонаҳои таблиғгари ғояҳои тундгароӣ ҳарчи бештар шуда, боиси нигаронии сохторҳои амниятӣ гардидааст. Барои мисол метавон ғайриқонунӣ чарағи давлати исломии «Ироқу шом»-ро мисол овард, ки вай бунёдгари «ДИИШ» алорағми дигар ташкилотҳои ба худ монанд тавонист қаламрави ду давлати ҳамҷаворо тахти тасарруф худ қарор дода, давлати ба ном «хилофат» – ро таъсис диҳад. Намояндагони ин чарағи тавассути сомонаи таблиғотии худ таълимоту ғояҳои худро аз нигоҳи шариат ва қонуни дунявӣ одилона муаррифӣ намуда, рӯйдодҳои, ки аз соли ду ҳазору чордаҳ то имрӯз дар кишвари Суря ба вуқӯ пайвастанд, ҳамчун натиҷаи ғайриқонунӣ шаҳидон ва қасамномаҳои роҳи дин ба қалам додаанд.

Ба қавли Е.А. Лохин, тундгароён воситаи гузеш аз поксозиро, ки дар шабакаҳои иҷтимоии «Facebook», «Twitter» ва «Telegram» ба муқобили наشري маводи террористӣ ва ифротӣ ба кор бурда мешавад, аз худ кардаанд. Поксозӣ асосан дар саҳифаҳои ба кор бурда мешавад, ки таблиғоти худро ба забонҳои авропоӣ мебаранд. Бинобар ин, тавре ки нозирон таъкид менамоянд, бисёр гурӯҳҳои террористӣ маводи худро на ба забонҳои англисӣ ё русӣ, балки, ба забонҳои ўзбекӣ ё арабӣ менависанд. Ва саҳифаҳо ба

забонҳои арабӣ ва шарқӣ кам баста мешавнд, гарчанде, ки онҳо айни ҳамон маводи ба забонҳои аврупоиро паҳн мекунанд» [129, с.58].

Муҳаққиқи рус Е.А.Лохина дуруст таъкид кардааст, ки тундгароёни «ДИИШ» бисёр чанбаҳои нозуки сомонаҳои таблиғиро аз худ карда, аз онҳо хеле моҳирона истифода мебаранд. Аз ин рӯ, ба ақидаи мо, беҳтар мебуд агар мубориза бо таблиғоти «ДИИШ» дар фазои Интернет аз ҳисоби истифодаи имкониятҳои худӣ шабакаҳо ва гурӯҳҳои иҷтимоӣ бурда мешуд. Масалан, дар Шабакаи «В контакте» ду гурӯҳи дорои истифодабарандагони зиёд ғайланд, ки бар зидди идеологияи «ДИИШ» таблиғот бурда, воқеиятро ошкор месозанд. Инҳо гурӯҳҳои «Ахбор доир ба «Давлати исломӣ» (Новости про «Исламское государство» «ДИИШ» ва «Дишро меомӯзем» («Изучаем ИГИЛ «ДИИШ»)) мебошанд. Гурӯҳҳои иҷтимоии дигари мушобеҳи онҳо низ вучуд доранд, вале онҳо истифодабарандагони хеле кам доранд. Возеҳ аст, ки дар байни истифодабарандагони ин гурӯҳҳо худӣ тундгароён низ ҳастанд, ки мехоҳанд он чиро, ки «душманони ислом», яъне «кофирон» дар бораи онҳо менависанд, донанд. Ин имконият медиҳад, ки симои воқеии «хилофати исломӣ» ғош гардад» [64, с.82].

Ба воситаи шабакаҳои иҷтимоӣ террористон на танҳо ғояҳои динии тундгароёна ба шакли ошкоро таблиғ мекунанд, балки сабтҳои видеоиро паҳн карда, ки дар онҳо куштори оммавии одамон, ҷой дода мешаванд [91, с.149].

Шабакаҳои иҷтимоӣ аз рӯйи ҷалби одамон ба ташкилотҳои террористӣ аллакай аз сайтҳои одӣ ва маводи ҷопӣ ба маротиб пеш рафтаанд. Аҳли ҷомеа аз нигоҳи равонӣ (психологӣ) нисбат ба рӯзномаҳо, радио, телевизион бештар ба мавод ва наворҳои иттилоотии худ дар шабака бовар доранд, аз ин рӯ, тундгароёни динӣ аз ин имконот устокорона истифода мебаранд. Аз ин ҷост, ки ҳоло воситаи ягонаи мубориза бо тундгароии исломӣ дар фазои Интернет бастан ё масдуд кардани шабакаҳои иҷтимоӣ, сомонаҳои террористон ва вусъат бахшидани ғайолияти зиддитаблиғотӣ дар худӣ ҳамон шабакаҳои иҷтимоӣ мебошад.

Ба андешаи мо дар шароити муосири ҷомеа зарурати таъсиси гурӯҳҳои зиддитеррористӣ дар шабакаҳои иҷтимоӣ ба миён омада, ҷомеаи нави Интернет бояд мавзуҳои иттилоотӣ сиёсии зиддитундгароиро ташаккул диҳад. Болотар аз ин дар кӯтоҳтарин замон бояд мутахассисони варзидаи соҳаи таҳочуми кибериро омода кард, ки қобилият ва воситаҳои муошират дар муҳити ҷомеаи мусулмониро дошта бошанд.

Истифодаи таҷрибаи кишварҳои мутараққии ҷаҳон дар сатҳи байналмилалӣ дар роҳи мубориза бо тундгароӣ дар шабакаҳои иҷтимоӣ низ имкон дорад. Дар айни замон, бояд таъкид намуд, ки стратегияи муқобилият бо идеологияи тундгароӣ дар Шабакаҳои иҷтимоӣ бояд мунтазам ва санҷидашуда бошад.

Бастани тамоми аккаунтҳои «хатарнок» боиси он хоҳад гашт, ки тундгароён ба шабакаҳои иҷтимоии «Фейсбук», «Твиттер», «Гугл», «Контакт», «Телеграм» ва ғайра рӯ оваранд. Аксарият саҳифаҳо ва гурӯҳҳои тундгаро дар шабакаи «Дар алоқа» «В Контакте» низ ҷой доранд. Ба қавли «А.И.Муминов самараноктар хоҳад буд, ки тамоми аккаунтҳои «хатарнок» – ро набаста, балки иттилооти ҷамъкардари барои мушоҳида ва кор бо истифодабарандагон дар режими онлайн истифода бурд» [71, с.126].

Қисми аъзами муҳаққиқони дигар низ борҳо таъкид кардаанд, ки «масдуд кардани (бастани) аккаунтҳои террористӣ ба хишоваи алафи бегона монанд аст, чунки дар аксар маврид ҷанбаи системавӣ надорад» [107, с.182].

Дар тақия бар асоси ақидаҳои мутахассисони соҳа ва таҳлилҳои анҷом ёфта метавон чунин хулоса намуд:

1. Ҷои шаку шубҳа нест, ки дар доираи талаботи замони муосир таъмини ҳамаҷонибаи беҳатари иттилоотӣ яке аз қисмҳои ҷудонопазири пешрафт ва тараққиёти босуботи ҳар як давлат ба шумор рафта, рушди мундариҷа ва муҳтавои иттилооти миллии ҳар як кишварро таъмин менамояд ва метавонад имконоти васеъро ба мақсади пешрафти ҷомеаи иттилоотӣ ба вучуд биёрад ва бо хабару иттилооти нав таъмин намояд.

2. Дар масалаи таъмини амнияти иттилоотӣ натавонам дар ҳамкорӣ бо давлатҳои Осиёи Марказӣ балки дар доираи сиёсати дарҳои боз бо дигар кишварҳои, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон муносибатҳои дуҷониба дорад қарордодҳои сатҳи давлатӣ ба имзо расонида дар мубориза ба муқобили кибертерроризм зухуроти нави иттилоотӣ ҳамкори намуд. Чунин муносибат имконият медиҳад, ки тавонмандии мавҷудаи кишварҳои дахлдор дар мубориза ба муқобили тундгароён ва ифротгароён, ки аз шабакаҳои иҷтимоӣ ба хоҳири паҳн кардани ақидаҳои зурварӣ ва куштор истифода менамоянд ҳамачониба қор гирифт.

3. Воқеан ҳам амалҳои яқоя дар муқобили ҷинояткорҳои кибертеррористи, «мағз шуи» аъзоёни ҷомеа, пешгирии амалҳои гӯруҳои муташакили ҷиноӣ, таъмини амният дар самти иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ногузир буда имконият ба вуҷуд меорад, ки таҷрибаи бойи ғани СҲШ, ва дигар сохторҳо дар муқобили амалҳои гӯруҳои тундгаро ва ифротӣ истифода бурд. Чунин иқдом имконият медиҳад, ки таҷрибаи давлатҳои аъзои Созмони аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ ва Созмони ҳамкории Шанхай ҷиҳати муборизаи муассир бо ин падидаи манфӣ истифода бурда шавад. Умуман ҷои шаку шубҳа нест, ки дар ҳолати мустақкам намудани пояҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва идеологии фазои иттилоотӣ, сохторҳо ва васоили ҷиноятҳои идеологии, иқтисодӣ ва маънавӣ дар фазои иттилоотӣ пурзур хоҳад шуд.

4. Аз нигоҳи мо тарҳрезӣ ва амали сохтани лоияҳои гуногун ва муштараки иттилоотӣ ба мақсади пешрафт ва ташаккули ҷаҳонфаҳмии фарҳангӣ иҷтимоӣ ва маънавӣ инчунин пешрафти институтҳо дунявӣ дар Осиёи Марказӣ ва ҳосатан кишвари мо кумак хоҳад намуд. Чунин муносибат ва бархурди ҷиди дар атрофи масалаи мазкур метавонанд барои ташаккули фазои солими иттилоотӣ шароити хуб фароҳам оварда, дар оянда барои таҳияи мухтаво ва мундариҷаи фазои иттилоотӣ милли хидмати бо сазо намояд.

5. Дар баробари гуфтаҳои боло ва бо назардошти татбиқи лоҳияҳои инвеститсионии дар соҳаи итилоотӣ ва коммуникатсионии сатҳи ҷаҳонӣ, инчунин пешгирии хатарҳои нави итилоотӣ дар кишвар васоити ахбори омма бояд дар масалаҳои идеологӣ ва амнияти давлат бо ҳам муттаҳид шаванд. Дар ин самт мубодилаи таҷрибаи касбӣ дар миёни рӯзноманигорон имконияти васеъро дар роҳи муборизаи итилоотӣ дар муқобили ҷараёнҳои ифротӣ ба вуҷуд хоҳад овард. Бино бар ин зарурати он расидааст, ки дар доираи қарордодҳои ду ҷониба ва се ҷонибаи байни кишварҳои Осиёи Марказӣ мониторинги доимӣ дар масалаи омӯзиши равандро ва тамоюлоти фазои итилоотии минтақа, ки ҷавобгӯи манофеи амнияти ба шумор мераванд, гузаронид.

Дар маҷмӯъ метавон таъкид кард, ки ҷанги барафрӯхтаи тундгароён бар зидди ҷомеа ва давлат аксар вақт бо истифодаи манбаҳои иртиботии таъсисдодаи худӣ ҷомеа яъне бо васоити ахбори омма дар фазои интернетӣ сурат мегирад. Тундгароён барои паҳн сохтани иттилоот дар бораи ҷинокҳои худ аз ҳуқуқи ҷомеа барои дарёфти иттилоотро густохона истифода мебаранд. Дастрасӣ ба васоити ахбори омма ҷиҳати муаррифии мавқеи худ яке аз мақсадҳои асосии тундгароён мебошад. Амалан худӣ инъикоси амалҳои тундгароёна дар васоити ахбори омма ва телевизион унсури ҷудонопазири мақсаду мароми онҳо ба шумор меравад.

Илова ба гуфтаҳои боло пешниҳод менамоем, ки барои он, ки нақши ҷавонон дар таҳкими истиқлоли давлатӣ самаранок карда шавад, дар шароити муосир мавриди эътибор қарор додани ҷиҳатҳои зерин ба манфиати ҷомеа ва махсусан, ба манфиати ояндаи насли ҷавон аст:

– Аз хурдӣ тарбия кардани ҷавонон дар рӯҳияи ватандӯстӣ ва садоқат ба сарзамини аҷдодӣ, ба вуҷуд овардани ҳувият ва ғурури миллӣ дар сиришти онҳо;

– Ба мақсади ба вуҷуд овардани тафаккури интиқоди насли наврас бояд ба омӯзиши илмҳои муосир, омӯзиши таълимот ва ақидаҳои гуногуни олимон, таҳлили аналитикии воқеаҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ҷаҳони

муосир ва ғайра. Барои дастёб шудан ба ин мақсад зарурати он расидааст, ки миқдори китобхонаҳои илмӣ-оммавӣ дар саросари кишвар зиёд карда шаванд;

– Ҳафтае як маротиба гузаронидани семинарҳои омӯзишӣ дар масъалаҳои шинохти сарзамини аҷдодӣ, дастгирии калонсолон, садоқат ба Ватан-Модар, омӯзиши таърихи диёр ва ғайра;

– Коркард ва таҳияи барномаи мушаххас дар хусуси таъриху фарҳангӣ арзишҳои миллӣ ва умумибашарӣ;

– Аз тариқи маҳфилҳо ва бозиҳои илмӣ ва адабӣ бедор намудани шавқу ҳаваси китобхонӣ ва суҳанронии мантиқӣ дар байни ҷавонписарон ва ҷавондухтарон;

– Фароҳам овардани шароити зарурӣ барои насли ҷавони лаёқатманд ва ихтироъкор;

– Ташкили семинарҳои омӯзишӣ дар масъалаҳои «вақти холи», истифодаи самараноки интернет, роҳҳои аз худ намудани технологияи муосир ва ғайра;

– Назорати қатъии сомонаҳои таҳдидовари интернетӣ дар фазои итилотии кишвар ва таҳияву қабули Кодекси ягонаи ахлоқӣ барои истифодабарандагони интернет;

– Ба мақсади пешгирӣ намудани роҳҳои шомил шудани муҳоҷирони меҳнатии ҷавонон дар кишварҳои мухталифи хориҷӣ ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон зарур аст дар ҳамкори бо Кумитаи дини назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати корҳои дохилӣ, Прокуратураи Генералӣ, Шурои уламо, Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, Ҳизби Халқии Демократии Тоҷикистон, Кумитаи кор бо ҷавонони назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва диаспораҳои тоҷик корҳои ташвиқотӣ гузаронанд;

– Дар роҳи мубориза ба муқобили андешаҳои тундгарой зарур аст институтҳои илмию таҳқиқотӣ бо васоити ахбори омма, аз онҷумла ба воситаи телевизиону радио ба шарҳу тафсири масалаҳои доғ пешкаш созанд;

– Зарурати он расидааст, ки вазоратҳои маориф ва илм, меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳоли, кумитаҳои ҷавонон, варзиш ва сайёҳӣ, телевизион ва радио, қор бо занон ва оила, Академияи илмҳо, академияҳои соҳавӣ, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ба мақсади тарбияи насли ҷавон тадбирҳои зарурӣ андешида, онҳоро барои тарбияи ахлоқӣ ва фарҳангӣ роҳнамои кунанд.

БОБИ II. ТУНДГАРОИИ ДИНӢ ДАР ҶУМӢУРИИ ТОҶИКИСТОН

2.1. Зухури тундгароии динӣ дар фазои сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон: умумият ва хусусият

Зухуроти шуми тундгарой, ифротгарой ва терроризм дар ҷаҳони муосир дар умум масъалаҳои зиёдеро дар худ таҷамӯъ бахшидаанд, ки то ба имрӯз роҳи ҳалли худро пайдо накардаанд ва табиатан зодаи мушкилиҳои раванди ҷаҳонишавӣ, умумибашарӣ ва минтақавӣ ба шумор мераванд. Бидуни шакку шубҳа ҳар зухуроти иҷтимоӣ ва сиёсӣ, ки аз моҳият ва муҳтавои ин зухуроти номатлуб сар мезананд, дорои решаҳои амиқи сиёсӣ, иҷтимоӣ, идеологӣ, маънавӣ ва равонӣ мебошанд. Гарчанде ки ҷаҳонишавӣ як қатор мушкилотро ба вуҷуд меорад, баъзе ҷанбаҳои экстремизм, экстремизм ва терроризмро дар доираи соҳаи муайяне, ки ба назари ин гурӯҳҳои номатлуб таъсир мерасонад, ба таври илмӣ шарҳ додан мумкин аст.

Зери мафҳуми тавсифи моҳияти тундгарой, ифротгарой ва терроризми муосир ин танҳо баёни як самт ва ё ҷониби ин зухурот набуда, балки тасвири умумии ҷанбаҳои мухталифи онҳо маҳсуб меёбад. Аз нигоҳи муҳаққиқони ин масъала барои дарки моҳияти асосии мафҳумҳои ифротгарой, тундгарой ва терроризм ҳамчун падидаи минтақавӣ, ки бо хусусиятҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодии ин ё он давлат ё минтақа робитаи мутақобила дорад, метавон аз усул ва методологияи намоёндагони мактабҳои сотсиологияи Огюст Конт, Карл Маркс, Дюркгейм ва Макс Вебер истифода бурд.

Аз нигоҳи мо ҳангоми баррасӣ ва таҳлили проблемаҳои хусусияти динӣ ва ақидатӣ дошта, зарур аст аз мавқеи дарки материалистонаи олам, усул, методология ва фалсафаи диалектикий марксизм дар хусуси масъалаҳои сабабият дар низоми иҷтимоӣ, амалу фаъолияти ҷараёнҳо ва ҷунбишҳои динӣ ҳамаҷониба истифода намуд. Карл Маркс дар бораи таъсири ҷаҳонбинии динӣ ба тафаккур ва ҷаҳонбинии ҷомеа ақидаҳои худро баён дошта, таъкид кардааст, ки дар моҳияти он эътироз, шикояти мазлумон, ҷуброни мушкилиҳои мухталифи иҷтимоӣ, бартараф кардани ҷаҳонбинии динӣ дар ҷомеа шартӣ муҳим мебошанд [190].

Аз гуфтаҳои К. Маркс метавон хулоса намуд, ки решаҳои тундгарой, ифротгарой ва терроризми диниро бояд, қабл аз ҳама, дар манофеи иҷтимоӣ – сиёсӣ ва шароитҳои иқтисодии ҳаёти ҷомеа ҷустуҷӯ намуд. Танҳо баъд аз ин метавон дар бораи заминаҳои ақидатӣ, ғоявӣ, равонӣ, қавмӣ, миллий ва таърихии онҳо андешаҳои худро баён сохт.

Ҳар як дин дар ин ё он шакл тарзи тафаккур, ҷаҳонфаҳмӣ, ақида, андеша ва психологияи халқияту миллатҳои гуногунро муайян месозад. Ва ин бесабаб нест, чунки раванди таърихӣ, фарҳангӣ, равонӣ ва этникии ташаккули қавму миллатҳои мухталиф нишон медиҳад, мавҷудияти онҳо ва урфу одат, анъана ва дар маҷмӯъ тамаддуни миллии онҳо бо таърихи ин ё он дини мазҳаб маҳлут мебошад. Чи тавре ки Э.Дюркгейм таъкид намудааст, шумораи бештари сотсиологҳо ва таърихшиносон бар он ақидаанд, ки дин нисбат ба дигар зухуроти иҷтимоӣ авлабият дорад.

Э. Дюркгейм дар давоми баҳси худ хосатан таъкид сохтааст, ки маҳз дар доираи дин падидаҳои дигари ғайриқонунии зеҳнӣ аз қабилӣ ахлоқ, ҳуқуқ, фарҳанг, илм, сиёсат ва ғайра ташаккул ёфтаанд. Дин ба андешаи вай дорои «хусусияти ҳамаҷониба» буда, дар шаклгирии низомии иқтисодӣ дар ҷомеа низ таъсир мерасонад. Аз ин рӯ, иқтисодиёт бештар ба дин вобаста аст. Эҳтимол меравад, ки Э.Дюркгейм тавозуни муайянеро дар омили иқтисодии ҷомеа ва дар барзиёд нишон додани нақши дин эҳсос намуда, баҳси худро чунин ба итмом мерасонад: «Бо вучуди ин набояд ақидаҳои зикршударо то ба ҳадди ифрот расонид, зеро онҳо моҳияти аслии худро аз даст хоҳанд дод» [118, с.45]. Ин андешаҳои Э.Дюркгейм дар таълимоти М.Вебер доир ба ҷойгоҳ ва нақши дин дар таърихи тамаддуни башарият инкишофи васеи таърихӣ ва иҷтимоии худро пайдо кардааст [36, с.125].

Ҳақ бар ҷониби Э.Дюркгейм буда, дар таърихи зухури ҷомеаи инсонӣ нақши фарҳанг, ахлоқ ва тафаккури ҷаҳонбинии динӣ, ҳамчун шакли умумии тафаккури ҷомеаи башарӣ инъикосдиҳандаи таъсири ҳамаҷонибаи воқеиятҳои иҷтимоӣ ба шумор меравад ва таъъан ба таври ғайрифаъол ё ғайрифавол ба онҳо воқуниш нишон медиҳад. Ба андешаи мо зарур аст, аз як тараф дар байни

чузвҳои таркибии тафаккури қолабигаштаи динӣ, минҷумла боварӣ ва имон, ҷаҳонфаҳмӣ ва ҷаҳнобинӣ, ақида ва идеология, эҳсосот ва ирода ва аз тарафи дигар бошад нисбат ба мавқеи иҷтимоӣ ва сиёсии шахс, гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва умуман ҷомеа, ҳудуди муайян гузошта шавад.

Миқёс ва мавқеи иҷтимоии дин дар раванди ҷонибдорӣ он аз рукн ва бунёдҳои ақидатӣ ва талаботи ҷомеа ба омил ва унсурҳои динӣ вобаста мебошад. Маҳз бо ҳамин сабаб робитаи мутақобилаи байни тағйиротҳои иҷтимоӣ ва муносибати аҳли ҷомеа ба дин, рушд ва ё рукуди фаъолияти иҷтимоӣ, сиёсӣ ва институтҳои иҷтимоӣ муайян карда мешаванд. Аз ин рӯ фаъолият ва амалҳои сиёсии оммаи диндори ҷомеа ва истифодаи шаклҳои мухталифи зӯрварӣ тавассути онҳо (масалан, терроризм ва ифротгарӣ) вобаста ба моҳият ва табиати ин ё он дин нест. Чи тавре ки Эмомалӣ Раҳмон нисбат ба терроризм ва ифротгарӣ изҳори ақида намуда, таъкид мекунад «ман борҳо изҳор доштаам ва боз ҳам таъкид карданиам, ки террористу ифротгаро на ватан дорад ва на миллату мазҳаб» [18].

Бидуни шакку шубҳа тундгарӣ, террористу ифротгаро ба миллату мазҳаб иртибот надорад ва дар шакли реаксионии худ ҳамчун падидаи мураккаби «тундгарии динӣ» ифодагари дини мусулмонон шуда наметавонад, зеро ин дин хусусияти истисноӣ ё шакли тундгарии он ба шумор намеравад. Аз сабаби он, ки дин ба эҳсосоти мардум ва ботини ӯ сару кор дошта, ба боварӣ ва имони аҳли ҷомеа асос ёфтааст, идеали меҳварии он ҳақиқат ва адолат ба шумор меравад. Ҳамин аст, ки тундгароён аз ин мафҳумҳо ва эҳсосоти мусулмонон хеле моҳирона судҷӯӣ намуда, сиёсати ғаразолудӣ хешро ҳамчун идеали устуравӣ ва сиёсӣ ҷилвагар месозанд. Аз ин рӯ метавон тундгарии динӣ ва усули хатарноки террористии онро ифодагари андешаҳои сиёсӣ ва мавқеи ҷамъиятӣ, психологияи муайян, доматизми шахшуда, набудани ирода ва ақидаи шахсии ҷонибдорони вай нишон дод.

Чи тавре ки дар боби якуми рисолаи диссертатсионӣ зикр намудем, дар баъзе ҳолатҳо тундгарии диниро бо ифротгарӣ ва терроризми динӣ як

мешуморанд ва онҳоро дар мачмуъ ҳамчун «экстремизми исломӣ» ном мебаранд. Сарфи назар аз он ин се чараён аз ҳамдигар тафовут доранд, лекин ҳамзамон дар байни онҳо робитаи мутақобила мавҷуд мебошад, зеро тактикаи бо ном «экстремистҳои исломӣ» барои тамоми ҷунбишу ҳаракатҳои динӣ стратегияи ягона ва умумии мубориза шуда метавонад.

Бад аз омӯзиш ва таҳлили ҳамаҷонибаи идеология ва фаъолияти амалии тундгароёнӣ динӣ дар шароити муосири Тоҷикистон онҳоро метавон ба се қисм ҷудо кард:

Якум, шахрвандоне, ки ба чараёнҳои тундгароии «салафия», «вахҳобия», «ансоруллоҳ» ва ғайра дахл дошта, зери таъсири ақидаҳои Ҳасан ал-Банно қарор доранд, муборизаи худро дар се марҳала, яъне ибтидоӣ, ташкилӣ ва зӯрварӣ тарҳрезӣ намудаанд. Дар марҳилаи ибтидоии он фаъолияти умумии маърифатӣ ва иҷрои амалҳои хайр дар мадди аввал қарор дошта, ташкилоти динӣ ба масъалаҳои паҳн кардани ғояҳои умумии исломӣ дар тафаккури ҷомеа ва оммаи мардум машғул мебошад. Меҳвари ҳадафҳои онҳоро даъват ба дини ислом ташкил медиҳад.

Дуюм. Ин марҳила хусусияти ташкилӣ дошта, дар раванди он пояҳои ташкилот аз нигоҳи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва кадрӣ мустақкам мегардад ва дар он тарбияи ҳамаҷонибаи аъзоёни ташкилот дар мадди аввал қарор дода мешавад. Мақсаду мароми онҳо дар ин давра ташкили гурӯҳи муҷоҳидон (чангиёни ҷиҳодӣ), ки дорои малакаи ҷангӣ ва омодагӣ барои муборизаҳои яроқнок мебошанд, ба шумор меравад.

Сеюм. Аз нигоҳи моҳият ин давра марҳилаи асосӣ буда, зӯрварӣ ва куштор асоси онро ташкил медиҳад. Он аслан аз даъват ба ҷиҳод оғоз гардида, ҳадафи он муборизаи қатъӣ барои барқарор кардани низоми давлатдорӣ исломӣ, аз ҷумла ба даст даровардани ҳокимият буда, ҷаъмият мутобиқи қонунҳои динӣ тағйир дода шуда, «ҳокимияти Оллоҳ дар рӯи замин» барқарор мегардад [199, с.135-150].

Аслан бунёди стратегияи дуҷуми амалҳои гурӯҳҳои тундгаро ва ифротгароро дар кишвари мо таҳти номҳои мухталиф аз он ҷумла «салафия»,

«ваҳҳобия», «ансоруллоҳ» ва ғайра ҳамчун манбаъ ва сарчашма осор ва таълимоти Саид Қутб ва Ҳасан ал–Банно ташкил менамояд. Он аслан дар кишварҳои Шарқи Миёна ва Наздик аз тарафи гурӯҳи «ат – Такфир ва – ал - хичра» дар амал татбиқ шудааст. Стратегияи мазкур ду марҳилаи мубориза яъне, марҳилаи заиф (истидоф) ва марҳалаи ҷиходно дар бар мегирад. Гурӯҳҳои асосии муборизонро, ба қавли Саид Қутб диндорони «ҳақиқӣ», ки талошҳои онҳо ба муқобили ҷомеаи «кофирон» равона гардидааст, ташкил медиҳад. Иттиҳоди диндорони «ҳақиқӣ» ҳамчун пешсафони мубориза, дар марҳалаи аввали мавҷудияти худ, кӯшиш мекунанд мардумро барои чудо шудан «аз ҷомеаи ҷоҳилия» даъват намоянд [57, с.79].

Чи тавре ки мебинем мақсади асосии ин стратегия ба қавли тундгароён аз байн бурдани «ҷомеаи ҷоҳилия» буда, барои расидан ба он бояд се ҳадаф дар назар гирифта шавад: **Якум**, наҷот аз «касифшавии» диндорони «ҳақиқӣ», ҳифзи онҳо аз ҷоҳилият; **Дуюм**, наҷот аз нобудшавии гурӯҳ дар марҳалаи ибтидоии мавҷудияти он; **Сеюм**, ташкили ҷомеаи исломӣ, инкори «қонунҳои ғайриисломӣ», назорати иҷроии талаботи шариати исломӣ ва ғайра.

Мутобиқи таълимоти С. Қутб, Ҳасан ал–Банно ва ғайра ҳар як мусулмон бояд барои муборизаи бераҳмона бо ҷоҳилия омодагии худро гирад ва унсурҳои боқимондаи ин ҷомеаро аз байн баранд. Масалан, Саид Қутб таъкид кардааст, ки «мусулмон ба ҷузъ аз он қисми кураи Замин, ки дар он шариат барқарор аст, дигар ватан надорад. Мусулмон ба ҷузъ аз онҳое, ки бо ӯ дар роҳи имон ба Худо шариканд дигар хешу табор надорад» [204, с.222-223].

Дар робита ба ин роҳи ягонаи созиш байни мусулмонон ва ҷоҳилон, ба қавли вай ҷанг маҳсуб меёбад. Гузариш аз ҷоҳилия ба ислом, исрор мекунад ӯ, «ҷаҳиши босифат», «табаддулоти усулӣ» буда, тамоми ҷанбаҳои ҳаёти шахсӣ ва ҷамъиятии инсонро дарбар мегирад.

Стратегияи сеюм, ҳамчун бунёд ва пояҳои ақидаҳои ташкилоту ҷараёнҳои «салафия», «ваҳҳобия», «ансоруллоҳ» ва ғайраҳо, ки як гӯруҳ шахрвандони тоҷик низ аъзоёни фаъоли онҳо маҳсуб меёбанд, аслан

тавассути чангчуёни ташкилотҳои террористии «ал-Қиҳод», «Таҳрир–аш–Шом», «Муназзам - ат–таҳрир-ал - исломӣ» ва ал- Камрӣ таҳрезӣ гардидаанд. Моҳияти ин стратегия дар он зоҳир мегардад, ки бояд пайравони он ташкилоти сершоҳаи махфӣ ташкил намуда, ба ҷалби бештари тарафдорони он аз ҳисоби артиш, кормандони дастгоҳи давлатӣ, омодагӣ барои ғасб кардани ҳокимияти сиёсӣ, инчунин таъсиси давлати исломӣ ва ҷорӣ намудани шариат дар он машғул бошанд. Чи тавре гуфтем ин стратегия аз ҷониби тундгароёнӣ «салафӣ», «вахҳобӣ», ва ғайра дар кишвари мо ҳамаҷониба истифода мегардад.

Омӯзиш ва омӯзиши се намуди асосии радикализми исломӣ ба мо имкон медиҳад, ки хислатҳо ва фарқиятҳои байни онҳоро аз нуқтаи назари илмӣ ва интиқодӣ муайян кунем. Бо андешаи мо умумият дар байни онҳо хеле кам ба назар мерасад ва он қабл аз ҳама дар мақсаду мароми асосгуздорон ва пайравони ҷараёнҳои зикршуда зоҳир мегардад. Ва ба ҳубӣ метавон дарёфт намуд, ки ҳадафи мазкур ташкили давлати исломӣ ва аз роҳи зӯрӣ ва истибдод иҷборан паҳн кардани таълимот ва низоми ҷомеаи исломӣ тавассути ташкилотҳои ифротгарой ва ба ном мусулмонони «ҳақиқӣ» мебошад.

Барои тақвияти гуфтаҳои боло метавон аз инқилоби исломии Эрон мисол овард, ки чи гуна идеологияи он таҳаввулоти бузургеро дар стратегия ва тактикаи гурӯҳҳои тундгарои дигар кишварҳои Шарқи Наздик ва Миёна, аз он ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба вуҷуд овард. Таҷрибаи ин инқилоб дар масъалаи истифодаи нерӯи оммаи мардум барои сарнагун сохтани режим ва сарзадани бе сару сомонӣ дар ҷомеа ҳамчун усули муассири фалаҷ кардани артиш ва неруҳои амниятӣ арзёбӣ мегардад.

Дар масъалаи мавҷуд будани фарқият дар стратегияҳои гурӯҳҳои зикршудаи тундгарои исломӣ метавон ду усули асосии муборизаро ҷудо намуд: а) тарғибот, б) қиҳод. Чунин тарзи масъалагузорӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки дар доираи таълимотҳо ва стратегияи муайяншудаи худ онҳо боварии комил доранд, ки пирӯзӣ насибашон хоҳад гардид. Ҳануз дар ин

бора Саид Қутб таъкид карда буд, ки «иттиҳоди хурди диндорони ба Оллоҳ имон дошта, дар ниҳоят ғалаба хоҳанд кард, зеро он иродаи олии Оллоҳро дар масъалаи аз байн бурдани бадӣ ва барқарор сохтани тақводорӣ дар олами ҳастӣ, таҷассум менамояд» [196, с.18].

Барои идеологҳои исломӣ имон овардан (боварӣ) ба ғалабаи ниҳоии «тақводорон» дар доираи муқоисаи воқеаҳои таърихӣ замони муосир бо даврони зуҳур ва густариши хилофати ислом аз Испания то Ҳиндустон, ба вучуд омадааст. Дар инҷо зарурату ногузирии таблиғу шарҳи ҷанбаҳои мухталифи дину диндорӣ барои ҷомеаи инсонӣ нақши бузург дорад. Саид Қутб дар ин бора менависад, ки: «тарғибот» бояд аз даъвати қабули усули асосии дин, яъне «калимаи шаҳодат» «Нест худо, ба ҷузъ аз Оллоҳ», имон ва сар фуруд овардан дар назди Худо, шурӯъ гардад, на инки аз таълими иллоҳиётшиносӣ ё ин ки қонунҳои шариат» [204, с.63]. Ба ибораи дигар моҳияти тарғиботи ислом аз нигоҳи вай аз даъвати аҳли ҷомеа дар хусуси дур шудан аз ҳама амалҳои ғайри машрӯъ оғоз меёбад, зеро ба қавли вай ҳама чизе, ки дар ин олами ҳастӣ мебинем ин сароб (мираж) аст. Аз ин рӯ Саид Қутб ба зоҳидон ҳамчун таблиғгарони дин насиҳат мекунанд, ки шумо бояд ба аҳли ҷомеа фаҳмонед, ки «ба назди мо биед, дар ин ҷо шумо қаноатмандӣ, покизагӣ ва оромии рӯҳи худро ба даст меоред» [204, с.63].

Аз муҳтавои гуфтаҳои Саид Қутб бар меояд, ки вай барои ба ҷиҳод ҷалб намудани уммати мусалмонон кӯшиш кардааст моҳияти аслии олами моддиро ночиз нишон дода, инсонро барои худгузарӣ ва шаҳид шудан дар роҳи Худо омода намояд. Вай дар ин самт нақши зоҳидон ва таблиғгаронро ҳамчун нақши калидӣ ва меҳварӣ нишон медиҳад, зеро таъсир ба ҷаҳонбинии одамон тавассути эҳсосоти онҳо яке аз роҳҳои хеле содда, вале пуртаъсир ба психология ва ҷаҳонбинии инсон мебошад. Ин тарзи фаъолияти кориро метавон дар амалҳои намояндагони гурӯҳҳои тундгарой зикршуда дар баъзе минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз он ҷумла Ворух ва Чилгазии Исфара, водии Рашт, вилояти Хатлон ва ғайра мушоҳида намуд.

Дар баробари истифодаи ҳамаҷонибаи таълимот ва стратегияи Саид Кутб ва Ҳасан ал-Банно дар таълимоти тундгароёни тоҷик дар амалҳо ва таблиғотҳои худ аз андешаҳои тундгароёнаи Ҳавва низ истифодаи васеъ мебаранд. Масалан, доир ба масъалаи муносибати мутақобила байни пайравони Ҳавва ва оммаи мардум пешниҳод гардидааст, ки бояд бо назардошти табақаҳои гуногуни ҷомеа, сатҳи фаҳмиш ва фарҳангии онҳо тарзи рафтору таблиғот фарқ намояд. Ё таваҷҷуҳро ба он ҷалб кардааст, ки бо ҳар одам бояд бо забони ӯ ҳарф зад ва далелҳои барои ӯ муҳимро истифода кард. Дар зимни муколима беҳтар аст ҳамсухбати худро ба дини «ҳақиқӣ», ба Оллоҳ даъват кард, то ин ки вай дониши бештареро доир ба дини ислом ва паҳлуҳои мухталифи он ба даст орад [199, с.52].

Дар баробари ин тундгароёни тоҷик аз ақидаҳои Ҳавва, дар хусуси он, ки инсонҳое ки майл ба таълимоти онҳо меkunанд, бовар kunанд, ки «онҳо исломро қабул kunанд, то ба талаботҳои ботинӣ ва орзуву умедҳои худ қаноатмандӣ ҳосил кардан ба ягон монеа дучор нашаванд» [204, с.104], истифодаи васеъ мебаранд.

Чи тавре ки дар боло зикр намудем усули дигари амалҳои тундгароёни исломӣ, аз он ҷумла тундгароёни тоҷик ҷиҳод ба шумор меравад ва ин масаларо мо метавонем дар сайтҳои таблиғоти гурӯҳҳои тундгароӣ, ки берун аз кишвар даст ба таблиғу тарвиҷи ҷиҳод задаанд, пайдо намоем. Онҳо дар тақя ба андешаҳои Саид Кутб, ки дар бисёр асарҳои худ таҳаввули мафҳуми ҷиҳодро дар замони зиндагии пайғамбари ислом пайгирӣ намуда, оятҳои чанде, ки дорои зиддиятҳои мантиқӣ мебошанд ва ба масъалаи ҷиҳод бахшида шудаанд дар доираи замон ва марҳилаҳои нузули сура ва оятҳои қуръонӣ таҳлил намуда, онҳоро дар шакли хронологӣ ҷобаҷо кардааст ва пешниҳод кардааст, ки дар ҳар давраи замон набошад аз онҳо ҷи гуна метавон истифода бурд.

Саид Кутб дар доираи ин хронология нақшаи рушди консепсияи ҷиҳодро аз замони зуҳури ислом то имрӯз дар чор марҳила тақсим намудааст. **Марҳилаи якум** - ҷиҳод ба даврони ҳаёт ва зиндагии пайғамбари ислом

марбут мебошад. Ба қавли ӯ дар ин давра пайғамбар намегузошт, ки мусулмонон дар муқобили ҳаммазҳабони худ ҷиҳод намоянд; **Марҳилаи дуҷум** - ҷиҳод замони баъд аз ҳиҷрати пайғамбар аз Макка ба Мадинаро дар бар гирифта, дар ин давра ҷиҳод барои мусулмонон раво дониста шудааст; **Дар марҳилаи сеҷум- ҷиҳод** ҳамчун муқоризаи шадиди оштинопазир алайҳи гурӯҳҳои зиддиисломӣ қаламдод гардида, вазифаи ҷонии ҳар як мусулмон махсуб меёфт; **Дар марҳилаи чорум- ҷиҳод** хусусияти дигар пайдо намуда, бар зидди афроде равона гардида буд, ки онҳо Худоро намешинохтанд ва ба мавҷудияти Худо боварӣ надоштанд. Дар иртибот ба ин ҷиҳод ҳамчун вазифаи тамоми мусулмонон қабул карда шуд [204, с.114-116]. Аз ин чор марҳилае, ки Саид Қутб нишон додааст «муҷоҳидони тоҷик» таблиғоти худро хосатан дар доираи марҳилаҳои сеҷум ва чорум зиёд кардаанд.

Як нуқтаро бояд зикр сохт, ки мутобиқ ба нақшаи пешниҳодкардаи худ, Саид Қутб ба хулосае омада буд, ки: «Се марҳилаи аввалини ҷиҳод дорои хусусияти омодагирӣ ва муваққатӣ дошта, марҳилаи чоруми кансепсияи ҷиҳод шакли ниҳонии худро касб намуда, ҳар як мусулмони ҳақиқӣ бояд онро сармашқи кори худ қарор диҳад» [204, с.127]. Ин гуфтаҳо бо амалҳои тундгароёни тоҷик аз ҳар ҷиҳат мутобиқат менамояд.

Дар асоси кансепсияи мазкур ҳадафҳои асосии ҷиҳодно тундгароёни тоҷик дар барқарор сохтани ҳокимияти Оллоҳ дар рӯи замин, танзими рафтору амалҳои инсон дар доираи арзишҳои ҳақиқӣ, ки онҳо инсонро ба сӯи Оллоҳ мебаранд ва аз байн бурдани ба қавли худашон «нерӯҳои шайтонӣ» ва низоми «ҳокимияти иблисӣ», хотима додан ба тасаллути як гурӯҳи одамон нисбат ба гурӯҳҳои дигар мебинанд.

Болотар аз ин тундгароёнӣ динӣ дар кишвари мо дар баробари масъалаҳои зикршуда дар таъба ба таълимоти Саид Қутб боз ба се хислати хоси ҷиҳод рӯй овардаанд: **Яқум**, мутобиқи он ҷиҳод ба ҳеҷ вачҳ дар доираи ягон марҳила маҳдуд карда нашудааст: «ҷиҳод дорои марҳилаи замонӣ набуда хусусияти ҳамешагӣ дорад» [204, с.116], «ҷиҳоди исломи то рӯзи қиёмат идома хоҳад ёфт» [204, с.193]; **Дуҷум**, барои ҷиҳод худудҳои миллӣ,

монеаҳои ҷуғрофӣ, маҳдудиятҳои наҷодӣ вучуд надорад: «Ислом мероси кадом як наҷоде ё кишваре нест он дини Оллоҳ буда, барои тамоми аҳли ҷаҳон ҳидоят шудааст» [204, с.136]. **Сеюм**, чиҳод аз нигоҳи моҳияти худ на хусусияти дифоӣ, балки таҳҷумӣ ва таҷовузғарона дорад. Ба ибораи дигар, сарфи назар аз он, ки ҷоҳилият ба қаламрави ислом таҳдид мекунад ё на, бояд дар муқобили он ҳуҷум кард: «Ҳамин тавр ҳам шуданаш мумкин, ки душманони ислом намеҳаҳанд ба ислом зарар биёваранд, агар ислом онҳоро ором гузорад. Вале ислом бо ин розӣ шуда наметавонад, онҳо меҳаҳад ё на бояд зери қудрати он қарор гиранд. Дар воқеъ ислом дар ин самт бояд ташаббускор бошад» [204, с.133-134], - таъкид карда буд Саид Қутб.

Аз муҳтавои андешаҳои Саид Қутб ва амалҳои тундғароёни динӣ дар Тоҷикистон ва дигар кишварҳои Осиёи Марказӣ чунин бар меояд, ки вай дар байни тамоми тафсирҳои чиҳод аз ҳама усули сангини тундғароёнро интиҳоб карда, ба тадриҷ муқаррароти онро рушд ва инкишоф медиҳад. Ба қавли вай муборизаи мусаллаҳона бояд баъд аз таъсиси иттиҳоди воқеии мусулмонони «аслӣ» оғоз гашта, то ғалабаи пурраи ислом дар саросари ҷаҳон идома ёбад, ки ин худ шиори асосии тундғароёнӣ минтақаи Осиёи Марказӣ ба шумор меравад.

Агар дар маҷмӯъ гирем ин таълимот на танҳо дар матни ақидаҳои тарафдорони тундғароии динӣ дар Тоҷикистон, балки дар доираи тамоми консепсияҳои тундғароии ислом мавқеи худро пайдо намуда, аксарияти тундғароёни исломӣ ҷонибдори он мебошанд ва зарурияти чиҳодро ҳамчун роҳи ягонаи барқарор кардани қудрат ва шаъну шарафи ислом дар саросари ҷаҳон мепазиранд. Масалан яке аз роҳбарони ҷунбиши ифротғароёнаи динӣ «Ал-Қоида» шаҳрванди Либия Абу Фараҷ ал-Либӣ, ки ташкилкунандаи террор ба ҷони Президенти Покистон Парвиз Мушарраф буда, бо номи террористи №3 дар ҷаҳон муаррифӣ шудааст [192], дар асари худ таҳти унвони «Қарзи фаромӯшшуда» таъкид сохтааст, ки мусулмонон қарзи худ, яъне чиҳодро фаромӯш карда, олимони динӣ бошанд моҳияти ин мафҳумро қасдан таҳриф намудаанд. Барои даъвати мардум ба чиҳод Абу Фараҷ ал-

Либбӣ ихтор медиҳад, ки то он замоне, ки «дар тамоми кишварҳои мусулмонӣ душманон сари қудрат мебошанд, ҷиҳоди исломӣ арақи ҷабин ва хуни ҳар як мусулмонро талаб мекунад» [105].

Ба ҳамин тариқ аз муҳтавои гуфтаҳои саркардаҳои гурӯҳҳои тундгарӣ, маълум мегардад, ки онҳо зерини мафҳуми ҷиҳод қабл аз ҳама муборизаи мусаллаҳонаро ба муқобили душманони хориҷӣ, мефаҳманд. Лекин дар баробари ҷиҳоди зоҳирӣ ҷиҳоди ботинӣ ва ё ҷиҳоди инсон бо нафси худ, вучуд дорад, ки он бар зиди хоҳиш, орзу ва разилатҳои нафсонии инсонҳо равона гардидааст. Ин шакли ҷиҳод аз шакли аввали он фарқияти кулӣ дошта, барои худшиносӣ, ҳудӯғӣ ва камолоти шахсӣ равона гардидааст. Аммо мутаасифона «ҷиҳод бо нафси худ» дар байни тундгароёнӣ тоҷик чандон мавқеи ҳудӯғӣ пайдо накардааст, зеро онҳо дар талаби ҳокимияти сиёсӣ қарор дошта, онро вазифаи авалиндароҷаи худ мешуморанд, на ин ки камолоти нафсии ҳудӯғӣ.

Ҳангоми омӯзиши паҳлуҳои гуногуни ҷиҳод дар таълимоти тундгароёнӣ исломӣ, аз он ҷумла пайравони онҳо дар Тоҷикистон, хусусан ба масъалаи истифодаи усули зӯроварӣ ва террор дар муқобили одамон буда, ба қавли онҳо мусулмонон, то он замоне зӯровариро истифода мекунанд, ки дигар роҳи ҳалли масъалаҳо вучуд надошта бошад. Ба тарзи дигар гуем ҷиҳод ҳамчун шакли мубориза ногузир ва зарурӣ буда, гӯё «реҳтани хуни кофирон савоб мебошад» [106].

Дар ин раванд қисми ҷудонопазири ҷиҳод, аз нигоҳи онҳо, қаҳрамонона ба шаҳодат расидан аст. Зеро ҳангоми мубориза дар роҳи ислом нокомӣ ва мағлубият низ имконпазир мебошанд. Илова бар ин, ба қавли онҳо, Худо ба ҳеҷ вачҳ ба муборизони роҳи дин дар тамоми муҳорибаҳо ғалабаро замонат на медиҳад, дар нақшаҳои вай оқибатҳои фӯҷаовар низ дар назар гирифта шудааст. Сарфи назар аз он ки мусулмонон дар ин роҳ дар баъзе ҳолатҳо дучори мағлубият шудаанд, аммо дар асл бошад онҳо ба пирӯзи расиданд, яъне «ғалабаи рӯҳ бар тан, ғалабаи дин бар зулм, ки ин худ ғалабаи воқеӣ аст» [204, с.286].

Агар ба асли сарчашмаҳои пахншавии ақидаҳои тундгарой дар фазои идеологии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шуури иҷтимоии аҳли ҷомеаи шаҳрвандии он, инчунин таҳқиқотҳои назариявии коршиносон назар андозем ин раванди иртиҷой ҳанӯз аз замони «бозсозии Горбачёвӣ» шуруъ гардидааст. Аммо дарки воқеии таҳдиди тундгароии динӣ ва хатарҳои чиддӣ он дар ҷомеа ба хусус баъд аз воқеаҳои моҳи феввали соли 1990, ки бо номи «воқеаҳои баҳманмоҳ» машҳур шуда буд, ба вуҷуд омад. Ҷунбишҳои тундгарой ва дар амал тадбиқ намудани лоҳияҳои зикршудаи Саид Қутб, Ҳасан ал-Банно ва ғайраҳо дар ҷумҳурии мо ҳадафмандона ва ба тадриҷ дар даврони ҷанги шаҳрвандӣ оғоз гардид ва мавқеи аслии ва симои сиёсӣ қудратхоҳонаии қувваҳои иртиҷой ва институтҳои иҷтимоӣ, ҷомеаи муосири Тоҷикистонро инъикос намуд. Ҳоло мафҳуми мазкур дар ҷомеаи имрӯзаи Тоҷикистон на ҳамчун падидаи мустақил, балки ба ҳайси қисми ҷудонопазиру таркибии ақида ва таълимоти диниву сиёсии нерӯҳои иртиҷой шарҳ дода мешавад.

Гарчанде ки симои воқеии ин гурӯҳҳои ифротгаро дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ ба ҳар як шаҳрванди тоҷик маълум шуд, лекин ҷавҳари моҳияти ақидаҳои мазкур баъд аз қабули «Эълومияи истиқлолияти давлатӣ» дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 1991, ки бо фурӯпошии Иттиҳоди Шӯравӣ таҳия гардида буд, тавассути гурӯҳҳои тундрави ифротгаро ҳамчун идеологияи шакл гирифт ва мавқеи сиёсии нерӯҳои демократиро дар кишвар хеле заиф сохтанд. Онҳо бо сӯйистифода аз фурсат ва имконоти равандҳои демократӣ ва озодихоҳӣ ба муборизаи ошкоро шурӯъ намуданд. Ба майдони муборизаҳои сиёсӣ ва мансабталошӣ кашидани мардуми оддӣ, ки аз умқи ин сиёсатбозӣҳо ва қудратталабиҳои пурхатар огоҳии комил надоштанд, яке аз сабабҳои асосии ба вуқӯъ пайвастании ҳодисаҳои фоҷиабори он замон ба шумор меравад.

Ба ҳамин тариқ сабабҳои зуҳури тундгароии динӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон хеле зиёд буда, дорои появу бунёди мухталиф мебошанд. Дар тафсири пайдоиши тундгароии динӣ дар мамлакати мо дар моддаи чаҳоруми

«Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба экстремизм ва терроризм барои солҳои 2016-2020», инчунин «Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025» омадааст, ки «Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қатори кишварҳои дигари минтақа таҳдидҳои афзояндаи экстремизм ва терроризмро ба амнияти миллий ва рушди босуботи худ эҳсос менамояд. Таҳдидҳои террористӣ шаклу усулҳои тозаро касб карда, ҷуғрофиё ва доманаи онҳо васеъ гардида, тарзҳои содир намудани ҳамлаҳои террористӣ ва ҳадафҳои онҳо тағйирёбандаанд» [20].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пайдоиш, ташаккул ва паҳншавии ғояҳои экстремистӣ бо омӯзиши экстремизм зич алоқаманд аст. Ин пеш аз ҳама таҳти таъсир ва дастгирии нерӯҳои зиддиҳукумати хориҷӣ, бахусус амалияти махфӣи ҳадамоти иқтишофӣ ва ҷосусии дигар давлатҳо сурат мегирад. Инчунин ба ин стратегияҳои ғаразнокӣ геополитикӣ, геостратегӣ ва геоиқтисодии бозигарони минтақавӣ ва абарқудратҳо дар Осиёи Марказӣ таъсир мерасонанд. Гайр аз он, дар дохили кишвар сабабҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ ва фарҳангӣ мавҷуданд, ки ба онҳо вазъ саҳт таъсир мерасонад. Ба онҳо бӯҳрони иҷтимоӣ иқтисодӣ ва маънавия ахлоқӣ ва дигар омилҳо дохил мешаванд.

Дар баробари ин амалҳо ва таблиғотҳои доираҳои васеи созмонҳои мухталифи тундгароии динӣ, беш аз ҳама ҷараёну созмонҳои ғайрианъанавии динии сатҳи ҷаҳонӣ ғояву андешаҳои тундгароёнаи онҳо, ки аслан берун аз мамлакат содир мегарданд, шомил шуда метавонанд. Ба ибораи дигар паҳншавӣ ва ё кам гаштани фишору шиддати тундгароии динӣ дар ҷумҳурии мо марбут ба суботи сиёсӣ ва боло рафтани беҳтар шудани сатҳи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии аҳолии мамлакат мебошад. Ҳамзамон таҳдиди суботу амнияти ҳаёти иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ ва маънавии ҷомеаи мо вобаста ба фаъолияти ҳамаҷонибаи гӯруҳҳои таҳрибкори тундгаро низ мебошад. Зеро тундгароии динӣ дар ин ё он ҷомеа на танҳо омилҳои динӣ, ақидатӣ ва миллатгароиро фаъол менамояд, балки дар раванди ҷаҳонишавӣ,

ки он ба нестии тундгарой ва аз байн рафтани урфу одатҳои миллӣ мебарад, ба боло рафтани обу рӯ ва нуфузи зӯхуроти мазкур мусоидат хоҳад намуд.

Ҳодисаҳои ҷанги шаҳрвандӣ дар кишвар ва афзоиши рӯҳияи радикалӣ дар давраи баъдиҷангӣ ба таври возеҳ нишон медиҳанд, ки ба одамоне, ки ба ақидаҳои радикалӣ майл доранд, омилҳои гуногун ҷаҳолоне таъсир мерасонанд. Инҳо усулҳои ҷалби экстремистҳои динӣ ба ҷаҳолият ва таъсири мақсаднок ба шахсони алоҳида ва дар маҷмӯъ ҷомеа ва ҷанбаҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва психологӣ мебошанд [195].

Новобаста аз муқовимати ҳамаҷониба ба равандҳои тундгароии динӣ ҳатари ҷаҳолияти онҳо дар маҷмӯъ дар шуури ҷамъиятии кишвари мо ва бевосита дар ҳаёти шахсии ҳар як шаҳрванд, низоми иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва маънавияти мардум дар ин ё он шакл таъсири худро мегузорад, зеро дур будани қисми аъзҳои мардуми ҷомеа аз маърифати воқеӣ, арзишҳои дунявӣ ва секулярӣ, надониестани арзишҳои динии ҷомеаи анъанавӣ ва моҳияти созандагии ғазилатҳои ахлоқӣ, заъиф ва қорношоям будани институтҳои иҷтимоии динӣ, маориф ва ғайра сабабҳои ба гурӯҳҳои тундгарой дохил шудани як қисми аз шаҳрвандони кишвар дар замони муосир шудаанд. Чи тавре, ки аз таҳлили таълимоти поягузори ҷараёни тундгароии муосир дар боло дидем дар натиҷаи ҷаҳолияти мақсадноки тағлиқотӣ ва идеологии қувваҳои гуногуни сиёсӣ ақидаҳои онҳо дар шуури оммаи мардум таъсир гузошта, онҳоро пойбанди устура ва мафҳумҳои зоҳирии ин ҷараёнҳо, ки худро ҳомиёни дину мазҳаб, адолати динӣ ва иҷтимоӣ, баробарии инсонҳо дар ҷомеа меноманд, қардааст.

Эмомалӣ Раҳмон дар Конфронси байналмилалӣ оид ба «Тақвияти ҳамкории байналмилалӣ дар самти мубориза бо терроризм ва эҷоди механизмҳои самараноки амнияти сарҳадӣ – марҳалаи Қувайтӣ раванди Душанбе» махсус зикр сохт, ки «терроризм, ифротгарой ва зухуроти тундгарой имрӯз ба ҳатари глобалӣ мубаддал гардида, тамоми аҳли башарро ба ташвиш овардаанд. Паҳн қардани ғояҳои тундгароёна, барангехтани қинаву адоват ва низои мазҳабӣ дар ҷомеа, ҷалби ҷавонон барои содир

намудани ҷинойтҳои террористӣ аслиҳаи воқеии созмонҳои террористиву ифротгаро гардидааст. Онҳо зимни тақвияти ғаёлияти худ бо истифода аз ин василаҳо меҳаҳанд сохти ҷамъиятиву сиёсии ин ё он кишварро бо роҳи зӯрварӣ тағйир диҳанд. Ин созмону гурӯҳҳо имрӯз зимни роҳандозии ҳадафҳои нопоки худ аз имконоти технологияҳои иттилоотии пешрафта низ фаровон истифода мебаранд» [14].

Ҳақ бар ҷониби Эмомалӣ Раҳмон мебошад, зеро дар доираи ҳамин стратегияҳои пешгирифтаи худ гурӯҳҳои зикршуда кӯшиш мекунанд, ки тарзи дарку ғаҳми худро дар хусуси дин, давлат, ҷомеа, мавқеи дин дар ҷомеа ва моҳияти андешаҳои тундгароӣ дар ташаккули шахсияти «воқеӣ ва боимони исломи муосир» ба ҷомеаи мусулмонӣ таҳмил кунанд ва таъсири худро дар сатҳи сиёсати байналмилалӣ гузоранд. Ба ибораи дигар боло рафтани ҷойгоҳ ва мақоми тундгароӣ, инчунин «терроризм, ифротгароӣ, ҷинойтҳои муташаккили фаромиллӣ, қочоқи маводи муҳаддир ва ҷинойтҳои киберӣ, чун пештара, ба амнияти байналмилалӣ таҳдид мекунад... Тақвияти ҳамоҳангии амалиёт дар сатҳи минтақавӣ ва ҷаҳонӣ, эҷоди механизмҳои боэътимоди воқуниши фаврӣ ба хавфу таҳдидҳои амниятӣ ба муборизаи муштарак бо онҳо мусоидат хоҳанд кард» [14].

Натиҷаҳои таҳқиқотҳои сотсиологӣ дар Тоҷикистон доир ба мавқеи «Дин дар ҷомеаи муосир» [65, с.16-46], «Ватандӯстӣ, маърифати ҳуқуқӣ, хувияти миллӣ ва муқовимат ба муқобили экстремизм дар шароити ҷомеаи муосири Тоҷикистон» [97], «Нақши омилҳои иҷтимоӣ- фарҳангӣ дар пешгирии ифротгароии динӣ» [32] ва ғайраҳо бо сароҳат нишон медиҳанд, ки рӯй овардани миқдори каме аз шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз он ҷумла ҷавонон ба ҳизбу ҷунбишҳо ва ташкилотҳои тундгаро натавонанд яке масъалаҳои мубрами кишвари мо балки ҷомеаи башарӣ маҳсуб меёбад. Тундагароӣ, ифротгароӣ ва терроризм динӣ намунаҳои барҷаста ва хатарнок буда, «шаҳс» ба хурофоти динӣ аз ҳад зиёд дода шуда, таълимоти диниро сатҳӣ ва бо ғаҳмиши рӯякӣ аз худ менамояд. Дар як муддати муайян шаҳс ин гуна ғаҳмишу ақидаи динии худро дар амал татбиқ кардан хоста, ба фазои

радикализми динӣ (тундравии динӣ) шомил мегардад. Минбаъд агар амалҳои «экстремистии шахс пешгирӣ карда нашаванд, баҳри паҳн намудани ақидаҳои хурофотии хеш даст ба таҳдиду куштори одамон мезананд» [97, с.72].

Ҳақ бар чониби муаллифони таҳқиқоти мазкур мебошад, зеро чуноне, ки аз натиҷаҳои пурсиш дар бораи хавфҳои, ки ба сулҳ, амният, ваҳдат ва истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳдид мекунанд, инъикосгари андешаҳои аҳолии кишвар дар бораи таҳдидҳо ва мушкилоти мубрами ҷомеа мебошанд. Аксарияти пурсидашудагон (73,5%) таҳқиқоти сотсиологӣ пайвастанӣ шаҳрвандони тоҷик ба хусус ҷавононро ба гурӯҳҳои тундгароӣ, ифротгароӣ ва террористиро ҳамчун яке аз хатарҳои асосии ҷомеаи имрӯзаи кишвар медонанд [97, с.73].

Чӣ тавре, ки таҳлилҳои таҳқиқоти сотсиологӣ нишон медиҳад, қисми аъзами пурсидашудагон, 42,1% он сатҳи пасти донишу маърифат ва маҳдудияти ҷаҳонбинӣ сикулярии шаҳрвандонро ҳамчун хатари ҷиддӣ барои ҷомеаи муосири нишон медиҳанд. Дар баробари ин иштирокчиёни таҳқиқоти мазкур боз як силсила паҳншудаҳои дигари иҷтимоӣ ва ахлоқӣ, аз қабили хурофотпарастӣ (22,8%), ғасоди идорӣ (18,0%) вайроншавии оилаҳои ҷавон (19,0%), амалҳои номатлубӣ (девиантии) наврасон ва ҷавононро (22,4%) шомил месозанд [97, с.73-74].

Дар ҷараёни пурсиш, мусоҳибон якҷанд хатарҳои эҳтимолии ваҳдат ва истиқлолияти кишварро номбар карданд. Дар байни онҳо паҳншавии арзишҳои ҳоси фарҳанги мо набуда дар байни ҷавонон (15,8%) ва инчунин муҳоҷирати меҳнатӣ ба хориҷа (9,6%) [97, с.72].

Ба он саволе, ки ба «Сулҳу салоҳ, амният, ваҳдат ва истиқлолияти давлати мо кадом хатарҳо бештар таҳдид менамоянд» аксарияти пурсидашудагон қабл аз ҳама ҳаракати «Толибон» (52,7%), «ал-Қоида» (27,9%), «Салафия», (43,3%), «Ҳизби-ут- таҳрир», (25,1%), «Ҳизби наҳзати исломӣ» (23,2%),-ро мешуморанд. Ба қавли муаллифони таҳқиқот «ин маълумотҳо сатҳи баланди ташвиши аҳолиро дар бораи ғайолияти ҷунун

гурӯҳҳо ва таъсири эҳтимолии онҳо ба субот ва амнияти кишвар нишон медиҳанд. Ба «Гурӯҳи 24» (34,9%) низ диққати зиёд дода мешавад, ки ин аз нигарониҳои умумӣ дар байни аҳоли дар бораи таҳдидҳо ва низоъҳои дохилӣ шаҳодат медиҳад. Бо вучуди ин, бояд қайд кард, ки аз шаш як ҳиссаи пурсидашудагон (16,4%) аз ҷавоб ба ин савол душворӣ кашиданд. Ин метавонад ба дарки номуайян ё норасоии иттилоот барои арзёбии пурраи вазъи ишора кунад» [97, с.76].

Дар баробари масъалаҳои мазкур барои дарки сабабҳои асосии пайвасти шудани шаҳрвандони тоҷик ба ҷараёнҳо, ҳаракатҳо ва созмонҳои динӣ-сиёсӣ ва хатари онҳо ба амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳаққиқони пурсиши сотсиологиро ба чунин натиҷа овардааст, ки қисми аъзами пурсидашудагон қабл аз ҳама «сатҳи пасти ҷаҳонбинии илмиро» (61,0%) ҳамчун яке аз сабабҳои асосии пайвастани шаҳрвандони тоҷикро ба гурӯҳҳои тундгаро ва ифротгаро нишон медиҳанд. Болотар аз ин қисми дигаре аз пурсидашудагон «манфиатҳои моддӣ ва моликият» (37,4%), яъне «омили иқтисодӣ», «таассубу хурофоти динӣ» (32,0%), «ба доми тарғибгарони гурӯҳҳои тундгароӣ, ифротгароӣ ва террористӣ афтидани ҷавонон» (23,6%), «таъсири муҳити носолими иҷтимоӣ» (16,2%) ва ғайраро ҳамчун омилҳои пайвастан ба ҳаракату ҷунбишҳои мазкур нишон додаанд [97, с.78].

Дар баробари омӯзиши решаҳои пайдоиши зухуроти номатлуби иҷтимоӣ ва сиёсӣ аз қабилҳои тундагароӣ, ифротгароӣ ва терроризм дар таҳқиқоти мазкур бо мақсади пешгирии ҷалби ҷавонон ба гурӯҳҳои зикршуда, пурсидашудагон як қатор усулҳо ва воситаҳоеро пешниҳод кардан, ки онҳо метавонанд дар роҳи мубориза ба муқобили поён овардани шиддати тундгароӣ, ифротгароӣ ва терроризм дар ҷомеаи муосири тоҷик самаранок бошанд. Дар байни ин пешниҳодҳо масъалаҳои зерин дар мадди аввал «баланд бардоштани саводнокии илмӣ дар байни ҷавонон» (73,4%), «назорати захираҳои интернетӣ ва шабакаҳои иҷтимоии экстремистҳо» (29,8%), «муқовимат ба таассубу хурофоти динӣ» (33,2%), «баланд бардоштани саводнокии динӣ дар байни ҷавонон» (30,8%), «назорати қатъии

волидон аз болои рафтор ва фаъолияти фарзандони худ» (26,4%), ва ғайра гузошта шудаанд [97, с.79].

Дар баробари масалаҳои зикршуда ва роҳҳои мубориза ба муқобили зухуроти номатлуби иртиқои иштирокчиёни пурсиш «дар самти пешгирии одамон аз ҳамроҳшавӣ ба гурӯҳҳои экстремистӣ нақши оила ва мактаб (маориф) хеле бузург додаанд». Ба андешаи пурсидашудагон насли ҷавонон бояд аз хурди дар рӯҳияи ватандӯстӣ ва худшиносии миллӣ тарбия гардида, дар ин раванд саҳми руҳонӣ низ бояд баланд бошад. Ба воситаи ВАО, телевизион, интернет ва матбуот амалҳои номатлуби гурӯҳҳои тундгароро бо далелҳои асоснок намоиш дода, аз зумраи он ҷавононе, ки аз Сурияву Ироқ ба ватан баргаштаанд, ба семинару маҷлисҳо ва намоишҳои телевизионӣ даъват карда шаванд, бо намоёндагони «калавандаи» гурӯҳҳои ифротӣ семинару маҷлисҳо гузаронида шаванд, зеро насли наврас ворид шудан ба гурӯҳҳои ифротиро роҳи расидан ба адолати иҷтимоӣ ҳаёл мекунанд ва бо сабаби бовари надоштан ба фардо, иттилооти расмӣ ва нерӯу имкониятҳои худ воқеиятро дуруст дарк карда наметавонанд [97, с.81].

Ба ҳамин тариқ натиҷаи таҳқиқотҳои сотсиологӣ ва таҳлили мундариҷаи маводҳои пешниҳодкардаи мақомоти ҳокимияти давлатӣ, омӯзиши ҳамаҷонибаи ин падидаҳои номатлуби иҷтимоӣ ва сиёсӣ аз он шаҳодат медиҳанд, ки ба зухуроти возеҳи тундгароии динӣ дар шуури шаҳрвандони ҷомеаи муосири тоҷик самтҳои зеринро мусоидат кардаанд: фаъолияти террористӣ, даъват ба амалҳои зӯрварӣ нисбати бегонагон, фаъолияти таҳрибкоронаи зидди давлатии «ТЭТ» «ҲНИ» (дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мамнӯъ), бегонапарастии як табақаи муайяни ҷомеа дар рафтору муносибатҳои динӣ, рафтори занҳо бо истифодаи либосҳои кишварҳои бегона ва мардҳо ба воситаи либоспушиҳои салафӣ ва тарзи ришмонеи онҳо, гузоштани номҳои баъзе қаҳрамонҳои ҷараёнҳои ифротгароӣ ба фарзандон, таблиғи китобу навиштаҳои тундгароёни хориҷӣ, гӯш кардани барномаҳо ва филмҳо ба воситаи интернет ва ғайраҳо. Дар баробари ин як силсила амалҳои ифротгароии динӣ дар шакли рад кардани муошират бо

пайравони динҳои дигар, рад кардани кӯмаки тиббӣ ва иҷрои вазифаи ҳарбӣ ба шуури ҷамъиятии кишвар низ ба андозаи нисбатан камтар таъсиргуздор мебошанд.

Дар баробари ин дар байни сабабҳои, ки падидаҳои тундгароии диниро дар фазои ҷамъиятию сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба вуҷуд меоранд ҳамчунин метавон мушкилиҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ, инчунин баъзе камбудҳои дар сиёсатӣ иҷтимоии аҳоли, иттиҳодияҳои динӣ, сатҳи пасти донишу маърифат ва фарҳунги шаҳрншинӣ, бетачрибагӣ ва бе саводии баъзе ҷавонон, дур шудани баъзе табақаҳои насли ҷавонон аз асилият ва анъанаҳои фарҳангиву ахлоқии миллӣ ва ғайраҳоро дохил намуд, ки онҳо боиси паст шудани сатҳи эътимоди аҳоли ба институтҳои иҷтимоии зикршуда, инчунин авҷ гирифтани ғайриқонунии таҳрибкоронаи хадамоти махсуси хориҷӣ ва марказҳои тундгароии хориҷӣ мегарданд [65; 97].

Зери таъсири бевоситаи ҷанги шарҳравандӣ дар кишвар, ҷанги ҳонумонсузи беш аз чӣ ҳаққон дар Афғонистон, низоҳи ва даргириҳои ҳарбӣ дар Қазоқистон Шимолӣ, амалҳои террористӣ дар беш аз шаҳрҳои Русия, вазъияти нобаробарии геосиёсӣ дар кишварҳои Шарқи наздик ва Миёна ба пайравони ба истилоҳ «исломи тундгаро» алоқаманд мебошанд. Дар шуури оммавии мардуми кишвар аз рӯи дараҷаи хатари ҷамъиятӣ намоёндагони равияҳои ҳаробиовари динии «Ал-қойда», «Ҳизб - ут - таҳрир», «Ансоруллоҳ», «Ваҳҳобия», ҳаракати «Толибон», «Ҳаракати исломии Ўзбекистон», «ДИИШ» «Салафия» «ҲНИ» «Таҳрир-аш- Шом» ва ғайраҳоро шомил месозанд, ки одатан дар хориҷӣ кишвар нақшаҳои ҳудудӣ амалӣ менамоянд [65, с.40-44].

Чӣ тавре ки дар боло зикр намудем, аҳли ҷомеаи тоҷик аксарияти мутлақӣ пайравони динӣ ва ҷаҳонбинии гуногунро ҳамчун тундгароӣ эҳтимоли қабул надоранд. Бо таассуф метавон зикр сохт, ки бо сабаби набудани дониши зарури дар самти таълимоти динӣ ва мавқеи возеҳи ҷаҳонбинӣ шаҳрравандони моро аз таҷовузи маънавии ҳаракатҳои нави динӣ наметавонанд муҳофизат кунанд. Таблиғгарон ва шахсоне, ки мазҳаб

динҳои навро пазируфтанд тавассути қувваҳои бегона ҳамчун восита ва фишанги тарҳи мақсаднок ба хотири ҳарачу марач дар ҷомеа ва таҳриби фазои ахлоқӣ маънавӣ ва фарҳангии тоҷикон васеъ истифода мешаванд ва онҳоро бар зидди мазҳаби анъанавии тоҷикон равона месозанд. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки чунин амалҳо дар ҷомеаи муосири мо метавонад муқовимати ҷавобии аксарияти аҳолии мамлакатро ба вучуд орад.

Аз нигоҳи мо он масъалаҳое, ки дар боло зикр намудем метавонанд сарчашмаҳои нави низоъ ва тундгарой дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шаванд, вале манбаи асосие, ки сабаби зухур ва паҳншавии тундгарой дар кишвар шуд ин ҷунбишҳои тундгароии ахири солҳои 1988 ва 1990 мебошанд. Ҳамин ҷунбишҳо ва ҳаракатҳои ҳизбҳо ва созмонҳои мухталифи сиёсӣ буданд, ки ҷанги тулонии шаҳрвандӣ ба амал омад [194]. Аслан ҷанги шаҳрвандии Тоҷикистон тавассути амалҳои тундгароёнаии як қисм аз шаҳрвандони мамлакат, бархурди мусаллаҳонаи ғуруҳҳои мухталиф ва ҳосатан Иттиҳоди нерӯҳои муҳолифин ба вуқӯъ пайваست. Хунрезӣҳо ва бесару сомониҳои зиёд дар ҷумҳурии мо аз моҳи августи соли 1992 то июли соли 1993 идома ёфта, аҳолии кишварро ба ду ҷабҳа тақсим намуд. Вале бо кушишҳои қувваҳои сулҳхоҳ шиддати ин ҷанг аз тобистони 1993 шуруъ карда, ҳеле поён омад ва бо имзо расидани созишномаи оштии миллӣ идома ёфт [194].

Таҳлили ҳамаҷонибаи раванди ҷанги шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо сароҳат нишон медиҳад, ки вай натавонад сабабҳои аинӣ ва зехнии худро доро буда, дар натиҷаи бозсозии гарбачёвӣ таҳти шиорҳои таҳавуллоти иҷтимоӣ ва иқтисодӣ дар ҷомеа ба вучуд омад ва барои мардуме, ки таи ҳафтаду панҷ сол дар ҷомеаи автократӣ, вале аз нигоҳи иҷтимоӣ рушдёфта зиндагӣ мекард, шиорҳои озодандешӣ, баробарӣ, ҳақи озоди интиҳоб ва ғайраҳо пешкаш гардид. Ба ибораи дигар ҷомеа барои чунин таҳаввулот омода набуд ва зерини мафҳуми демократия «озодии мутлақ» ва анархияро фаҳмида даст ба таъсиси ҳизбҳои гуногун заданд ва мардумро ба майдонҳо кашиданд. Беш аз даҳо ҳизбҳои зухур карданд, ки дар муқобили Ҳизби Коммунистии Тоҷикистон шиорҳо партофта мардумро ба инқилоби

(«Баҳманмоҳи хунин», яъне воқеаҳои 11-14 феввали соли 1989 дар Душанбе), бо задухурди намоишчиён дар назди театри драмавии Маяковски бо ҳукумат ба охир расид. Чунин бархурди ҳукумати вақт, ки ҳама коммунистон буданд бо тазохургарон ва намояндагони ҳизбҳои навтаъсиси, хусусияти тундгароии «чапу рост» дошта, давом ёфт ва оқибат ба ҷанги шаҳрвандӣ бурда расонд [194].

Чи тавре ки шумораи зиёди таҳлилгарон ва муҳаққиқони ватаниву хориҷӣ оғози ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон якҷанд сабабҳо дошт:

Якум, нобаробарӣ дар тамоми самтҳои ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ дар байни минтақаҳои ҷануб ва шимоли кишвар. Ба ибораи дигар қисми зиёди маблағҳои буҷаи давлатӣ барои сохтмони корхонаҳои саноатӣ, роҳҳои мошингард, мактабу донишгоҳҳо, заводу фабрикаҳо, коркарди канданиҳои фойданок ва умуман тамоми масъалаҳои иқтисодӣ бештар дар ноҳияҳои шимолӣ сарф шуда, боиси ақибмонӣ ва сатҳи пасти зиндагии мардуми манотиқи ҷанубӣ ва қӯҳистон гардид;

Дуввум, дар харитаи кишвар «шимолӣ бой» ва «ҷануби камбағал» ба вуҷуд омад;

Севвум, дар низоми роҳбарии ҷумҳурӣ тайи солҳои зиёд роҳбарони мақоми аввал фақат аз ҳисоби намояндагони «шимолӣ», яъне собиқ вилояти Ленинобод, таъин мешуданд, ки ин яке аз сабабҳои асосии эътирозоти мардуми «ҷануб» гардида буд;

Чаҳорум, ба ҷумҳурӣ ворид шудани ҷараёнҳои гуногуни динӣ, аз он ҷумла насрония, баҳовия, ваҳобия, алавия ва ғайра, боло рафтани ҷойгоҳ ва мақому манзалати пешвоёни дини ислом натавонӣ дар қишлоқҷойҳо, балки шаҳрҳои бузург, шиддат гирифтани зиддиятҳои дохилимазҳабӣ ва маҳалгароӣ байни пешвоён ва олимони дин;

Панҷум, ба шиддати зиёд боло рафтани сатҳи зоиш ва аҳолии деҳот, ҳамзамон зиёд гаштани теъдоди мардумони камбизоат ва бекорон дар ноҳияҳои ҷануб ва қӯҳистони кишвар; [194].

Барои поён овардани шидати бесару сомони ва митингҳои (ҳамоишҳои) беохиру бе поён ба таърихи 14. 05. 1992 бо пешниҳоди аъзоёни Шурои Оли «ҳукумати эътилофӣ» таъсис дода шуд. Сарфи назар аз ин сари роҳи ҷанг гирифта нашуд ва дар моҳи июли ҳамон сол террору куштор дар бисёр минтақаҳои ҷумҳури шуруъ гардида оқибат ба шуруъи ҷанги шаҳрвандӣ дар вилояти Қўрғонтеппа оварда расонд. Дар дохил ва берун аз ҷумҳури муҳоҷирати садҳо ҳазор аҳолии ҷумҳури оғоз ёфт ва онҳо ҷои истиқомати худро тарк намуда, ба Афғонистон, Узбекистон, Туркменистон, Қирғизистон, Қазоқистон, Русия ва дигар мамлакатҳои хориҷӣ дур рахти сафар бастанд. Ҷанги шаҳрвандӣ ба низоми давлатдорӣ ва ҷомеаи анъанавӣ таъсири бузург расонида, беш аз сад ҳазор аҳолии кишвар ба ҳалокат расид [194].

Ба қавли Эмомалӣ Раҳмон дар ин ҳарачу марач ва оғози ҷанги миллаткуш «дасти душманони дини мубини ислом ва уммати мусулмон ҳаст. Беш аз 150 ҳазор нафар кушташудагон, як миллион гурезаҳои иҷборӣ, зиёда аз 50 ҳазор кӯдакони یتим, миллионҳо нафар одамон, ки азизони худро аз даст доданд ва миллиардҳо сомонӣ зарари иқтисодии он рӯзҳо ҳанӯз аз хотираи мардум нарафтаанд ва дар иқтисодиёту зиндагии мо имрӯз низ эҳсос мешаванд» [16].

Ин бархурду муқовиматҳои сиёсӣ ва идеологӣ, ки дар миёни ҳукумати вақт ва аҳзоби сиёсӣ ҷунбишҳои динӣ ва мазҳабӣ дар Тоҷикистон сарзада буд, дар маҷмӯъ ба муташшаниҷ шудани вазъи ҳаёти сиёсӣ иҷтимоӣ, иқтисодӣ, зиддиятҳои қавмию миллӣ ва ғайра оварда расонд. Ин муқобилгузориҳо аҳолии ҷумҳуриро ба ду қутб ва неруи ҷангии бо ҳам муқобил тақсим намуда, ба ҷанги шаҳрвандӣ ибтидо бахшид ва то соли ҳазору нӯҳсаду наваду чор бошиддат давом ёфт. Ҷонибҳои даргир ба ҳулосае омаданд, ки ин хунрезӣҳо оқибати нек надоранд ва онҳо дар ҷустуҷӯи роҳи сулҳ ва оштии миллӣ иқдом варзиданд.

Марҳилаи асосии сулҳ ва оштии миллӣ ба таърихӣ панҷуми апрели соли ҳазору нӯҳсаду наваду чор шуруъ гардида, бисту ҳафтуми соли ҳазору нӯҳсаду наваду ҳафт давом кардааст. Дар муддати се сол ҳашт даври

музокироти байни ҳукумати конститутсионӣ ва иттиҳоди муҳолифони семашварати байнихамдигарии ва шаш мулоқоти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва роҳбари иттиҳоди муҳолифин дар Россия, Эрон, Покистон ва Қазоқистон сурат гирифт [16].

Ба ҳамин тариқ, дар роҳи мубориза бо тундгароӣ, ки оқибат ба ҷанги шаҳрвандӣ бурд, бо назардошти тақозои аҳолии кишвар ва иродаи сиёсии тарафҳои даргир ба мақсади хотима додани ҷанги шаҳрвандӣ ва ҷустуҷӯи роҳи сулҳу ваҳдат, ҳануз ҳангоми шуруъи иҷлосияи XVI Шӯрои Оли Тоҷикистон (1997), музокироти байни гурӯҳҳои муқобил доир ба имзои созишномаи оштии миллӣ (1994-1997), инчунин дар амал тадбиқ намудани «Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон» зоҳир гардид. Қобил ба зикр аст, ки дар раванди амалӣ намудани бандҳои асосии «Аҳдномаи ризоияти ҷомеаи Тоҷикистон» (1996), ки дар миёни аҳзоби сиёсӣ, инчунин созмонҳои иҷтимоӣ дар кишвар ба имзо расида буд, саҳми «Ҳаракати ваҳдати миллӣ ва эҳёи Тоҷикистон» (1997) хеле бориз мебошад.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давоми гуфтушуниди панҷсола ба натиҷаи истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ расида, ҷурму ҷинояти аз ҷониби «ТЭТ», «ҲНИ» роҳандозӣ шударо, бидуни муҷозот бахшид ва ин ҳизб дубора ба фаъолият оғоз намуд, то он лаҳзае, ки боз дубора нақшаи табaddулотӣ ин гурӯҳ аён нагашт. Билохира ТЭТ ҲНИ ҳизби мамнӯъ ва террористӣ эълон гашт.

Чӣ тавре дар қисми аввали ин боби рисола овардани намунаи чунин ҳизбу ҳаракатҳо, ки имрӯз дар кишварҳои Осиёи Марказӣ аз худ дарак медиҳанд, хеле зиёд буда, таи солҳои охир тавассути онҳо қудратҳои ҷаҳонӣ ва минтақавӣ тавонистанд, ки дар Либия, Тунис, Алҷазоир, Миср, Ироқ, Сурия, Афғонистон ва ғайра тазоҳуротҳои сиёсиро бар ангезад.

Хулоса кардан мумкин аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дарки зарурати мубориза бо ифротгароӣ ҳамчун вазифаи калидӣ дар соҳаи сиёсат ва идеология барои таъмини амнияти кишвар, минтақа ва ҷаҳон фаъолона барои

таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ дар ин самт кор бурда истодааст. Дар доираи барномаҳо ва нақшаҳои ташкилотҳои байналмилалӣ қонунҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул карда шуданд, инчунин барномаҳои мушаххас таҳия карда шуданд, ки дар бахшҳои зерин муфассал баррасӣ карда мешаванд.

2.2. Чиноятҳо дар заминаи дин ҳамчун зухуроти шадиди тундгарой: субъектҳо ва шаклҳо

Мисли омӯзиши маводи осорхонаҳо ва таҳқиқоте, ки ба пайдоиши экстремизм дар кишвари мо аз солҳои 80-уми асри гузашта то имрӯз бармегарданд, ғояҳо, матнҳо ва воизони ин ҳаракат ба кишвари мо ворид мешаванд ва барои заиф намудани давлат чиноят содир мекунанд. Сарфи назар аз он, ки пешгирӣ ва мубориза бар зидди тундгарой яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад, лекин дар муддати беш аз 30 соли охир чиноятҳои зиёде дар заминаи дин ҳамчун зухуроти шадиди тундгарой сурат гирифтанд. Ба қавли Сарвари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон: «Душманони дини мубини ислом барои коштани тухми нифоқу бадбинӣ, эҷоди ҳисси исломсизӣ, тафрикаи мазҳабӣ дар байни уммати мусулмон ва расидан ба ҳадафҳои ғаразнокӣ худ, ки яке аз онҳо даст ёфтани ба боигарии фаровони кишварҳо мебошад, ифротгарии диниро бо ҳар роҳу восита пуштибонӣ ва маблағгузорӣ мекунанд. Ва имрӯз барои касе пӯшида нест, ки маркази як қатор ҳизбу ҳаракатҳои террористиву экстремистӣ дар кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон ҷойгир аст. Инчунин, аксари ҷангҳои, ки миёни кишварҳо ба вуқӯъ меоянд, ба ин ё он тарзе ҷангҳои мазҳабӣ мебошанд» [17].

Ҳақ бар ҷониби Эмомалӣ Раҳмон аст, зеро чи тавре ки зикр намудем сабабҳои шиддат гирифтани тундгарой дар мамлакати мо дорои хусусиятҳои идеологӣ, сиёсӣ, ақидатӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва ғайра мебошанд. Агар фаолияти тундгароён дар дохили кишвар дорои хусусияти маҳфӣ ва пӯшида

бошад, вале сарчашмаҳои асосии паҳншавии он дар хориҷ қарор доранд. Дар асоси иттилооти пешниҳодкардаи сохторҳои қудратӣ қисми аъзами шаҳрвандони Тоҷикистон, ки ба чараёнҳои тундгаро ва террористӣ ҳангоми таҳсил дар мактабҳои дигар Сурия, Ироқ, Украина ва ғайра шомил шуда буданд. Ҳангоми ҷангҳои мусаллаҳона онҳо даст ба куштору ғорат зада, қисмате аз онҳо ба қатл расида, ҳазорҳо нафари онҳо гумном гаштаанд. Чи тавре Эмомалӣ Раҳмон таъкид сохт: «Дар давраи аз соли 2020 то соли 2023 дар кишвар 680 ҳолати ба таълими ғайриқонунии динӣ фаро гирифтани 5000 нафар таълимгиранда ошкор карда шудааст. Танҳо соли 2023-юм 300 ҳолати таълими ғайриқонунии динӣ ошкор ва ҷалби беш аз 4100 нафар пешгирӣ карда шудааст, ки аз вусъати раванди мағзшуйии кӯдакон, наврасон ва ҷавонон дарак медиҳад. Дар ин давра аз тарафи мақомоти ҳифзи ҳуқуқ 520 нафар ходимони дин барои ҷунин қонуншиканиҳо ба ҷавобгариӣ маъмурӣ кашида шудаанд. Ин дар ҳолест, ки дар 10 соли охир аз ҷониби мақомоти ҳифзи ҳуқуқ 1320 ҷинояти монеъ шудани волидайн ба гирифтани таҳсилоти миёнаи асосии фарзандон ошкор гардидааст» [17].

Лекин боқимонда, ҳамон шаҳрвандони Тоҷикистон, ки баъд аз таҳсил дар донишгоҳҳои динии ин кишварҳо бармегарданд, ба фазои динии ҷомеа афкори тундргароиро ворид ва кушиш менамоянд ба мазҳаби расмӣ дар ҳолати муҳолифат қарор гиранд. Масалан, пайравони "Салафия" ба дини анъанавии халқи тоҷик — ҳанафизм, инчунин ба асосгузори он Имоми Аъзам беъътиной мекунанд. Ғайр аз ин, онҳо нисбат ба исмоилизм, ки таърихан як қисми аҳолии бумии кишвар, алахусус дар Бадахшони Кӯҳӣ эътироф мекунанд, хеле манфӣ мебошанд.

Пайравони ин чараён экстремизми террористии таълимот ва ғояҳои роҳбарони равияҳои исломиро рад мекунанд, онҳоро барои муллоӣ ва нобоварӣ маҳкум мекунанд. Ҳамин тариқ, онҳо кӯшиш мекунанд, ки байни равияҳои гуногуни динӣ дар кишвари мо ихтилоф эҷод кунанд. Бо дарназардошти мавқеи динӣ-сиёсӣ ва идеология ин самт бо қарори суди

Олии Тоҷикистон экстремистӣ эътироф гардид. Фаъолияти он дар саросари кишвар қатъиян манъ аст.

Барои тақвияти гуфтаҳои боло як нуктаро бояд таъкид намоем, ки баъзе имомхатибони масочиди мухталифи ҷумҳури ба ақидаҳои ин гурӯҳҳои тундгароиву ифротгароӣ тақия намуда, дар байни мардум таблиғгари андеша ва амалҳои тундгароёнаи онҳо мебошанд, ки мисоли равшани онро мо дар амали баъзе имомони шаҳри Конибодом ва шаҳрвандони Ҷумҳурии Арабии Миср дар боло зикр намудем, ки онҳо худ аслан хатмкунандаҳои донишгоҳҳои салафӣён дар хориҷӣ кишвар мебошанд [17].

Шиддати шомилшавии ҷавонони мамлакатамон ба гурӯҳҳо ва созмону ҳаракатҳои тундгаро ва ифротӣ дар солҳои 2016 - 2017 нисбат ба солҳои 2014 - 2015 ва 2018 – 2019 -2022-2023- 2024 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон паст шудааст, ки ин худ натиҷаи муборизаи дастаҷамъонаи сохтору ниҳодҳои марбутатаи кишвар, хусусан, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ мебошад.

Чунин низоми мақсаднок ва ҳадафрасе, ки аз ҷониби гурӯҳҳои тундгаро ба хоҳири паҳн кардани ҷунбишу ҷараёнҳои террористӣ, ифротгароӣ ва кибертеррористӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон реша давонд, боиси ба ҳоку хун кашидани ҳазорҳо тан шаҳрвандони кишвар таи даҳсолаҳои охир гаштааст. Шаклҳои муборизаҳои онҳо мухталиф буда, дар он бахшҳое, ки дар ҷомеаи мо дорои нуқтаҳои заиф мебошанд ва шаҳрвандони мо на аз мавқеи ақл, балки аз эҳсосот қор мегиранд, дар онҳо аъзоёни ин гурӯҳҳои ифротгаро натавонанд ба таблиғот инчунин ба амалҳои ғайриқонуни даст мезананд.

Чи тавре ки Эмомалӣ Раҳмон таъкид намудааст «то соли 2024 бо қарорҳои Суди Олӣ фаъолияти 28 ташкилоти экстремистиву террористӣ дар қаламрави мамлакат манъ шудааст, аммо ҳолатҳои шомил шудан ба чунин ҳизбу ҳаракатҳо дар солҳои охир хеле шиддат гирифтанд. Масалан, таи даҳ соли охир дар мамлакат шаш ҳазору шашсаду ҳаштод ҷинояти дорои хусусияти тундгароӣ, экстремистӣ ва террористӣ, аз ҷумла ҳаштоду шаш амали террористӣ ва сӯиқасд ба он ошқор ва ба қайд гирифта шуда, ёздаҳ ҳолати амали террористӣ ва сӯиқасд ба он пешгирӣ гардидааст» [186].

Қобил ба зикр аст, ки дар асоси маълумоти сохторҳои кудратӣ дар натиҷаи ташвиқоти ҳамаҷонибаи чараёнҳои тундгарой, ифротгарой ва террористӣ аз тариқи шабакаҳои иҷтимоӣ ва хосатан ҳангоми дар муҳоҷирати меҳнатӣ қарор доштани шаҳрвандони тоҷик дар хориҷи кишвар онҳо ба ин чараёнҳо дохил мешаванд ва муборизаи ғайриқонуни мебаранд. Ба қавли С. Хочазода, Додситонии кулли Тоҷикистон «Россия кишвари муҳоҷирати қонунӣ» мебошад, ки «роҳ»-и пайвастан ба шаҳрвандони Тоҷикистон ба гурӯҳҳои ифротӣ мешавад». Ба ибораи дигар дар Россия қалб кардани қавонун, «баҳусус онҳое, ки бо мақсади муҳоҷирати қонунӣ ба ин кишвар рафтаанд ва маърифати ҳуқуқияшон дар сатҳи паст қарор дорад, барои гурӯҳҳои ифротӣ нисбатан осонтар аст». Вай таъкид кард, ки ба муҳоҷирони меҳнатӣ «маблағи наҷиз пардохт карда, имтиёзҳо ваъда медиҳанду бо фиребу найранг қавонунро ифротгаро месозанд» [186].

Таҳлили маълумоти ғайри қонунӣ сохторҳои низомии мамлакатамон нишон медиҳад, ки ҳазорҳо нафар қавонунӣ мо дар мамлакатҳои Сурия, Ироқ, Афғонистон ва ғайраҳо дар задухӯрдҳои мусаллаҳона иштирок намуда, ба ҳалокат расиданд. Ҳамин равандҳо дар амалҳои донишҷуӣ тоҷик, ки ғайри қонунӣ дар муассисаҳои таълими динӣ ғайрирасмӣ кишварҳои исломӣ дарс меомӯшанд, ҳале зиёд ба назар мерасанд. Онҳо натавонанд ҳамчун «зарҳаридон» дар ҷангҳо иштирок мекунанд, балки ҳангоми бар гаштан аз таҳсил ба ҷаҳони динӣ Тоҷикистон афкору таълимоти тундгароиро ворид месозанд. Чи тавре дар боло зикр намудем амалҳои ғайри қонунӣ онҳо дар паҳн кардани андешаҳои поягузори ҳаракати равиёи «Салафия» нисбат ба ақоиди қаломӣ мазҳаби Имоми Аъзам ва исмоилия ба шумор меравад. Онҳо ба ҷуз «ақоид»-и худ тамоми дигар равиё ва мазҳабҳое, ки ҳануз аз даврони ташаккули дини ислом то имрӯз вуҷуд доранд ба қуфр, мулҳид, мушрикӣ ва ғайра муттаҳам месозанд. Махсус бояд, зикр сохт, ки ин амалҳои ғайри қонунӣ аз ҷониби имомхатибони масҷидҳо, аз он ҷумла деҳаи Шодиёнаи ноҳияи Ҷаббор Расулов, Бобочон Ғафуров, Гулистон, Хучанд ва Конибодом,

инчунин аз ҳисоби баъзе муалिमони донишгоҳи ҷумҳурии сурут гирифтаанд [17].

Новобаста аз он, ки қисми аъзми ҷарайёнҳои тундгарӣ дар кишвар аз ҷониби сохторҳои судӣ ҳамчун ташкилотҳои террористӣ эълон шудаанд, вале бо истифода аз хусусияти башардӯстона доштани қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар сурати «ихтиёран даст кашидани шахрвандон аз иштирок дар фаъолияти гурӯҳҳои экстремистиву террористӣ, инчунин, қатъ кардани иштироки минбаъда дар задухӯрдҳои мусаллаҳона дар ҳудуди дигар кишварҳо онҳо аз ҷавобгариӣ ҷиноятӣ озод карда мешаванд» [8,9] ба ватан баргаштанд.

Масалан, дар тақя ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба терроризм» дар мудати соли 2023-юм беш аз сесаду бисту ҳашт нафар ва дар ду моҳи соли ҷорӣ яксаду чил нафар вориди кишвар шуданд. Агар дар маҷмӯъ гирем то ба имрӯз якҳазору шашсаду чил шахрвандони мо дубора ба ҷойҳои истиқомати худ баргаштанд. Лекин ҳастанд, шахсоне ки намехоҳанд аз ин имконот истифода баранд, аз ин рӯ ҳоло 4075 нафари онҳо барои содир кардани амалҳои ғайри қонуни дар қоғуқовӣ сохторҳои қудрати қарор доранд [17].

Ҷуноне ки Эмомалӣ Раҳмон дар байёниҳои худ таҳкид намуд, «тайи солҳои охир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳсилоти ғайриқонунии динӣ низ ру ба афзоиш буда, аз соли 2020 то соли 2023 дар кишвар 680 ҳолати ба таълими ғайриқонунии динӣ фаро гирифтани 5000 нафар таълимгиранда ошқор карда шудааст. Танҳо соли 2023-юм 300 ҳолати таълими ғайриқонунии динӣ ошқор ва ҷалби беш аз 4100 нафар пешгирӣ карда шудааст, ки аз вусъати раванди мағзшӯйи кӯдакон, наврасон ва ҷавонон дарак медиҳад. Дар ин давра аз тарафи мақомоти ҳифзи ҳуқуқ 520 нафар ходимони дин барои ҷунин қонуншиканиҳо ба ҷавобгариӣ маъмурӣ кашада шудаанд. Ин дар ҳолест, ки дар 10 соли охир аз ҷониби мақомоти ҳифзи ҳуқуқ 1320 ҷинояти монъе шудани волидайн ба гирифтани таҳсилоти миёнаи асосии фарзандон ошқор гардидааст» [17].

Ҳақ ба ҷониби Эмомалӣ Раҳмон мебошад, ки зеро барасиҳои интиқодӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки қисми зиёди ҷавонон ва наврасоне, ки даст ба қонуншиканиҳо задаанд аз зумраи он насли наврасе мебошад, ки на дар мактабҳои давлатии дунявӣ, балки дар назди бо ном «муаллимон», яъне домулоҳои пинҳонкор дарс гирифтаанд. Чуноне ки дар боло овардем, «аксари аъзои гурӯҳи террористие, ки шаби 6-уми ноябри соли 2019 ба дидбонгоҳи «Ишқобод»-и Қўшунҳои сарҳадӣ ҳучуми мусаллаҳона намуда, 6 нафар хизматчиёни ҳарбиро ба ҳалокат расониданд, қаблан дар дохил ва хориҷи кишвар таълимоти ғайриқонунии динӣ гирифта буданд» [16].

Новобаста аз он, ки аз ҷониби ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мақсади пешгирии роҳҳои дохил шудани ҷавонони тоҷик дар донишгоҳу донишқадаҳои динии кишварҳои исломӣ як силсила асноду ҳуҷатҳои меъёриву ҳуқуқӣ қабул гардид, аммо чи тавре қаблан зикр сохтем алорағми ин таи чанд соли охир миқдори зиёди ҷавонон дар муассисаҳои таълими динӣ ба таври ғайрирасмӣ шомил шудаанд [16].

Ба ҳамин тариқ бояд таъкид сохт, ки ҷаҳони муосир дар вазъияти таҳаввулоти босуръат қарор дорад. Техника ва технология дар асри мо сабаби зуҳури ҷомеаи иттилоотӣ гаштааст. Дар иртибот ба ин муносибатҳои байни кишварҳо дар марҳалаи нави ташаккул ва таҳаввулот қарор дошта, дар доираи ин муносибатҳо таҳдиду хатарҳои нав кашф мегарданд. Ин худ тақозо менамояд, ки барои қабули қарору дастурҳои зарурӣ таҳқиқотҳои амиқ ба хоҳири дифоъ аз манфиатҳои миллӣ гузаронида шавад.

Ҷои пушида нест, ки раванди бо шитоби ҷаҳоншавӣ ба тавсия ёфтани фазои иттилоотӣ ва омода сохтани имкониятҳои беҳудудро барои тараққиёти инсоният ба вучуд овардааст. Ҳамзамон бо пешрафти илму иттилоот як силсила таҳдидҳои сифатан нав, аз он ҷумла, дар самти осебпазирии ҷомеаи ҷаҳонӣ ва қудратманд шудани гурӯҳҳои тундрав тавассути фазои иттилоотӣ ба вучуд омадааст. Ин имконоти ба даст омада дар маҷмӯъ фаъолияти тундгароён, ифротгароён ва террористони муосирро ба

куллӣ тағир хоҳад дод. Ин масъала хоссатан дар кишварҳои ҳамҷавори Тоҷикистон дар Осиёи Марказӣ яке аз масъалаҳои доғи рӯз ба ҳисоб меравад.

Таҳлили мушкилоти фазои иттилоотӣ дар ин минтақа ва истифодаи ҳамаҷонибаи тундгароён ва ифротгароён аз дастовардҳои технологияи муосир бо сароҳат нишон медиҳад, ин раванд паёмади манфӣ дошта, таҳдиди он ба амнияти миллии кишварҳои Осиёи Марказӣ, аз он ҷумла Тоҷикистон аз он иборат аст, ки онҳо қабл аз ҳама, ба кишрҳои осебпазири аҳоли, ки рӯҳияи эътирозгарона доранд, равона хоҳад шуд.

Яке аз таҳдидҳои берунаи таъсиррасон ба фазои иттилоотӣ аз хориҷ ташаккули ақида ва ҷаҳонбинии муайяни динӣ мебошад. Тадқиқот ва таҳлили рӯйдодҳои ахир дар Ироқ, Лубнон ва махсусан Сурия нишон медиҳад, ки афзалият ба манбаъҳои хабарӣ ва иттилооти хориҷӣ нисбат ба манбаъҳои милли метавонад ба натиҷаҳо ва оқибатҳои номатлуб оварда расонад. Ин афзалият ба афзоиши экстремизм дар ҷомеа ва тақвияти фаъолияти пинҳонии гурӯҳҳои террористӣ мусоидат мекунад. Илова бар ин, дар ин соҳа мушкилоти дигаре вучуд дорад — паҳн кардани ғояҳо, ақидаҳо ва ақидаҳои ғайрианъанавии динӣ аз кишварҳои гуногуни мусулмонӣ. Ин ғояҳо бо сабаби бесаводии динии аҳоли ва таъсири зеҳнӣ ва равонии миссионерҳои динӣ дар ҷомеа зуд ҷонибдорон ва пайравони худро пайдо мекунанд.

Қои шакку шубҳа нест, ки ҳангоми пурзур шудани пояҳои технологияи иттилоот нақши васоити ахбори омма ба маротиб боло рафта, он метавонад василаи муҳими «шустушӯи мағз»-ҳои аҳли ҷомеа гардад ва ҷаҳонбинию амалҳои шахсони таҳти таҷриба қарор доштаи худро ба кулӣ тағйир диҳад. Омӯзиши шабакаҳои иҷтимоӣ аз қабилӣ «Фейсбук», «Телеграм», «Одноклассники» ва ғайраҳо нишон медиҳад, ки дар онҳо саҳифаҳои фаъол мебошанд, ки ба ҳаракатҳои «ДИИШ», «Салафихо», «Ҳизб – ут – таҳрир» «Таҳрир–аш– Шом» ва садҳо гурӯҳҳо ва равияҳои дигар бахшида шудаанд. Дар ин шабакаҳо ашхосе, ки дорони ақида ва ҷаҳонбинии тундгарорёна мебошанд метавон ба ду гурӯҳи фаъол тақисм намуд:

А) Ба ин гурӯҳ шахрвандоне дохил шудаанд, ки онҳо аслан таҳсил кардагони мактаб ва донишгоҳи динӣ дар кишварҳои хориҷ мебошанд. Намояндагони ин гурӯҳ бештар ба масъалаҳои бунёди динӣ, аз қабилӣ эътиқод, дарки моҳият ва ҳикмати дин, инчунин иҷрои дурусти амалҳои динӣ иттилоот паҳш менамоянд. Дар баробари ин онҳо ҳамчун мунаққидони динӣ, урфу одат ва анъанаҳои диние, ки дар ҷомеаи Тоҷикистон дар доираи таълимоти каломӣ ва фикҳии (ҳукуки) Имоми Аъзам таи ҳазорсолаи охир амалӣ шудаанд, зери тозиинаи танқид кашида, ҷонибдорони худро ба пазириши таълимоти «исломи ноб» таблиғ менамоянд. Ба қавли ин мунаққидон рӯҳониёни анъанавӣ ҳанафимазҳаб аз сарчашмаҳои аслии дини ислом ба фарсахҳо дур шуда, аз дастуру ҳидоятҳои «исломи ноб» ба кулӣ истифода намеkunанд. Бо ибораи дигар пайравони ин гурӯҳ худро аз исломи сиёсӣ ба канор гирифта, бештар ба масъалаҳои каломии ва иллоҳиётшиносӣ таваҷҷуҳи махсус медиҳанд.

Б) Ба ин гурӯҳи пайравони ҷунбишҳои тундгаро ва ифротгароӣ ғайриқонунии динӣ шомил гардида, онҳо мақом ва манзалати динӣ ислом ва ғояҳои ахлоқӣ ва башардустонаи онро ба мақсади дастёб шудан ба ҳадафҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодии худ ҳамаҷониба истифода мебаранд. Дар иртибот ба ин гурӯҳ метавон гуфт, ки онҳо сарфи назар аз онки аз номи ислом сухан мегуянд, вале аслу ҷавҳари таълимот ва ақидаҳои онҳоро лоҳияҳои геополитики, геоиқтисодӣ ва геостратегии абарқудрато ва бозингарони минтақа ташкил медиҳанд.

Рӯй овардани гурӯҳҳои тундгаро ба шабакаҳои иҷтимоии зикр шуда бесабаб нест, зеро тавассути ин манбаҳои иттилооти онҳо ғояҳои ташкилотҳои худро ба таври ошкоро ва бедуни парда пушона дар байни аҳоли паҳн намуда, натавонанд бӯҷаҳои худро аз ин ҳисоб ғани мегардонанд, балки аз онҳо ҳамчун пойгоҳ ва манбаи хеле осони паҳнкардани таълимоти тундгароӣ, ифротгароӣ ва терроризм истифодаи васеъ мебаранд.

Раванди тезу тунди муборизаҳои иттилоотии гурӯҳҳои тундгаро тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ тайи солҳои охир возеҳ нишон медиҳанд, ки

тарзи корбурди онҳо хеле тағир ёфта аз нигоҳи дарки тахнологияи муосир хеле пешрафт кардаанд. Онҳо ин платформаҳоро ҳамчун воситаи иртибот байни гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ истифода мебаранд ва одамонро бо ақидаҳо ва синну соли гуногун муттаҳид мекунад. Чи тавре қаблан гуфтем, дар даврони муосир шабакаҳои иҷтимоӣ дорои ҷиҳатҳои хуб ва мусбати зиёд мебошанд, лекин аз сабаби онки онҳо ҳамчун майдони муборизаҳои иттилоотии гурӯҳҳои тундгаро ва ифротгаро ҳастанд, ҳамеша аз амалҳои онҳо хатару таҳдидҳои навро ба амнияти ҷомеа ва шабакаҳои иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишварҳои Осиёи Марказӣ ба вуҷуд меоварад. Дар тасаввуроти анъанавӣ амният набудани таҳдид ба ҳаёти одамон, рушди устувори ҷомеа ва фароҳам овардани шароити бароҳат барои зиндагӣ дар давлатро дар назар дорад. Дар иртибот ба ин бояд, ба мақсади таъмини амният аз қудрат ва тавонмандии зехнӣ ҳамаҷониба истифода бурд, то инки сулҳ ва оромӣ, инчунин таҳкими суботи давлат таъмин гардад.

Аз нигоҳи мо дар шароити муосир масдуд кардани сомонаҳо хусусияти лаҳзавӣ дошта, василаи чандон самарабахш нест, зеро аз таҷрибаи мутахассисони соҳа бар меояд, ки баъд аз масдуд кардани сомона метавон аз дубликати вай истифода намуда, маводи заруриро ҷоиғир намуд. Болотар аз ин тахнологияи убур аз масдудияти сомона низ кашф карда шудааст, ки вай метавонад аҳамияти масдудсозии сомонро ба маротиб коҳиш диҳад. Аз ин рӯ зарурати он расидааст, ки мақомоти ҳифзи ҳуқуқ бояд роҳи нави масдуд кардани сомонаҳои иттилоотии гурӯҳҳои тундгароро дар тақия ба тахнологияи муосири иттилоотӣ ва зехни маснуӣ пайдо намояд.

Аммо масдуд кардани сайт ва гурӯҳҳои иҷтимоӣ аз ҷониби мақомоти ҳифзи тартибот иҷозати мақомоти судиро аз тариқи муроҷиати прокурор ба маъмури сайт ё гурӯҳи иҷтимоӣ талаб мекунад, ки ҳамаи ин вақт ва фурсатро мегирад, ки метавонад набошад. Масалан, сари вақт масдуд накардан ва тоза накардани контент метавонад боиси эътирозҳои ғайриқонунии кӯчагӣ гардад ва дар ин сурат, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ фурсат нахоҳанд дошт, ки барои гирифтани иҷозат ба суроғаҳои гуногун раванд.

Вақтҳои охир шумораи сомонаҳои таблиғкунандаи ғояҳои тундгарой харчи бештар мешаванд. Ташкилоти террористии «ДИИШ» бар ҳилофи дигар ташкилотҳои мушобеҳ бо он ҷалби таваҷҷуҳ мекунад, ки тавонист каламрави калони ду давлатро тасарруф намуда, «ҳилофат» – ро эълон кунад, ки тундгароҳои динӣ орзуи онро доранд. Онҳо дар фазои Интернет ба мусулмонон иттилооти ба ақидаашон «дуруст» – ро дар бораи рӯйдодҳои Сурия мерасонанд. Маъмулан, онҳо симои қаҳрамон, романтик ё озордидаи мусулмонро тасвир мекунанд, ки қарор додааст барои эҳёи ҳилофат мубориза барад ва роҳи ҷиходно пеш гирифтааст. Бо вучуди ин, ки шабакаҳои иҷтимоӣ ҳудудон саҳифаҳо ва матолиби дорони ҷанбаи тундгарой мебаранд, вале террористҳо ва тарафдорони онҳо пас аз муддате саҳифаро аз нав мекушоянд. «Зиёда аз ин, тундгароён воситаи гузеш аз поксозиро, ки дар шабакаҳои иҷтимоии «Facebook» ва «Twitter» ба муқобили нашри маводи террористӣ ва ифротӣ ба кор бурда мешавад, аз худ кардаанд. Поксозӣ асосан дар саҳифаҳо ба кор бурда мешавад, ки таблиғоти худро ба забонҳои аврупоӣ мебаранд. Бинобар ин, тавре ки нозирон таъкид менамоянд, бисёр гурӯҳҳои террористӣ маводи худро на ба забонҳои англисӣ ё русӣ, балки масалан, ба забонҳои ўзбекӣ ё арабӣ менависанд. Ва саҳифаҳо ба забонҳои арабӣ ва шарқӣ кам баста мешаванд, гарчанде, онҳо айни ҳамон маводи ба забонҳои аврупоиро паҳн мекунанд» [129, с.58].

Ба ақидаи мо, мубориза бо таблиғоти ақидаҳои тундгароёнаи «ДИИШ» дар фазои Интернет бояд аз ҳисоби истифодаи имкониятҳои худӣ шабакаҳо ва гурӯҳҳои иҷтимоӣ бурда шавад ва на фақат бо роҳи бастанӣ онҳо. Масалан, дар шабакаи «В контакте» ду гурӯҳи дорони истифодабарандагонӣ зиёд фаъоланд, ки бар зидди идеологияи «ДИИШ» таблиғот мебаранд ва воқеиятро ошкор месозанд. Инҳо гурӯҳҳои «Ахбор доир ба «Давлати исломӣ» (Новости про «Исламское государство» «ДИИШ» ва «Дишро меомӯзем» «Изучаем ИГИЛ» «ДИИШ» «Таҳрир–аш– Шом» мебошанд. Гурӯҳҳои иҷтимоии дигари мушобеҳ низ вучуд доранд, вале онҳо истифодабарандагонӣ камтар доранд. Вазеҳ аст, ки дар байни

истифодабарандагони ин гурӯҳҳо худ тундгароён низ ҳастанд, ки меҳоянд он чиро, ки «душманони ислом» – «кофарҳо» дар бораи онҳо менависанд, донанд. Ин имконият медиҳад, ки симои воқеии «хилофати исломӣ» фош карда шавад» [64, с.82].

Ба воситаи шабакаҳои иҷтимоӣ тундгароён на танҳо ғояҳои ба шакли ошкоро таълиф мекунанд, балки сабтҳои видеоиро паҳн мекунанд, ки дар онҳо куштори оммавии одамон, қатли «кофарон» ҷой дода мешаванд [91, с.149].

Шабакаҳои иҷтимоӣ аз рӯйи ҷалби одамон ба ташкилотҳои тундгароёна аллакай аз сайтҳои оддӣ ва маводи ҷопӣ пеш рафтаанд. Одамон аз нигоҳи равонӣ (психологӣ) нисбат аз рӯзномаҳо, радио, телевизион бештар ба навори иттилоотии худ дар шабака бовар доранд. Ва тундгароёни динӣ аз ин устокорона истифода мекунанд. Аз ин ҷост, ки ҳоло воситаи ягонаи мубориза бо тундгароии исломӣ дар фазои Интернет бастан ё масдуд кардани шабакаҳои иҷтимоӣ, сомонаҳои онҳо ва бурдани ғайриқонунии зиддитаълимотӣ дар худӣ ҳамон шабакаҳои иҷтимоӣ мебошад.

Ба андешаи мо зарурати таъсис додани гурӯҳҳои зиддитундгароӣ дар шабакаҳои иҷтимоӣ ба миён омадааст. Ҷомеаи нави Интернет бояд мавзӯҳои иттилоотӣ сиёсии зиддитундгароӣ ташаккул диҳад. Болотар аз ин дар ҷуғрофияи замони бояд мутахассисонро омода кард, ки қобилият ва воситаҳои муошират дар муҳити мусулмониро дошта бошанд.

Истифодаи таҷрибаи байналмилалӣ дар мубориза бо тундгароӣ дар шабакаҳои иҷтимоӣ низ имкон дорад. Дар айни замон, бояд таъкид намуд, ки стратегияи муқобила бо идеологияи тундгароӣ дар шабакаҳои иҷтимоӣ бояд мунтазам ва санҷидашуда бошад.

Бастани тамоми аккаунтҳои «хатарнок» боиси он мегардад, ки тундгароён ба шабакаҳои иҷтимоии «Фейсбук», «Твиттер», «Гугл», «Контакт», «Телеграм», ва ғайра рӯ оваранд. Аксарияти саҳифаҳо ва гурӯҳҳои тундгаро дар шабакаи «Дар алоқа» «В Контакте» низ ҷой доранд. «Самараноктар хоҳад буд, ки тамоми аккаунтҳои «хатарнок» – ро набаста,

балки иттилооти чамъкардaro барои мушоҳида ва кор бо истифодабарандагон дар режими онлайн истифода бурд» [71, с.126].

Илова бар ин, муҳаққиқони ғарбӣ таъкид мекунанд, ки «масдуд кардани (баستاني) akkaунтҳои тундгарой ба хишоваи алафи бегона монанд аст, чунки дар аксар маврид чанбаи системавӣ надорад» [107, с.182].

Таҳлилҳои боло моро ба хулосаҳои зерин водор месозад:

- дар замони муосир ҳифзи иттилоот ва таъмини амнияти иттилоотӣ дар кишвар яке аз омилҳои асосии пешрафт ва рушди ҷомеа ва давлат ба шумор меравад. Амнияти ҳамаҷонибаи иттилоотӣ метавонад ба рушди устувори ҷомеа, аъзои алоҳидаи он ва таҳкими давлатдорӣ мусоидат кунад. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рушди технологияҳои нав, кишвар метавонад пайванди калидӣ дар бунеди ҷомеаи иттилоотии умумимиллӣ гардад. Дар иртибот ба ин истифодаи ҳамаҷонибаи қудрат ва имконоти мавҷуда дар доираи сохторҳои байидавлатии кишварҳои ИДМ заруру ногузир аст;

– кибертерроризм ва мубориза ба муқобили он яке аз самтҳои асосии таъмини амнияти иттилоотӣ буда, сароҳатан тақозо менамояд, ки на танҳо давлатҳои Осиёи Марказӣ, балки тамоми аъзоёни ИДМ дар он саҳми арзанда гузошта, дастаҷамъона мубориза баранд. Чунин бархурд алайҳи кибертерроризм имкон медиҳад, ки кишварҳои иттиҳод дар муқобили тундгароҳо, ки шабакаҳои иҷтимоиро ба мақсади пахш намудани ақидаҳо ва мустаҳкам намудани мавқе ва нуфузи пайравнони худ ҳамаҷониба истифода баранд, истодагари намоянд. Мисоли ин воқеаҳои моҳи декабри соли 2024 дар Сурия ба шумор меравад [256];

– муборизоти ҳамаҷониба дар муқобили ҷиноятҳои кибертеррористӣ ба хотири пешгирӣ аз ҷиноятҳои иқтисодӣ. Чунин иқдом имконият медиҳад, ки таҷрибаи давлатҳои аъзои Созмони Аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ ва СҲШ ҷиҳати муборизаи муассир бо ин падидаи манфӣ истифода бурда шавад. Тахмин кардан мумкин аст, ки бо рушди ҷомеаи иттилоотӣ усулҳо ва воситаҳои ҷинояткории иқтисодӣ самараноктар мешаванд ва шумораи зуҳуроти он дар фазои иттилоотӣ меафзояд. Бинобар ин, бо саъю талоши

муштарак метавон муассиртар мубориза бурд ва ин иқдом бидуни истисно ҷавобгӯӣ манфиатҳои ҳаётан муҳимми тамоми давлатҳои минтақа хоҳад буд;

– таҳрирезӣ ва амалӣ сохтани нақшаи умумии иттилоотӣ ба хотири ташаккули ҷаҳонбинии муассири илмӣ ва дунявӣ дар минтақаи Осиёи Миёна. Чунин иқдомҳо ба беҳбуди ғаврии ҳамкориҳои ин кишварҳо дар ташаккули муҳити мусоиди иттилоотӣ, ки барои таъмини амнияти иттилоотӣ асос мебошад, мусоидат мекунанд;

– омӯзиши таҳдиду хатарҳои нави амнияти иттилоотӣ ба мақсади пешгирии тундгароии динӣ ба он хоҳад оварда расонд, ки «мубодилаи таҷриба байни журналистон имконият медиҳад, ки савно талоши муштарак барои коҳиши сатҳи тундгароӣ дар байни ҷавонон ва паҳншавии ҷараёнҳои ифротӣ ҳамоҳанг шавад. Нуқтаи нисбатан муҳимми ҷавобгӯӣ манфиатҳои амният ва суботи давлатҳои Осиёи Марказиро метавон мониторинги доимӣ ва омӯзиши тамоюлот дар фазои иттилоотии минтақа ва роҳандозии механизми табодули афкор байни таҳлилгарони Осиёи Марказӣ номид» [136, с.76];

Ба ҳамин тариқ метавон хулоса намуд, ки ҷанги беохии иттилоотие, ки аз ҷониби тундгароёни динӣ дар муқобили миллат, давлат, ҷомеа ва Ватани худ барангехтаанд дар бисёр ҳолатҳо тавассути манобеъи иттилоотӣ ҳуди ҷомеа, яъне васоити ахбори омма, сомонаҳои иҷтимоии интернетӣ ва ғайра амали мегарданд. Тарафдорони ин ҳаракатҳои тундгароӣ дар самти паҳш намудани ахбор ва иттилоот дар хусуси «қаҳрамониҳои худ» аз ҳуқуқҳои иҷтимоии ба хотири паҳнкардани иттилоот суистифода намуда, амалҳои ва ақидаҳои ғаразнокӣ ҳудро бар сари мардум таҳмил менамоянд, зеро дастрасӣ ва имконот ба васоити ахбори омма яке аз мақсадҳои асосии онҳо ба мақсади зиёд намудани теъдоди пайравони худ аз ҳисоби ҷавонони бе таҷриба, маҳсуб меёбад.

Вобаста ба ин, муҳим аст, ки сиесати давлатии ҷавонон, ки яке аз самтҳои асосии сиесати иҷтимоии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб

меравад, воситаи асосии ғаёлгардонии ҷавонон гардад. Дар ниҳоят, ҷавонон ҳамчун як қисми ҷудонашавандаи ҷомеаи шаҳрвандӣ ва иштирокчии ғаёли ҳаёти кишвар бояд аз ҳатарҳои иттилоотӣ эмин бошанд ва таҳти ҳимояи давлат бошанд.

Барои он ки ҷавонон ба таври муассир ба таҳкими истиқлолияти давлат мусоидат намоянд, зарур аст, ки баъзе ҷанбаҳо дар шароити муосир бо назардошти манфиатҳои ҷомеа ва хусусан манфиатҳои насли ҷавон аз нав дида баромада шаванд.

– аз хурдӣ тарбия кардани ҷавонон дар рӯҳияи ватандӯстӣ ва садоқат ба ватан, ба вучуд овардани ҳувият ва ғурури миллӣ дар сиришти онҳо;

– рӯй овардани ҷавондухтарон ва ҷавонписарон ба омӯзиши илм ва технологияи замонавӣ, инчунин касбҳои барои ҷомеа лозим ва ғайра. Дар ин замина зиёд кардани теъдоди китобхонаҳои илмӣ-оммавӣ дар мамлакат, аз ҷумла дар деҳот ба салоҳи қор аст.

– пайваста баргузор кардани семинарҳои омӯзишӣ дар масъалаҳои ҳештаншиносӣ ва садоқат ба сарзамини модарӣ дар ҳама қаламрави мамлакат;

– дар ҳама гуна муассисаҳои таълимӣ қорӣ кардани фанни махсусеи «миллатшиносӣ» ки талқинкунандаи арзишҳои миллӣ бошад.

– ташкил кардани бозииҳои илмӣ-адабӣ дар байни афроди гуногуни ҷомеа махсусан ҷавонон. Бештар кардани завқи китобхониро дар вучуди ҷавонон, ки ин худ беҳтарин қораи мубориза зидди ҳар гуна ғурӯҳи экстремистиву террористӣ аст. Яке аз роҳҳои бештар кардани чунин завқ дар ҷавонон ин ташкили мусобиқаи китобхонӣ дар ҷомеа мебошад. Масалан, бар ивази мутолиаи ҳар як китоб хонанда соҳиби муқофоти муқарраршуда гардад;

– барои ҷавонони лаёқатманд ва ихтироъқор шароити мусоид ва имкониятҳои васеъ фароҳам овардан хеле муҳим мебошад.

– дар ин самт бояд Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаҳои омода кардани мутахассисони баландхаттисосу соҳибмаърифат ва ҷавобгӯ ба

талаботи бозори меҳнати дохиливу хориҷӣ вобаста ба баланд бардоштани сифати рушди неруи инсонӣ чораандешӣ кунад;

– ташкили семинарҳои омӯзишӣ доир ба самаранок истифода намудани интернет. Ба ҷавонон омӯзонидани психологияи дарки мафҳуми «вақт», зеро самаранок истифода намудани вақт ин худ яке аз роҳҳои раҳӣ аз ҷоҳилият ва ҳар гуна амалҳои зараровар аст;

– назорат намудани системаи интернетии таҳдидовар ва ғайриахлоқонаву ғайримиллии фазои Тоҷикистон. Дар ин маврид истифода намудан аз таҷрибаи кишварҳои пешрафта бамаврид аст;

– қабул намудани Кодекси ягонаи ахлоқӣ барои истифодабарандагони интернет дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ин омил метавонад тавассути ташвиқу тарғиби барномаҳои махсус ҷавонро аз ҳар гуна таҳдидҳои интернетие, ки аз ҷониби гурӯҳҳои тундгаро ба роҳ монда мешавад, нигоҳ дорад;

– боло бурдани сатҳи саводнокии насли наврас ва истифодаи мақсадноки неруи созандаи онҳо дар тараққиёти ҳаёти иқтисодӣ, илмӣ ва фарҳангии ҷамъият;

– қишри осебпазири ҷавонон дар кишвари мо, ки ба гурӯҳҳои ифротӣ мепайванданд, дар Россия қарор доранд. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистонро зарур аст, ки баъзе идораҳои давлатиро дар ин самт сафарбар намояд: Кумитаи дини нзди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати қорҳои дохилӣ, Прокуратураи Генералӣ, Шурои уламо, Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, Ҳизби Халқии Демократии Тоҷикистон, Кумитаи қор бо ҷавонони назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ҳамдастии диаспораҳои тоҷик дар Федератсияи Россия доир ба шомил нашудани онҳо ба гурӯҳҳои тундгаро қори тарғиботию ташвиқотӣ баранд то ҷавонон гумроҳу фирефтаи дигарон нашаванд;

– дар мубориза бар зидди андешаҳои тундгароӣ бояд ниҳодҳои илмию таҳлилӣ ва зиёиён бо васоити ахбори омма ҳамкориҳои мустаҳками худро ба таври пайваста ба роҳ монанд;

– ба роҳ мондани фаъолияти ташвиқотӣ дар муқобили амалҳои тундгароёнаи иттилоотӣ дар тамоми мактабу омузишгоҳҳо ва донишгоҳу донишқадаҳо аз тариқи вохури ва ҳамоишҳо. Дар ин самт ҷалб кардани волидайнӣ ҷавонон мувофиқи мақсад хоҳад буд;

– дар ин самт зарурати он расидааст, ки Кумитаи кор бо ҷавонон ва Иттифоқи ҷавонон дар шаҳру вилоятҳо, ноҳияҳо ва деҳоту ҷамоатҳо фаолияти худро беҳтар намояд;

– ба мақсади тарбияи тафаккур ва фарҳанги техникӣ бояд, марказҳои техникҳои ҷавон ва дастгирии хонандагонӣ болаёқат таҳсис дода шаванд.

2.3.Сиёсатӣ давлатӣ дар самти рафъи тундгарой: тадбирҳои сиёсӣ ҳуқуқӣ.

Дар масъалаи поён овардани шидати амалҳои тундгарой ва безарар сохтани амалҳои онҳо, ин чунин решакан кардани оқибатҳои ҳузнангези фаъолияти ин ҷараёнҳо дар Тоҷикистон нақши асосӣ бар души сохторҳои ҳокимияти давлатӣ, институтҳои иҷтимоӣ ва ғайра гузошта шудаанд. Таҷрибаи давлатҳои пешрафта нишон медиҳад, ки муқовимат ба зухуроти манфии иҷтимоӣ бо шартҳои таҳияи нақшаи ҳамаҷониба ва бисерҷонибаи амал, ки ба таҳқиқоти илмӣ асос ёфтааст ва ба рафъи сабабҳои мушкилот нигаронида шудааст, имконпазир аст. Тавре ки мо аллакай қайд кардем, дар ҷаҳони муосир экстремизми динӣ як масъалаи глобалӣ мебошад, ки барои ҳалли он диққати доимӣ ва саъйро талаб мекунад. Сарфи назар аз он, ки мубориза барзиди ин падида ва дигар зухуроти номатлуб бар души мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва сохторҳои қудратӣ гузошта шудаанд, лекин бе дастгирии ҷомеаи шаҳрвандӣ пируз баромадан бар он кори хеле мушкил ба шумор меравад.

Дар раванди муосири ҷаҳоншавӣ, ки тундгароии динӣ хусусияти глобалӣ гирифтааст, бояд муқовимат ва мубориза бо он дар доираи талаботҳои нави сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва технологӣ бароҳ монда шавад. Бо назардошти ин дар Тоҷикистон як силсила тадбирҳои ҳуқуқӣ, сиёсӣ,

иқтисодӣ ва фарҳангӣ андешида шудаанд. Ин тадбирҳо як қисми стратегияи умумидавллатии муқовимат ба экстремизм мебошанд ва дар ҳамкории зич бо созмонҳои байналмилалӣ, минтақавӣ ва дигар ташкилотҳо амалӣ карда мешаванд. Тоҷикистон ҳамчун аъзои фаъоли як силсила ташкилотҳои минтақавӣ аз қабيلي Созмони ҳамкориҳои Шанхай, Созмони аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ, Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ва ғайра дар роҳи мубориза ба муқобили ин зухурот саҳми босазодорад. Созмони ҳамкории шанхай бешубҳа дар мубориза бо терроризм, экстремизм ва дигар таҳдидҳо дар Осиёи Марказӣ ва берун аз Он ҷойгоҳи муҳим дорад. Ҳамин аст, ки кишвари мо дар доираи дипломатияи бисёрҷониба бо ин созмони бонуфуз ҳамкориҳои мутақобиларо ба роҳ монда, кушиш менамояд барои таъмини амнияти минтақа саҳм гузор бошад. Дар Консепсия амалкунандаи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар иртибот ба ин омадааст, ки «ҳадафи иштироқи фаъоли Ҷумҳурии Тоҷикистон дар СҲШ таҳкими муносибати неки ҳамсоягӣ, робитаҳои бозғатимод ва дӯстона байни амнияти субот ва рушди устувори иқтисодӣ дар минтақа мебошад» [12, с.8].

Воқеан ҳам, ин созмон ҳамчун иттиҳоди минтақавии бисёрҷанба маҳсуб ёфта, амалу фаъолияти он ба хоҳири сулҳу субот ва таъмини амният дар минтақаи Авру Осиё равона гардидааст. Аслан созмони мазкур иттиҳоди байни фарҳангии мебошад, ки минтақаи мазкурро дар масъалаи поён овардани шиддат ва имконоти бархӯрди тамаддунҳо ҳимоя менамояд. Он «яке аз созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ минтақавӣ мебошад, ки дар раванди тағйиротҳои куллии, геополитикӣ, геоиқтисодӣ, геостратегӣ нақши муҳим мебозад» [174].

Дар асоси оинномаи созмони мазкур, ки ба таърихи 07.06.2002 дар Россия аз тавассути давлатҳои аъзо қабул шудааст, «вазифаҳои асосии он иборат аст аз :

- мусоидат барои рушди муносибатҳои тарафайни дӯстона байни кишварҳои узв;

- густариши ҳамкориҳои гуногунҷабҳа бо мақсади дастгирии сулҳ, амнияти минтақа;
- муборизаи якҷоя алайҳи ҳама гуна зухуроти номатлуб аз қабili терроризм, ҷудоихоҳӣ ва экстремизм;
- муборизаи дастаҷамъона алайҳи қочоқи маводи муҳаддир ва яроқ, дигар навъҳои фаъолияти фаромиллӣ ва ҳамчунин муҳочирати ғайриқонунӣ;
- ҳавасмандгардонии ҳамкориҳои минтақавии босамари сиёсӣ, иқтисодӣ, мудофиавӣ, фарҳангӣ, илмӣ-техникӣ, энергетикӣ, нақлиётӣ, қарзӣ-молиявӣ ва дигар соҳаҳо;
- мусоидат ба рушди иқтисоди ҳаматарафа, инкишофи минтақа тавассути фаъолияти якҷоя дар асоси шарикӣ баробарҳуқуқ бо мақсади баланд бардоштани сатҳ ва шароити зисти мардумони давлатҳои аъзо;
- мавзунгардонии муносибатҳо дар рафти ҳамгароӣ ба иқтисодиёти ҷаҳонӣ;
- мусоидат ба таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои инсон мувофиқи уҳдадорҳои қонунгузори миллии давлат-аъзоён;
- дастгирӣ ва густариши равобит бо дигар созмонҳои байналхалқӣ ва кишварҳои хориҷӣ;
- ҳамкориҳо дар пешгирии низоъҳои минтақавию байналхалқӣ ва ҳалли мушкилоти ҷойдошта;
- ҷӯстучӯи муштараки роҳҳои ҳалли масоиле, ки дар асри XXI пайдо мешаванд. Айни замон раванди ташаккули СҶШ ва заминаи шартномавӣ-ҳуқуқии он идома дорад» [184].

Чи тавре аз муҳтавои фаолияти Созмони ҳамкории Шанхай мебарояд, ҷуғрофияи он аз Арктика шуруъ карда то уқёнуси Ҳинд, аз Шимол то Ҷануб ва аз Лянъюнгани Чин то Калинингради Русия аз Шарқ ба Ғарб шомили ин созмон мебошанд. Агар дар маҷмӯъ гирем шумораи умумии аҳолии кишварҳои марбут ба он беш аз чилу чор дарсади аҳолии кураи заминро дар бар гирифта, вазифаи асосии он таъмини сулҳу субот дар саросари мамлакатҳое, ки узви он мебошанд ба шумор меравад. Зиеда аз ин «муқовимати муассир тавассути кӯшишҳои муштарак ба таҳдиду хатарҳо ва

чолишҳои амниятӣ дар тамоми доираи масъулияти созмони минтақавӣ дар ҷаҳони имрӯза махсуб меёбад» [184]. Воқеан ҳам бо муттаҳид сохтани ҷаҳор давлати дорои силоҳи ҳастай СҲШ ҳамчун як қувваи бузург барои нигоҳ доштани суботи стратегии минтақаи мазкур ва дигар кишварҳои ҷаҳон мусоидат менамояд.

Тамоми уҳдадорихое, ки созмони мазкур ба уҳдаи худ гирифтааст марбут ба масъалаи ҳалли мушкилоти сиёсӣ буда, он дар тақия ба риояи қатъии меъёрҳои байналмилалӣ ва роҳу усулҳое, ки тавассути тамоми созмонҳои байналмилалӣ ва хосатан Созмони Милали Муттаҳид эътироф шудаанд, амалӣ мегарданд. Бо ибораи дигар гуем созмони мавриди назар ҳамчун ҳамоҳангсозии нақшаҳо ва усулҳои амалии Созмони Милали Муттаҳид дар муносибатҳои байналмилалӣ ба шумор рафта, барои тараққиёти босуръат ва мустаҳкам намудани ҳамкориҳо бо дигар мамлакатҳои ҷаҳон ҳамкориҳои ҳамаҷонибаро ба роҳ мондааст.

Дар воқеъ ҷорабиниҳои махсусе, ки дар доираи ҳамкориҳои СММ ва СҲШ баргузор мегарданд, саҳми назарраси амалӣ дар мубориза ба муқобили ифротгарой, тундгарой, терроризм ва таҳдиду хатарҳои амниятӣ ба шумор мераванд. Ин ҳама маҳсули ҳамкориҳои ҳамаҷониба бо дигар кишварҳо буда, дар ҷорҷубаи лоияҳои «Созмони милали муттаҳид ва Созмони ҳамкори Шанхай: Муқовимати муштараки ҷолишҳо ва таҳдидҳо», ки дар соли 2016 дар Нью-Йорк ва «Созмони милали муттаҳид ва Созмони ҳамкори Шанхай дар мубориза бо маводи муҳаддир: таҳдидҳои умумӣ, амалҳои муштарак», ки соли 2017 дар Вена ба имзо расида буданд, бармеоянд.

Ба ҳамин тариқ Созмони ҳамкори Шанхай дар роҳи мубориза ба муқобили хатару таҳдидҳо ба амният, муқоламаҳои ду ҷониба ва ҷанҷониба ба мақсади таъмини амният ва мубориза бо тундагрой, ифротгарой ва ҷиноятҳои муташаккили фаромарзӣ, қочоқи маводи муҳаддир ва ғайра идома медиҳад.

Мавриди зикр аст, ки тайи солҳои 2022-2023 сохторҳои марбут ба мубориза ба муқобили терроризм Созмони ҳамкори Шанхай дар маҷмӯъ беш аз бист

амали террористиро хунсор сохта, «пешгирӣ намуданд ва ҳудуди 650 ҷинойти дорои хусусияти террористӣ ва экстремистӣ, 440 базаи таълими террористӣ ва тақрибан 1700 нафар аъзои созмонҳои байналмилалӣ террористӣ ва тундгарой барҳам дода шуда, зиёда аз 2700 нафар аъзои гурӯҳҳои мусаллаҳи ғайриқонунӣ, шарикони онҳо ва ашхоси гумонбар дар ҷаъолияти ҷинойтӣ дастгир карда шуда, 213 нафаре, ки дар ҷаъолияти созмонҳои террористӣ ва экстремистӣ даст доштанд, истирдод шуданд, ки аксари онҳо ба мӯҳлатҳои тӯлонӣ аз озодӣ маҳрум шуданд, 180 нафар дар ҷустуҷӯ қарор дошта, 600 анбор ва маҳфигоҳҳои пинҳонӣ аслиҳа ошкор карда шуда, беш аз 3250 маводи тарканди худсохт, ҳудуди 10 ҳазор силоҳ, ҳудуди 450 ҳазор дона лавозимоти ҷангӣ ва беш аз 52 тонна маводи тарканда мусодира шуданд. Дар самти муқовимат ба истифодаи интернет ба мақсадҳои террористӣ, сепаратистӣ ва ифротгарой қорҳои мақсаднок идома доранд» [191].

Барои мисол метавон зикр намуд, ки воқуниши дастаҷамъонаи давлатҳои аъзои Созмони ҳамкории Шанхай ба тавсеаи густурдаи падидаҳои хатарноки тундгарой, терроризм ва ифротгарой қабули Конвенсияи Созмони ҳамкории Шанхай дар бораи мубориза ба муқобили ин падидаҳои номатлуб дар ҷаласаи навбатии ин созмони мазкур дар пойтахти Қазоқистон шаҳри Остона ба шумор меравад. Ин ҳуҷҷат «ба мақсади таҳкими заминаи ҳуқуқии байналмиллалӣ барои муқовимат дар баробари таҳдидҳои нав дар баробари Конвенсияи СХШ доир ба мубориза бо терроризм, сепаратизм, тундгарой ва ифротгарой, Конвенсияи СХШ алайҳи терроризм ва барномаи ҳамкории кишварҳои узви СХШ дар мубориза бо терроризм, сепаратизм ва ифротгарой барои солҳои 2016-2018, инчунин ҳуҷҷатҳои дахлдори СММ - Стратегияи глобалии зиддитеррористии СММ ва қатъномаҳои дахлдори Шӯрои Амнияти СММ мусоидат мекунад» [174].

Созишномаи СХШ дар бораи муқовимат ба экстремизм ва радикализм ба таҳкими амният, оптимизатсияи ҳамкории сохторҳои салоҳиятдор ва беҳтар кардани қонунгузорӣ дар ин соҳа нигаронида шудааст. Дар шароити

тахдиди афзояндаи террористӣ дар гӯшаҳои гуногуни ҷаҳон, такмил ва эҷоди воситаҳои нав барои мубориза бо ин хатар зарур аст.

Аз рӯи натиҷаҳои ҷаласаи сарони давлатҳо дар Ҷумҳурии Қазоқистон 24 хуччат, аз ҷумла «Эъломияи Остона», ташаббуси Созмони ҳамкории Шанхай «Оид ба ҳамгироии ҷаҳонӣ барои сулҳи одилона, ризоият ва рушд», «Пешниҳоди Шӯрои вазирони корҳои хориҷӣ оид ба такмили фаъолияти Созмони ҳамкории Шанхай», «Барномаи ҳамкории давлатҳои узви Созмони ҳамкории Шанхай дар муқовимат ба тундгарой, ифротгарой, терроризм, сепаратизм дар давраи солҳои 2025-2027», «Стратегияи зиддимухаддиротии Созмони ҳамкории Шанхай дар давраи солҳои 2024-2029» ва «Стратегияи рушди ҳамкории энергетикӣ давлатҳои аъзои СҶШ то соли 2030» [6], қабул карда шуданд. Асноди мазкур марҳила ба марҳила дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тадбиқ гардиданд ва натиҷаҳои дилхоҳ дар роҳи мубориза ба муқобили зуҳуроти номатлуби динӣ сиёсӣ ба даст оварданд.

Дар баробари асноду хуччатҳои зикр, шуда дар шаҳри Остона инчунин «Изҳороти сарони кишварҳои узви Созмони ҳамкории Шанхай оид ба мубориза бо тундгарой ва терроризми байналмилалӣ» [6] қабул гардид, ки он ба ҳайси як хуччати муҳимми сиёсӣ буда, вазъи корҳо, раванди таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ дар мубориза бо тундгарой ва терроризм ва даъвати ҷомеаи ҷаҳониро дар бар мегирад, ки дар доираи эътилофи васеи зиддитеррористӣ ва зидди тундгарой дар муқобили ин падидаҳои номатлуби сатҳи ҷаҳонӣ қабул гардид.

Қобил ба зикр аст, ки дар шароити ҷаҳонӣ муосир паҳншавии идеология ва таблиғоти тундгарой ва террористӣ, аз ҷумла сафедкунии оммавии тундгарой ва терроризм бо мақсади ташвиқи ҷамаҷониба ва барои таблиғи содир кардани амалҳои тундгарой ва террористӣ дорои хатари хос мебошад. Дар эътимод бар ин Созмони ҳамкории Шанхай қарор қабул кард то дар роҳи мубориза ба муқобили шиддат гирифтани раванди тундгароии динӣ дар ҷомеа ва пешгирии ифротгароии мазҳабӣ, этникӣ, идеологӣ, сиёсӣ, ва миллатгарой дар байни насли наврас афзоиш диҳад.

Дар баробари ҳамкории мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва мақомоти судӣ дар ин кор ба таҳкими нақши пешбарандаи давлатҳо дар мубориза ба муқобили тундагроӣ бо истифода аз ҷомеаи шаҳрвандӣ ва пайравони дини анъанавӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир карда мешавад.

Қобил ба зикр аст, ки бандҳои асосии «Созишнома дар бораи ҳамкорӣ дар соҳаи ошкор ва бастанӣ каналҳои вуруд ба қаламрави давлатҳои аъзои Созмони ҳамкории Шанхай дар соли 2006» ва «Созишнома дар бораи ҳамкории аъзои Созмони ҳамкории Шанхай оид ба масъалаҳои сарҳадӣ дар соли 2015», тамоми кишварҳои аъзои онро «ҷиҳати пешгирӣ аз фаъолияти тундгароён ва ҷангиёни террористӣ, гурӯҳҳои ифротгароӣ хориҷӣ тавассути назорати самараноки сарҳадӣ инкишоф медиҳанд; мубодилаи маълумот дар бораи шахсоне, ки дар фаъолияти террористӣ иштирок доранд; ҳуҷҷатҳои қалбақӣ ва дуздидашудаи шахсият ва гузаронидани тафтишоти муштаракӣ ҷиноятҳои террористии дорой хусусияти фаромиллиро дар бар мегиранд. Ҳамчунин кишварҳои узв ният доранд, ки ҳамкорихоро дар самти муқовимат ба фаъолияти шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ дар ҷалб, таълим ва истифодаи террористон, даъватҳои оммавӣ ба фаъолияти террористӣ ё сафедкунии амалҳои террористӣ ва маблағгузориҳои фаъолияти террористӣ инкишоф диҳанд» [179].

Созмони ҳамкори Шанхай аслан иттиҳод ва ё блоки ҳарбӣ набуда, дар ҷорҷубаи низомномаи худ бо таҳдидихоё тундгароӣ ва террористӣ мубориза намуда, мақсад дорад фаолияти ин гурӯҳҳоро дар саросари кишварҳои аъзо ба кулӣ аз байн барад. Ҳамин аст, ки созмони мазкур машқҳои муштаракӣ худро таҳти унвони «Рисолати сулҳ» мунтазам ба роҳ мемонад [174].

Тибқи созишномаҳои, ки соли 2020 байни давлатҳои иштирокчӣ оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи таъмини амнияти иттилоотии ҷаҳонӣ ба даст оварда шуданд, рушди ҳамкорихоӣ амалӣ дар самти муқовимат ба паҳншавии иттилооте, ки ақидаҳои экстремистӣ, идеологияҳои террористӣ ва экстремистиро дар фазои рақамӣ асоснок ва тарғиб мекунанд, идома дорад [185]. Шубҳаё нест, ки мубориза бо таҳдиди маводи муҳаддир, ки яке аз

манбаъҳои маблағгузори экстремизм ва терроризм мебошад, самти калидӣ ва пурмазмунӣ кори СҲШ мебошад. Метавон гуфт, ки истехсоли ғайриқонунии маводи мухаддир ва гардиши ғайриқонунии он ҳамчун яке аз чиддитарин манбаҳои таҳдидҳои амниятӣ маҳсуб гардида, тавасути маблағҳои хангуфт, ки аз ҳисоби фуруши он ба ҳазинаи тундгароён ва террористон ворид мегардад, сулҳу суботро халалдор мекунад. Созмони мазкур дар нақша гирифтааст, ки дар роҳи мубориза бар зидди гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир ва дигар шакли навоҳӣ он дар чорчубаи «Созишномаи байни кишварҳои узви Созмони ҳамкории Шанхай дар бораи ҳамкорӣ дар мубориза бар зидди гардиши ғайриқонунии воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ, прекурсорҳои соли 2004», «Изҳороти сарони кишварҳои узви Созмони ҳамкории Шанхай оид ба таҳдиди маводи мухаддир аз соли 2015» ва тибқи конвенсияҳо ва қарорҳои Созмони Миллалӣ Мутаҳид, аз ҷумла натиҷаҳои «Иҷлосияи махсуси Маҷмаи Умумии Созмони Миллалӣ Мутаҳид оид ба проблемаи маводи мухаддир», ки дар моҳи апрели соли 2016 дар Нью-Йорк баргузор гардид, қавитар намояд. Дар ин бахш Созмони ҳамкории Шанхай ба нақша гирифтааст, ки ҳамкориҳои мутақобиларо бо Идораи Созмони Миллалӣ Мутаҳид оид ба маводи мухаддир ва ҷинояткорӣ идома диҳад [174].

Аз таҳлилҳои маводи созмони мазкур чунин бар меояд, ки сабабҳои аслии зуҳури тундгароӣ ин нобаробарӣ дар рушди иқтисодии минтақаҳои гуногуни ҷаҳон, сар задани низоъҳо, таҳдид ба ҳаёти инсоният ва ғайра ба шумор меравад. Ин дар маҷмӯъ ба иқтисоди ҷаҳонӣ таъсири манфӣ гузошта, ба номутавозунии иқтисодиёт дар кишварҳо қувват дода, дар ниҳоят ба афзоиши шумораи таҳдидҳо ба амният ва рушди устувор мусоидат хоҳад кард.

Чӣ тавре, ки дар боло зикр намудем Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз аъзоёни фаъоли Созмони ҳамкории Шанхай дар роҳи мубориза бо тундгароӣ, терроризм, ифротгароӣ ва таъмини сулҳу амният ва рушди бемайлони иқтисодӣ ва иҷтимоиву фарҳангӣ дар Осиёи Марказӣ буда, дар таърихи

навини худ ба хубӣ дарк намуд, ки терроризм, тундагрӯй ва ифротгарӯй, инчунин ҷинойтҳои муташаккили фаромарзӣ, аз ҷумла қочоқи маводи муҳаддир ва ҷинойтҳои киберӣ барои зиндагии озоишта ва тараққиёти кишвар ҷиғуна зарарҳо моддӣ ва маънавӣ ворид хоҳад намуд. Бо назардошти ин дар доираи фазои Созмони ҳамкории Шанхай имконоти мубориза барои Тоҷикистон хеле васеъ гардид ва натиҷаҳои он низ хеле назаррас мебошад. Ҷои шубҳа нест, ки то он замоне таҳдидҳои аслии боқӣ мемонанд, бояд дар муқобили онҳо истодагари намуд.

Дар асоси гуфтаҳои болозикр метавон хулоса намуд, ки Созмони ҳамкории Шанхай дар доираи салоҳияту масъулияти худ дар таҳкиму барқарории сулҳу субот, амният, муқовимат ба терроризм, тундгарӯй ва ифротгарӯии динӣ ва дар бартараф намудани дигар таҳдиду хатарҳои замони муосир бетараф буда наметавонад. Дар ин замина, давлатҳои аъзои Созмони ҳамкории Шанхай зарур шумориданд, ки барои фаъолияти бонизом ва мақсадноки соҳа «Созмони мубориза бар зидди тундагрӯй ва терроризм таъсис дода шавад» (СМЗТ). Дар доираи фаъолият Созмони таъсисдодаи Созмони ҳамкории Шанхай пайваста машқҳои зидди террористӣ гузаронда мешавад. Ҳамин тавр, дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон 17-19 апрели соли 2009 ва 8-14 июни соли 2012 машқҳои тактикӣ гузаронда шуд. Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз таъсисдиҳандаи асосӣ ва иштирокчии фаъоли ин Созмони ҳамкории Шанхай баҳисоб рафта, солҳои 2006, 2010, 2018, 2019, 2021 ва тибқи тартиботи навбатӣ соли 2024 Ҷумҳурии Тоҷикистон мизбони баргузории ташкилоти Созмони ҳамкории Шанхай гардид. Дар мавриде, ки муноқишаҳои геополитикӣ авҷ мегиранд, боиси заифии иқтисодиёт ва кошташавии он мегардад. Аз ин лиҳоз, Созмони ҳамкории Шанхай тибқи фаъолияти худ барои пешгирии ин гуна ҳодисаҳои номатлуб, барои рушд ва пешрафти иқтисодиёти кишварҳои рӯ ба инкишоф ба мавҷҳои таъсиррасони беруна нисбатан осебпазири кишварҳои узв мусоидат менамояд [189].

Як нуқтаро бояд зикр сохт, ки яке аз машқҳои фармондеҳӣ - ситодӣ «Лоҳур (ҳармайдон)» соли 2024 дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон

баргузор шуд. Дар доираи ҳамкориҳои ҳарбӣ наҷотбахшони Ҷумҳурии Тоҷикистон, Беларус, Қазоқистон, Қирғизистон ва Федератсияи Русия дар Ҷумҳурии Қазоқистон машқҳои муштаракӣ тактикӣ ва махсуси «Сахра-2024»-ро дар самти пешгирӣ ва рафъи оқибатҳои ҳолатҳои ғавқулодаи давлатҳои аъзои Созмони Аҳдномаи амнияти дастҷамбӣ доир намуданд [187]. Соли 2021 Тоҷикистон, ки дар Созмони Ҳамкории Шанхай ва Созмони Аҳдномаи амнияти дастҷамбӣ раис буд, як қатор чорабиниҳои муҳимро бомуваффақият ташкил намуд. Аз ҷумла: ҷаласаи Шӯрои сарони давлатҳои аъзои Созмони Ҳамкории Шанхай; мулоқоти сарони давлатҳои аъзои Созмони Ҳамкории Шанхай ва Созмони аҳдномаи амнияти дастҷамбӣ оид ба масъалаи Афғонистон; Мулоқоти 16 — уми котибони шӯроҳои амнияти давлатҳои узви Созмони Ҳамкории Шанхай. Ҷаласаи Шӯрои сарони давлатҳои аъзои Созмони Ҳамкории Шанхай ба 20-солагии ин созмони бонуфуз бахшида шуд [24].

Дар асл, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамкории бисёрҷониба оид ба таъмини амният дар Осиёи Марказӣ фаъолона иштирок мекунад. Ин ҳамкорӣ ба муқовимат ба таҳдидҳо ба монанди экстремизм, терроризм, сепаратизм, кибертерроризм, гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир ва силоҳ, инчунин дигар шаклҳои фаъолияти фаромиллӣ ва муҳочирати ғайриқонунӣ равона шудааст. Чунин ҳамкорӣ дар иҷрои вазифаҳои асосии Созмони Ҳамкории Шанхай нақши муҳим мебозад. Чунки имрӯз Созмони ҳамкории Шанхай қаламравӣ бузургу васеи ҳамкориҳои минтақавиро дарбар мегирад, бинобар ин ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти таъмини амнияти минтақаи Осиёи Марказӣ ва барқарор намудани сулҳу оромӣ ва бехатарӣ дар Афғонистон ба манфиати умумии давлатҳои аъзо ва пеш аз ҳама ба ин ду ҳамсоякишвар мебошад.

Чи тавре ки дар боло таъкид намудем стратегия ва дурнамои ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар масоили мубориза ба муқобили тундгарой, терроризм ва ифротгарой дар минтақаи Осиёи Марказӣ хусусан ба асноду ҳуҷҷатҳои Созмони ҳамкории Шанхай ва Созмони аҳдномаи

амнияти дастаҷаъми сурат мегирад, зеро кишвари мо «ба шарофати сиёсати «дарҳои кушода», ки ҳамчун бунёди равобити байналмилалӣ Тоҷикистон мебошад, тавонист бо аксар давлатҳои дунё муносибати нек ва ҳамкориҳои судмандро ба роҳ монанд» [140]. Дар воқеъ дар масъалаи пешгирӣ ва мубориза бар зидди тундгарӣ, ифротгарӣ, терроризм ва сепаратизм Созмони ҳамкории Шанхай дар ҳалли онҳо бетарафӣ зоҳир карда наметавонад.

Маълумоте, ки мо аз васоити ахбори омма, шабакаҳои иҷтимоӣ ва дигар манбаъҳо мегирем, бояд дар тӯли солҳо бо ифротгарӣ фаъолона мубориза барад. Баъд аз ҳама, бисёр масъалаҳои марбут ба геополитика, геоиқтисод ва геостратегия талаб мекунанд, ки экстремизм ва дигар падидаҳои марбут ба он барои тамоми инсоният мушкилоти мубрам боқӣ монанд. Ҳамин аст, ки Созмони ҳамкории Шанхай ба мақсади пешгирии ҳамлаҳои тундгарӣ, ифротгарӣ ва террористӣ ва ҳамоҳанг сохтани роҳии пешбурди амалиётҳои худ дар ҳамкори бо аъзоёни худ конфронс, форумҳо мизҳои мудаввар ва ҳамоишҳои бузургро тарҳандози намуда, ҳамасола дар ин ё он давлатӣ аъзо бо иштироки мутахассисони соҳаҳои мухталиф мегузаронад. Чунин як форум дар соли 2024 дар шаҳри Душанбе, Лоҳур (Ҳарбмайдон) ба мақсади ҷалби бештари таҳлилгарон ва олимони баргузор гардид, ки на танҳо дар доираи мамлакатҳои узви созмони мазкур, балки барои кишварҳо ва таҳлилгарони тамоми минтақа як воқеаи хеле муҳими сиёсӣ ва таҳлилилию иттилоотӣ маҳсуб меёбад. Мақсади асосии ин форум баррасии масъалаҳои рӯзмара ва самтҳои бунёдии амалу фаъолияти Созмони ҳамкории Шанхай, инчунин муайян сохтани масъалаҳои, зиёди сиёсӣ, иҷтимоӣ ва низомӣ, ҷустуҷу ва ба нақшагирии роҳии пешрафту тараққиёти минбаъдаи ин созмони бонуфуз ва ҳамаҷониба дасгирӣ намудани фаъолияти он дар муқобили таҳдидҳои нави глобалӣ, аз ҷумла тундагрии динӣ ба шумор меравад. Дар чараёни муҳокима дар форум масъалаҳои истифодаи самараноки захираҳои об ва энергия дар минтақа, инчунин масъалаҳои рушди ҳамкорӣ дар соҳаи нақлиёт ва коммуникатсия баррасӣ

карда шуданд. Илова бар ин, иштирокчиени форум дурнамои ҳамкории илмӣ-техникиро дар доираи форуми ҷавонони Созмони Ҳамкории Шанхай муҳокима карданд.

Ҳамин тарзи муносибати Созмони ҳамкории Шанхай нисбат ба тундгарой, ифротгарой ва терроризм буд, ки танҳо тайи солҳои 2022-2023 аз ҷониби он «беш аз 500 амали террористӣ ошкор ва пешгирӣ шуд. 440 пойгоҳи тайёрии низомии террористон барҳам дода шуда, зиёда аз 1000 нафар террорист безарару дастгир шуд ва аз махфигоҳҳои онҳо 5 ҳазор яроқи оташфишон, 46 тонна маводи тарканда ва дигар лавозимоти ҷангӣ дарёфту мусодира гардид» [183].

Ҳамзамон, барои таъмини самаранокии механизмҳои муқовимат бо тундгароии динӣ дар кишвар заминаи ҳуқуқии муқовимат гузошта шудааст. Хусусан дар даврони ташаккули давлатдорӣ навини тоҷикон баъди ба даст овардани истиқлолият як зумра асноду ҳуҷҷатҳои меъёрии ҳуқуқие қабул карда шудаанд, ки онҳо танҳо ба хоҳири аз байн бурдани сабабҳои гуногуни зухур ва ташаккули тундгароии динӣ дар ҷомеа равона шудаанд. Бо дарки амиқи зарурати тадбиқи ҳамаҷонибаи асноду ҳуҷҷатҳои меъёрӣ ва ҳуқуқӣ дар баҳши сиёсати давлатӣ дар муқобили тундгароии динӣ дар доираи низомии қонунгузори мамлакат ва Конститутсияи он, инчунин, санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки давлати мо онҳоро эътироф кардааст, як теъдод қонунҳо ва санадҳои ҳуқуқие қабул гардиданд, ки фазаи ҳуқуқии ҷомеаро барои решакан кардани ин зухурот хеле васе намудааст.

Асосҳои сиёсӣ ва ҳуқуқии муқовимат бо тундгароии диниро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон асноду ҳуҷҷатҳои зерин ташкил додаанд:

- Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [1];
- Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон [5д.];
- Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди терроризм» [2];
- Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат бо экстремизм» [5];

- Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба қонунигардонӣ (расмиқунонӣ)-и даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда, маблағгузори терроризм ва маблағгузори паҳнкунии силоҳи қатли ом» [4а];

- Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба экстремизм ва терроризм барои солҳои 2016-2020, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 ноябри соли 2016, №776 тасдиқ карда шудааст [19];

- Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 июни соли 2021, №187 тасдиқ карда шудааст [20];

- Консепсияи ягонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба мубориза бар зидди терроризм ва экстремизм (ифротгарой), ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 март соли 2006, №1717 тасдиқ карда шудааст [5е];

- Барномаи давлатии муқовимат ба ҷинояткорӣ барои солҳои 2021-2030, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №265 тасдиқ карда шудааст [25а];

- Барномаи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба пурзӯр намудани мубориза бар зидди терроризм дар солҳои 2000-2003 [21];

- Қонун «Дар бораи озодии вичдон ва иттиҳодияҳои динӣ» [5а];
- Қонун «Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросим» [5б];
- Қонун «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» [5в];
- Консепсияи сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи дин [5г];

Чуноне, ки гуфтем дар баробари қонунҳои зикршудаи ихтисосӣ дар ин самт инчунин дар қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи озодии вичдон ва иттиҳодияҳои динӣ», «Дар бораи муқовимат ба экстремизм», «Дар бораи муқовимат ба терроризм», «Дар бораи танзими анъана ва ҷашну

маросим», «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд», «Консепсияи сиёсати давлатӣ дар соҳаи дин, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон» «Дар бораи мубориза бар зидди терроризм» [3] масъалаҳои тундгарой ҳамаҷониба мавриди амал қарор дода шудаанд [2]. Тоҷикистон чун узви комилҳуқуқи ҷомеаи ҷаҳонӣ дар радифи дигар кишварҳои ҷаҳон бо тундгарой ва дигар зухуроти номатлуб муборизаи оштинопазир бурда, талош дорад, то аз паймони ногувори ин гуна амалҳо намояд. Ҳамчунин аз ҷониби Ҳукумати мамлакат барои тадқиқи сиёсати давлатӣ як қатор санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ аз ҷумла дар соли 1999 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди терроризм» ва соли 2003 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм» қабул карда шуда, бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Консепсияи ягонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба мубориза бар зидди терроризм ва экстремизм» аз соли 2006 тасдиқ карда шудааст, ки ин тадбирҳои пешгирии қонунро ҷиҳати ошкору тафтиши ҷиноятҳои марбут ба тундгароии динӣ бо назардошти вазъи тағирёбандаи ҷамъиятиву сиёсии кишвар мусоидат хоҳанд кард.

«Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025», бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 июни соли 2021, №187 тасдиқ шудааст, қабул гардид, ки «муборизаи дастаҷамъонаи ҷомеаи шаҳрвандиро бар зидди ин ва дигар падидаҳои хатарзо тақозо менамояд» [173].

Дар асоси моддаи ҳаштуми Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон: «таъсис ва фаъолияти иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ҳизбҳои сиёсӣ, ки наҷодпарастӣ, миллатгарой, хусумат, бадбинии иҷтимоӣ ва мазҳабиро тарғиб мекунанд ва ё тавассути зӯрӣ сарнагун кардани сохтори конститусионӣ ва ташкили гурӯҳҳои мусаллаҳ даъват менамоянд, манъ аст, инчунин тибқи моддаи 11 санади зикршуда Тоҷикистон сиёсати сулҳҷӯёнаро ба амал татбиқ намуда, соҳибхитиёрӣ ва истиклолияти дигар давлатҳои ҷаҳонро эҳтиром менамояд ва муносибатҳои хориҷиро дар асоси меъёрҳои байналмилалӣ

муайян мекунад. Ташвиқоти ҷанг манъ аст. Меъёри мазкур муқаррар менамояд, ки кирдоре, ки барои бо зӯрӣ сарнагун кардани сохтори конституционӣ ва ташкили гурӯҳҳои мусаллаҳи хусусияти тундгароии динӣ ва террористиву экстремистидошта оварда мерасонад, дар кишвар манъ карда шудааст» [1].

Тибқи низоми қонунгузори Тоҷикистон барои содир намудани амалҳои тундгароии динӣ, ки ба зумраи ҷиноятҳои хос дохил мешавад, ҷазои вазнин пешбини шудааст. Ин масъала дар шакли хеле возеҳ ва равшан дар Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон омада, ҳар шахсе, ки даст ба он мезанад, барои солҳои тулони тибқи модаҳои он ба ҷавобгари кашида мешаванд, зеро ин зухурот ба амнияти ҷамъиятӣ ва ҳукуку озодиҳои инсон ва шахрванд хатарҳои бебозгашту вазнин ба бор меорад. Бо назардошти ин хусусияти ҷиноятҳои марбут ба тундгароӣ давра ба давра низоми қонунгузорӣ дар ин самт такмил меёбад. Барои мисол, дар масалаи ҷавобгарӣ барои тундгароии динӣ, таи солҳои охир тағиротҳои зиёде ворид гаштаанд. Аз ҷумла, дар қонунгузори ҷиноятии давлат саривақт ошкор кардани зухуроти нави экстремизм ва таъин кардани ҷазоҳои дахлдор барои содир кардани онҳо пешбинӣ шудааст.

Бояд таъкид намуд, ки дар Кодекси ҷиноятии ҷумҳурӣ барои ба ҷавобгарӣ кашидани шахрвандон дар самти содир намудани амалҳои тундгароӣ модаҳои 179, 179 (1), 179 (2), 179 (3), 181, 182, 184, 184 (1), 184 (2), 184 (3), 184 (4), 185, 193, 194, 194 (1), 194 (2), 194 (3), 194 (4), 194 (5), 310 ва 402 муқаррар намудааст[5д]. Дар баробари кодекси мазкур ҷойгоҳ ва мақоми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди терроризм» хеле баланд буда, мода ва фаслҳои зиёди он ба ин масъалаҳо ихтисос дода шуданд. Дар баробари ҷиноятҳои хусусияти тундгароӣ, террористӣ ва алайҳи терроризм, инчунин амалу фаъолиятҳои «террористии байналхалқӣ, фаъолияти зиддитеррористӣ, принципҳои фаъолияти зиддитеррористӣ, мубориза бар зидди терроризм, ошкор кардани фаъолияти террористӣ, пешгири намудани фаъолияти террористӣ, қатъ гардонидани

фаъолияти террористӣ, тафтиши ҷиноятҳои дорои хусусияти террористӣ, гузаронидани амалиёти зиддитеррористӣ, минтақаи гузаронидани амалиёти зидди террористӣ ва режими ҳукукии он, маҳдудиятҳои дигар ҳангоми гузаронидани амалиёти зиддитеррористӣ, ҷуброни зараре, ки дар натиҷаи амали террористӣ расонда шудааст, барқарорсозии иҷтимоии шахсоне, ки дар натиҷаи амал террористӣ зарар дидаанд, ғимояи ҳукуки ва иҷтимоии шахсоне, ки дар мубориза бар зидди терроризм иштирок кардаанд, ҷавобгарӣ барои фаъолияти террористӣ ва озод кардан аз ҷавобгарӣ» [2] ва ғайра шомил гардидаанд.

Дар баробари кодекс ва қонуни зикршуда, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат бо экстремизм» низ масъалаҳои зидеро доир ба пешгирии падидаи номатлуби тундгароӣ ва ҳифзу ғимояи ҳукуку озодиҳои инсон ва шаҳрвандон, дар худ шомил сохтааст. Воқеан ҳам фаслҳо ва модаҳои асосии ин қонун ба сохторҳои қудратӣ имконият медиҳад, ки ҳукуки шаҳрвандон дар ин ҷода поймол нагардад ва ҳамзамон масъалаҳои таъмини амнияти «асосҳои сохтори конститусионӣ, таъмини соҳибхушӣ, тамомияти арзӣ ва амнияти давлат; барҳам додани таҳдиди экстремизм ва тундгароӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон; ошкор, пешгирӣ ва қатъ намудани фаъолияти тундгароӣ ба экстремистӣ, бартарафсозии сабабу шароити ба онҳо мусоидаткунанда; татбиқи сиёсати давлатӣ дар самти муқовимат ба он таҳия ва амалӣ намудани тадбирҳои маҷмӯӣ ва дурнамои муқовимат ба тундгароӣ ва экстремизм; таъмини уҳдадорӣҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти муқовимат ба ин падида; аз ҷумла иштирок дар чорабиниҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ муқовимат ба экстремизм; баланд бардоштани маърифати сиёсӣ ва ҳукукии шаҳрвандон тавассути ташвиқу тарғиб, тарбияи онҳо дар рӯҳияи ватандӯстӣ, ғиромӣ доштани урфу одатҳои миллӣ, фарҳангӣ, ташаккули фазои таҳаммулнопазирӣ нисбат ба экстремизм; дар ҳолати омодагии доимӣ нигоҳ доштани қувваҳои воситаҳои таъмини мубориза бо экстремизм; муқовимат ба маблағгузориҳои экстремизм; андешидани тадбирҳои иловагӣ дар маҳалҳои аз ҷиҳати паҳншавии мафкураи тундгароӣ

ва экстремизм нисбатан осебпазир вазифаҳои асосии муқовимат бо тундгароӣ ва экстремизм дар кишвар ба шумор меравад» [3].

Дар қонуни мазкур дар шакли хеле васеъ ва дақиқ таърифи терроризм оварда шудааст, ки он ҷавобгуи талаботҳои имрӯзаи низоми қонунгузорӣ дар бораи ин зуҳури номатлуби иҷтимоӣ ва сиёсӣ аз он ҷумла тундгароӣ мебошад. Дар моддаи сеюми қонун мафҳуми терроризм чунин шарҳ ёфтааст: «Терроризм - яъне зӯроварӣ ё таҳдиди истифодаи он нисбати шахсони воқеӣ, маҷбур кардан ё таҳдиди истифодаи он нисбати шахсони ҳуқуқӣ, ҳамчунин nobудсохтани (зарар расонидан) ё таҳдиди nobуд сохтани (зарар расонидан ба) амвол ё дигар объектҳои моддии шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ки боиси хавфи ҳалокати одамон, расонидани зарари басо ҷиддӣ ба амвол ё ба миён омадани оқибатҳои барои ҷамъият хавфнок, ки бо мақсади ҳалалдор сохтани амнияти ҷамъиятӣ, тарсонидани аҳоли ё расонидани таъсир ҷиҳати аз ҷониби мақомоти ҳокимият қабул намудани қарори барои террористон мақбул ё қаноатбахш намудани манфиатҳои ғайриҳуқуқии амволӣ ва (ё) дигар манфиати онҳо, инчунин таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ бо мақсади суғат кардани сохти Конститутсионӣ ё амнияти давлат, ҳамчунин бо мақсади қатъ гардидани фаъолияти давлатӣ ё дигар фаъолияти сиёсӣ ё содир намудани чунин кирдор бинобар интиқом барои чунин фаъолият, инчунин сӯиқасд ба ҳаёт, расонидани зарари ҷисмонӣ ба ходими давлатӣ ё ҷамъиятӣ ё намояндаи ҳокимият, вобаста бо фаъолияти давлатӣ ё ҷамъиятии онҳо, бо мақсади ноором сохтани вазъият ё расонидани таъсир ҷиҳати қабули қарор аз тарафи мақомоти давлатӣ ё монеъ шудан ба фаъолияти сиёсӣ ё ҷамъиятӣ, инчунин ҳамла ба намояндаи давлати хориҷӣ ё корманди ташкилоти байналҳалқии таҳти ҳимояи байналмилалӣ қарордошта ё аъзои оилаи бо ӯ истиқоматкунанда, инчунин ба биноҳои хизматӣ ё истиқоматӣ ё воситаи нақлиёти ашхосе, ки таҳти ҳимояи байналмилалӣ қарор доранд, агар ин ҳаракатҳо бо мақсади барангехтани ҷанг ё мураккаб сохтани муносибатҳои байналҳалқӣ содир шуда бошанд, мебошад» [3].

Мувофиқи таърифи мафҳуми "терроризм", масъалаи зӯроварӣ, таҳдид, хатар ба ҳаёти одамон, вайрон кардани некӯахлоқии иҷтимоӣ, сӯиқасд ба ҳаёти ходимони давлатӣ ва ҷамъиятӣ бо мақсади вайрон кардани соҳти конститусионӣ ва амнияти давлат, ноором кардани тартиботи ҷамъиятӣ ва ғайра на танҳо бо "терроризм", балки бо дигар шаклҳои экстремизм, аз ҷумла экстремизми динӣ зич алоқаманд аст. Ин умумиятҳо нишон медиҳанд, ки терроризм, экстремизм, экстремизми динӣ ва дигар падидаҳои ба ин монанд бо ҳам алоқаманданд ва барои расидан ба ҳадафи ниҳой — ғасби қудрати сиёсӣ дар як давлат ғайретақсим мушаххас рағубона шудаанд. Аз ин рӯ, бисер муқаррароти Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи муқовимат ба экстремизм ва терроризм" ба мубориза бо ин ва дигар падидаҳои манфии сиёсӣ, идеологӣ ва иҷтимоӣ рағубона қарда шудаанд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон инчунин стратегияҳо ва консепсияҳо таҳия қарда шуданд, ки ба мубориза бо ифротгарии динӣ рағубона қарда шудаанд. Ин ҳуҷҷатҳо принципҳо, ҳадафҳо ва вазифаҳои умумӣ, инчунин самтҳои фаъолиятро оид ба муқовимат ба экстремизми динӣ муайян меқунанд. Дар санадҳои меъерии ҳуқуқӣ, ки дар доираи ин стратегияҳо ва консепсияҳо қабул шудаанд, субъектҳо, принципҳо ва самтҳои фаъолият оид ба муқовимат ба экстремизми динӣ муайян қарда шудаанд. Инчунин дар онҳо самтҳои асосии сиёсати давлатӣ дар ин соҳа, тадбирҳо оид ба тақмили заминаи ҳуқуқӣ ва институтсионалӣ, инчунин ҳамохангсозии фаъолияти мақомоти давлатӣ дар соҳаи муқовимат ба экстремизми динӣ тақсир шудаанд. Ин ҳуҷҷатҳо инчунин қораҳои мушаххасро дар бар меқиранд, ки ба баланд бардоштани самаранокии мубориза бо ифротгарии динӣ ниғаронида шудаанд.

Самтҳои афзалиятноки муқовимат бо тундгарии динӣ тибқи «Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба экстремизм ва терроризм барои солҳои 2021-2025» инҳо мебошанд:

а) баланд бардоштани сатҳи фарҳанги ҳуқуқии қомеа ва ҳифзи иҷтимоӣ-ҳуқуқии шахс;

б) бартараф намудани омилҳои иҷтимоӣ-иқтисодии ифротгароӣ ва тундгароие, ки ба содир намудани кирдорҳои террористӣ оварда мерасонад. Дар сатҳи паст қарор доштани омилҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ дар давлатҳои мушаххас ба афзоиши терроризм ва экстремизм (тундгароӣ) оварда мерасонад. Аз ин рӯ, «паст намудани сатҳи номутобиқати иҷтимоӣ-иқтисодии аҳоли пешбурди сиёсати иҷтимоӣ-иқтисодиеро тақозо менамояд, ки ба баланд бардоштани неқӯаҳволӣ ва сатҳи фарҳанги аҳоли, ташаккули ангеа барои тарзи ҳаёти солим ва созанда, таъмини имконияти мутобиқшавӣ ва иштироки гурӯҳҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ осебпазири аҳоли дар ҳаёти ҷамъиятӣ, муайян ва бартараф намудани омилҳои номутобиқати иҷтимоӣ ва ғайра равона шуда бошад» [21];

в) таҳияи консепсияи «Андешаи миллӣ» ва дар ин самт ҷонок кардани амалҳо мафкуравӣ ва ҷаҳонбинӣ. Яке аз самтҳои муҳими муқовимат дар муқобили тундгароӣ ташаккули ҷаҳонбинии пурқуватӣ сиқуляри ва мафкуравӣ ба шумор рафта, ба мақсади пурзур намудани қудрати он дар масъалаи пешгирӣ аз тундгароӣ, ифротгароӣ ва терроризм, омода сохтани мутахассисони соҳаи дар масъалаи муқовимати иттилоотӣ бо зухуроти зикршуда;

г) пешгирии тундгароӣ ва ташаккули фарҳанги таҳаммулгароӣ дар муҳити динӣ. Муҳити динӣ бар асари омилҳои гуногун аз лиҳози паҳншавии мафкураи тундгароӣ ва назариёти экстремистӣ аз ҳама бештар осебпазир мебошад. Озодии вичон ва эътиқод мувофиқи Конститутсия (моддаи 26) дар қаттори дигар ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд эътироф карда шуда, бо кафолатҳои конститусионӣ таъмин шудааст. Яке аз роҳҳои муасири пешгирии тундгароӣ дар ҷомеаи муосир ин бартараф кардани низоъҳо ва ба вучуд овардани фазои ҳамдигарфаҳмӣ дар ҷомеа ба шумор меравад.

д) Аз тариқи сомонаҳои иҷтимоӣ муқовимати ҳамаҷониба дар муқобили зухуроти номатлуби тундгароӣ, ифротгароӣ ва терроризм дар ин самт «технологияи муосири иттилоотӣ, махсусан шабакаи Интернет омили стратегие мебошад, ки ташкилотҳои террористӣ ва экстремистӣ тундгаро ва

чонибдоронашон аз онҳо чихати пешбурди густурдаи фаъолияти худ истифода мебаранд. Вобаста ба ин зарур аст, ки чихати омода намудани кадрҳои баландхтисос доир ба пешбурди ҷанги иттилоотӣ ва мафкуравӣ дар шабакаи Интернет чораҷӯӣ карда шавад, ҳамчунин санадҳои меъёрии ҳуқуқии танзимкунандаи масъалаҳои муқовимат аз истифодабарии Интернет бо мақсадҳои экстремистӣ ва террористӣ (тундгарой) такмил дода шаванд» [20];

ё) андешидани чораҳои зарурӣ дар масъалаҳои ба низоми қонунӣ даровардани таъкиб ва ҷавобгарӣ барои амалҳои тундагарой, ифротгарой ва террористӣ. Дар ин ҷода зарурати он расидааст, ки аз ҳаргуна ташвиқотҳои тундгарой ва ошкор сохтани он, инчунин «мавриди тафтиш қарор додани ҷиноятҳои дорои хусусияти террористӣ ва экстремистӣ (тундгарой) ҷузъи муҳими муқовимат бо ин падидаҳои манфии ҷомеа мебошад. Терроризм ва экстремизм (тундгарой) дар замони муосир дар шаклҳои гуногун зоҳир мешавад, аз ин рӯ, такмили пайвастаи қонунгузориҳои ҷиноятӣ дар соҳаи муқовимат бо экстремизм ва терроризм, аз ҷумла сари вақт криминализатсия намудани шаклҳои нави зоҳиршавии онҳо, инчунин муқаррар намудани муҷозоти мувофиқ барои содир намудани онҳо мақсаднок мебошад» [20];

ж) иштироки ҳамаҷонибаи ҷомеаи шаҳрвандии кишвар ва бахши хусусии иқтисодиёт дар роҳи мубориза ба муқобили ин зуҳуроти номатлуб;

Дар раванди муқовимат бо экстремизм ва терроризм (тундгарой) иштироки ҷомеаи шаҳрвандӣ ва бахши хусусӣ ва ҳар як аъзои ҷомеа самарабахш мебошад. Гузаронидани ташвиқоти васеъ оид ба таъсири харобовари экстремизм ва терроризм (тундгарой) ба иқтисодиёту ҷомеа ва тағйирдиҳии ҷаҳонбинии аҳоли, тарбияи ҳисси таҳаммулнопазирӣ нисбат ба ифротгарой ва тундагарой яке аз василаҳои асосӣ барои мубориза бо ҳаргуна зуҳуроти номатлуб ба шумор меравад.

Чи тавре аз муҳтавоии модаҳои консепсияи зикршуда бар меояд, кишвари мо муборизаи ҳудро бар зидди тундагарой байналмилалӣ яке аз рукнҳои асосии таъмини амнияти давлатӣ шумурда, ба мақсади пурқувват

намудани ҳамкориҳои муштарак бо дигар кишварҳо минтақа ва ҷаҳон ҳамаҷониба кушиш менамояд. Аз ин рӯ мубориза дар муқобили ин падидаҳои номатлуб дар мамлакат ба мақсади «ошкор намудан, пешгирӣ ва аз байн бурдани кирдорҳои зиддихуқуқӣ, ногузирии ҷазо барои ҳамагуна ҷиноят, ҳифзи ҳуқуқи инсон ба амнияти шахсӣ, сарфи назар аз миллият, шахрвандӣ, этникоди динӣ, ақида ва нуқтаи назар нигаронида шавад» [20].

Ҳануз дар «Барномаи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба пурзӯр намудани мубориза бар зидди терроризм дар солҳои 2000-2003» муқаррар гардида буд, ки терроризми (тундгароии динии) замони ҳозира ҷинояткории оламшумул буда, ҳамкориҳои ҳамаҷонибаи мақомоти ҳифзи ҳуқуқи ва ҳадамоти махсусро тақозо мекунад [21]. Бо дарназардошти хатарҳои эҳтимолӣ, ки метавонанд аз созмонҳои байналмилалӣи террористӣ, аз ҷумла истифодаи силоҳи ҳастай, кимиевӣ ва биологӣ ба миён оянд, метавон гуфт, ки чунин амалҳо на танҳо қонунҳои дохили кишварро вайрон мекунанд, балки ҷиноятҳои байналмилалиро низ ифода мекунанд.

Дар ҳамин замина чи тавре ки ба мушоҳида мерасад, бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 июни соли 2021, №187 «Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025» қабул карда шудааст [20]. Стратегияи мазкур самтҳои муқовимат ба терроризм ва экстремизмро (тундгароиро) муқаррар менамояд, ки амали сохтани он барои аз байн бурдани ин зухуроти номатлуб метавонад таъсиррасон бошад.

Ҳамзамон, бо қарори Ҳукумати мамлакат «Барномаи давлатии муқовимат ба ҷинояткорӣ барои солҳои 2021-2030» тасдиқ гардид, ки мутобиқи муқаррароти умумии он «баланд бардоштани самаранокии тафтиш ва пешгирии ҷиноят аз он ҷумла ҷинояти хусусияти тундгарой дошта, дар шароити муосир аз мақомоти давлатӣ, аз ҷумла мақомоти ҳифзи ҳуқуқ на танҳо равона намудани тамоми қувва ва имкониятҳоро дар мубориза бо ҷинояткорӣ, балки тақмили сохтор ва фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, таъмини муносибати бонизом ва маҷмӯӣ ҷиҳати пешгирии

хукуквайронкуниҳо, ҷустуҷӯи шакл ва тарзҳои нави ғайримуқаррарии таъсиррасонӣ ба ҷинояткориро»[25.а] талаб менамояд. Дар баробари ин Барномаи мазкур ҷиҳати муқовимат бо терроризм ва экстремизм мақомоти ҳифзи ҳуқуқро ӯҳдадор менамояд, ки бо мақомоти марбутаи давлатҳои дигар ҳамкориро таҳким бахшад.

Ҳамин тавр, дар асоси гуфтаҳои боло зикр кардан бамаврид аст, ки ҷиҳати танзими ҳуқуқии муқовимат бо тундгароӣ дар баробари санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, инчунин ҳуҷҷатҳои стратегӣ низ нақш ва аҳамияти хоссаи ҳудро дороянд. Махсусан, солҳои охир рушди қонунгузории муқовимат бо терроризм ва экстремизм дар асоси ҳуҷҷатҳои стратегӣ ба назар мерасад. Аз ҷумла, Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028, «Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025» ва «Барномаи давлатии муқовимат ба ҷинояткорӣ барои солҳои 2021-2030» давра ба давра тақмили қонунгузории ҷиноятиро дар самти муқовимат бо тундгароии динӣ муқаррар намудааст. Тақмили қонунгузорӣ ва андешидани чораҳои ташкилӣ-ҳуқуқӣ барои аз байн бурдани кирдорҳои тундгароии динӣ заминаи хуби ҳуқуқиро ба вуҷуд меорад [21].

Ба ҳамин тариқ дар асоси таҳлилҳои боло метавон ба чунин хулоса омад, ки паст намудани шиддат ва аз байн бурдани тундгароии динӣ яке аз масъалаҳои доғи рӯз ва вазифаҳои институтҳои иҷтимоӣ, сохторҳои қудратии давлат, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва ҳар як фарди мамлакат маҳсуб меёбад. Мутаъсифона бо сабабҳои заифии ҷомеаи шаҳрвандӣ, танҳо давлат самараноки ин амалро бар души худ гирифта аст. Ба андешаи мо, дар айни замон мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар сиёсати стратегии давлатӣ бояд дар муқовимат ба зухуроти тундгароии динӣ нақши пешбарро бозанд. Барои таҳияи сиёсати самаранок, дар мадди аввал зарур аст, баъзе мафҳумҳои заруриро тавзеҳ дод. зарурати он расидааст, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон «Консепсияи муносибатҳои давлатӣ-конфессионалӣ» таҳия ва қабул карда шавад. Инчунин талабот ба ворид намудани тағйирот ба санадҳои

конунгузории амалкунанда, ки ба ба танзим даровардани бақайдгирии ташкилотҳои динӣ, назорати давлатӣ ва ҷамъиятӣ, татбиқи таҳримҳо (чиноятӣ, маъмурӣ ва иқтисодӣ) нисбати шахсони воқеӣ ва ҳуқуқие, ки ба амалҳои тундгарой роҳ медиҳанд, вучуд дорад. Дар раванди татбиқи стратегияи давлатӣ, ки ба бартараф кардани ҷанбаҳои манфӣ, ки ба рушди маънавии ҷомеа монеъ мешаванд, равона карда шудааст, бояд захираҳои воситаҳои ахбори омма, аз ҷумла шабакаҳои электронии иттилоотӣ фаъолона истифода шаванд. Истифодаи потенциали маънавии таълимоти анъанавии динӣ низ муҳим аст. Барои ин зарур аст, ки самтҳои ҳамкории мақомоти давлатӣ бо ташкилотҳои динӣ дар Тоҷикистон ба таври возеҳ муайян карда шаванд. Давлат бояд барои имондорон масъулияти иҷтимоӣ дошта бошад. Дар ин самт яке аз вазифаҳои муҳим бар души сохторҳои ҳамохангсозии сиёсати давлатии ҷавонон, дастрасии насли наврас ба донишҳои дунявӣ ва замонавӣ, баланд бардоштани сифати таълиму тарбияи дунявӣ ва динӣ, қабули барномаи давлатии мутобиқсозии муҳочирон дар кишварҳои қабулкунанда, ки маҷмуъан қисмҳои ҷудонопазири мубориза ва муқовимат ба тундгароии динӣ мебошанд, метавонанд имконоти ҷалби ҷавонони тоҷикро ба сафи ин ҷараёнҳои номатлуби динӣ ба маротиб кам хоҳад намуд. Ба андешаи мо, масъулият барои татбиқ ва ҳамохангсозии ҷораҳои сиёсӣ-ҳуқуқӣ оид ба безаргардонии сабабҳо ва шароити тундгароии динӣ ва оқибатҳои фаъолияти тундгароии динӣ бояд ба мақомоти ҳокимияти давлатӣ вогузор карда шаванд.

ХУЛОСА

Тундгароии динӣ таҳти номи гуногун ва дар шакли мухталиф дар ҷомеа инсонӣ аз замонҳои қадим вучуд доштааст. Мушкилоти муосири тундгароии динӣ ҷамъбасти таърихи маданияти башарият мебошад, ки аз хушунати бераҳмона гузаштааст: қиёмҳо; ҷангҳои шадид; зулму шиканҷа; инқилобҳо; куштани подшоҳон; куфр ва ғайраҳо. Тундгароии динӣ чун даҳшатафканӣ истифода бурда мешавад, то ин ки инсоният ба амали ғоидаовар барои тундгароён маҷбур карда шавад. Фақат маҷбуркунӣ ва тарсонидан мақсади тундгароёнро ташкил медиҳад. Дар замони мо, ба сабаби ин ки дар инсоният тарс дар баробари қонун аз байн рафтааст, тундгароёни динӣ ба назорати одамон бо ҳар гуна усули ҳаросафканӣ даст мезанананд. Дар марҳалаи имрӯза афзоиши тундгароии динӣ дар зери таъсири ҷаҳонишавӣ ба амал омада истодааст. Аз ин рӯ, ҷаҳонишавӣ барои баъзе кишварҳои олам сабаби бесуботии ҷомеа ба шумор меравад [М-1].

Аммо ҷаҳони ислом дар раванди ҷаҳонишавӣ таҳдидҳоро дар симои Ғарб мебинад, ки арзишҳои худро таҳмил мекунад. Бинобар ин, ҷаҳонишавӣ то андозае тундгароёни диниро низ таҳрик кардааст. Зимни баррасии ғайбҳои марказҳои исломии ифротӣ метавон чунин натиҷагирӣ кард, ки онҳо қасд доранд ҷомеа ва давлатро бо якдигар барангезанд. Таҳти пӯшиши чунин ибораҳо, монанди «эҳёи арзишҳои фарҳангӣ – таърихӣ ва ахлоқии ислом» ташкилотҳои ифротӣ қароргоҳҳои худро дар баъзе давлатҳои ғарбӣ боз мекунанд ва пулро барои таҳкими мавқеи сиёсӣ ва иқтисодии худ дар ИДМ дарёғ намедоранд, бо эҳсосоти диндорон бозӣ карда, ба онҳо ҷанбаи зиддидавлатӣ медиҳанд, ҳамчунин мусулмононро барои барафрӯхтани ихтилоф ва муҳолиаи баъдӣ дар ин ихтилоф бар зидди якдигар бармеангезанд [М-2].

Нодуруст мебуд тасдиқ кард, ки исломиҳо ва террористон аз рӯйи эҳсоси ҳасад амал мекунанд. Дар симои Ғарб онҳо беҳудоён, кофаронро мебинанд, ки ба ақидаи онҳо, пасттар аз мусулмонҳо мебошанд. Бисёр террористон таҳти ақидаҳо ва шиорҳои чунин саромадони тундгароёни динӣ

ба монанди Усома Бен Лодан, ал Бағдодӣ, Умар Абдулрахмон, ал Мисрӣ, Тоҳир Юлдошев, Аз Завоҳирӣ, Абуаббос, Муҳаммад Умар амал мекунанд. Дар иртибот ба ин, бояд бо тамоми масъулият дарк намуд, ки мушкилиҳое, ки дар вобастагӣ ба тундагроии динӣ зухур менамоянд, дар муддати як вақти муаян ҳал кардани онҳо хеле мушкил аст, зеро вай падидаи дарозмуддати сиёсати ҷаҳонӣ буда, ки барои решакан кардани он саъю талоши ҷомеаи ҷаҳонӣ ногузир мебошад [М-3].

Таҳқиқот ҳамчунин нишон медиҳад, ки дар баъзе мавридҳо ба терроризм барои он даст мезананд, ки барои ҳалли мушкилот интиҳоби дигар вучуд надошта бошад. Дар айни замон, мақомоти ҳукуматӣ дар мубориза бо тундгароён аввал кӯшиши муколима бо онҳоро накарда, қудратро ба қор мебаранд. Усулҳои мубориза бо тундгароӣ дар Ироқ, Чеченистон ва Афғонистон аз амали худӣ террористон ҳеҷ фарқе намекунад, чунки ҳам аз амали тундгароён ва ҳам аз амали онҳое, ки бо ифротгароён мубориза мебаранд, одамони бегуноҳ кушта шуданд [М-4].

Ба ҳама маълум аст, ки дини Ислом бо тундгароӣ ва ифротгароӣ ҳеҷ гуна муносибат надорад, чунки моҳияти он даъват ба сулҳ ва сабурию таҳаммулпазирӣ аст. Бо вучуди ин, таърих гувоҳ аст, ки пас аз реҳлати Пайғамбар Муҳаммад, дар мубориза барои ҳокимият мусулмонҳо ҷудо шуда, таҳти пӯшиши ғояҳои динӣ аз усули террор қор гирифтанд. Дар масъалаи тундгароӣ динӣ ҳаминро метавон гуфт, ки вай аслан яке аз шохаҳои ҷунбиши ифротгароӣ ва экстремизми байналмилай ба шумор рафта, дар муқобили ҷаҳонбинии ва идеологии секулярӣ ва дунявӣ қарор дорад. Пайравони ин ҷунбиш худро муҳофизони руқунҳои асосии дини ислом ва урфу одатҳои он ба қалам дода, бо итифода аз усули террор бар зидди дунявият мубориза менамоянд ва худро ҷиҳодиёни роҳи Ҳақ мешуморанд [М-5].

Дар солҳои навадуми садаи гузашта, пас аз шикасти қудрати Шуравӣ, дар саросари ҷумҳуриҳои собиқ Осиёи Миёна ҷараёни «ваҳҳобия» ба ҷомеа ва майдони сиёсии ин ҷумҳуриҳо ворид гашта, ҳамчун муродифи ифротгароӣ амал мекард, ки онро метавон ҳамчун сарчашмаи муқобилият нисбат ба

тағиротҳои сиёсӣ ва фарҳангӣ дар минтақа шуморид. Онҳо муборизаи худро ҳамчун ҷавоб ба раванди ҷаҳонишавӣ муаррифӣ намуда, барои пешгирии идеологияи демократияи либералӣ дар минтақа аз ғояҳои тундгарои динӣ ҳамаҷониба истифода мебарданд. Ба маънеи дигар абарқудратон дар минтақаи мазкур барои заиф гардонидани мавқеи Россия ва Чин аз идеологияи ислом ҳамчун силоҳ ва воситаи расидан ба мақсадҳои геополитикии худ суд ҷуи мекарданд [М-6].

Масъалаи густариши тундгароён ва ифротгароён динӣ ба ҳаёти ҷамъиятӣ бо ҳислати мураккаби ҳуди динӣ Ислом алоқаманд аст, ки инро бояд дар мадди назар дошт. Ба андешаи мо дар ҷаҳони муосир дар роҳи мубориза ва муқовимат бо тундгароии динӣ, хусусан дар масъалаи ошкор сохтани ҳадафҳои аслий ва воқеии тундгароии динӣ, ки онҳо хусусияти геосиёсӣ, геоиқтисодӣ ва геостратегӣ дошта, аз моҳияти нақшаҳои таҳрезишудаи абарқудратон дар минтақаи Осиёи Марказӣ ва тақсими навини он сар мезанад, таваҷҷуҳи кофӣ зоҳир карда намешавад [М-7].

Ба назари мо, барои муборизаи идеологӣ бо ифротгароии динӣ ва тундагрой ба ғайр аз ҳадамоти махсус, бояд ба аҳли ҷомеа таъяс кард, то ин ки ифротӣҳо ва тундгароҳо имкону фурсати пинҳон шудан дар ҳеҷ як нуқтаи ҷаҳонро надошта бошанд. Масъулияти асосӣ дар роҳи мубориза ба муқобили тундгарой ва ифротгарӣ бар души давлат ва ҳокимият буда, маҳз онҳо ва зиғадоранд барои ҳимояи аҳоли кишвар тамоми тадбирҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва иқтисодиро андешанд [М-8].

Ҷузъи муҳими мубориза бо ифротгароии ва тундгарой тарҳрезии сиёсати давлатӣ доир ба муқобила бо ин падидаи манфӣ бо роҳи ошкор намудани сабабҳо ва падидаҳои офарандаи ифротгароҳо ва тундгароҳо мебошад. Хеле муҳим аст, ки аҳли ҷомеа муштарақан амал карда, нерӯҳои худро барои мубориза бо тундгароҳо ҳамоян созанд [М-8].

Вазифаи асосии мо имрӯз – муқобила бо ифротӣҳо ва тундгароҳо ва ҳифзи ин ҷаҳони нозук мебошад. Мо итминон дорем, ки тундгароҳо ва ифротӣҳо наметавонанд динӣ бошанд ва фақат таҳти пӯшиши ин ё он доғмаи

динӣ амал мекунад. Ва вақте сухан дар бораи тундгароии динӣ меравад, ин чиз дар назар аст, ки ифротҳо ва тундгароҳо худро бо идеологияи динӣ пӯшиш мекунад. Унсури хоси маданияти сиёсӣ омили динӣ мебошад. Он бояд дар фарҳанг ҷойгоҳи махсусро ишғол карда, барои таҳкими арзишҳо ва усулҳои таҳаммулпазирӣ чун асос хизмат намояд [М-9].

Фарҳанги сиёсӣ ва ҳуқуқӣ, яке аз усулҳои бунёди дар самти ҳамкории иҷтимоӣ ва сиёсӣ ба шумор рафта, дорои имконоти васеъ ба хотири мустаҳкам намудани появу бунёди ҳамзистии озоишта ва таҳаммулпазирӣ, инчунин пуштибони аз анъанаҳои миллӣ ва эътиқодоти динӣ мебошад. Тундгароии динӣ барои амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла барои соҳаи маънавии он таҳдиди ҷиддӣ мекунад. Ин омил аз мо тақвияти маданияти сиёсии шаҳрвандон чун монеаи қавӣ дар роҳи густариши ғояҳои тундгароӣ дар ҷомеа, қабл аз ҳама, дар байни ҷавонони кишварро тақозо менамояд [М-10; М-11].

Тавсияҳо

1. Дар муқовимат бар идеологияи тундгароии динӣ бояд кулли қишрҳои ҷомеаи Тоҷикистон, хусусан аҳли зиё сафарбар карда шаванд;
2. Дар шабакаҳои иҷтимоӣ барномаҳои махсус бояд ҷорӣ карда шаванд, ки дар он арзишҳои миллӣ тарғиб мегарданд;
3. Дар вазоити ахбори оммаи Тоҷикистон масъалаи таҳкими ҳувияти миллӣ бештар арзёбӣ гардад;

4. Барномаҳои мушаххас ва мақсадноки мубориза дар муқобили ифротгарӣ ва пешгири роҳи он барои насли наврас таҳия ва тасдиқ карда шаванд;

5. Таҳия ва коркарди воситаҳои гузаронидани шаклҳои мухталифи таҳқиқотҳои сотсиологӣ ба мақсади омӯзиши мушкилиҳои иҷтимоӣ ва баланд, некӯахлоқии насли наврас;

6. Дар маҳалҳо ташаккул додани сохтори кори тарбиявӣ бо ҷавонон тавассути бунёди платформаҳои муташаккил ҷиҳати рушд ва инчунин фароғати ҷавонон;

7. Ташкили дастаи мураббӣён бо истифода аз таълим ва роҳҳои инноватсионии пешгирии ифротгарӣ дар муҳити ҷавонон.

НОМГЀИИ АДАБИЀТИ ИСТИФОДАШУДА

I. Санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ, ҳуҷҷатҳои расмӣ ва суханронии сарварони сиёсӣ

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: Ганҷ, 2016. – 136 с.

2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди терроризм» аз 16 ноябри соли 1999, №845 [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 1999. – №11. – мод.275; 2005. – №3. – мод.116; 2007. – №5. – мод.355; 2008. – №10. – мод.802; 2012. – №8. – мод.816; 2013. – №6. – мод.407; 2014. – №11. – мод.647, 648; 2015. – №12. – Қ.1. – мод.1112.

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм (ифротгарой)» аз 8 декабри соли 2003, №69 [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2003. – №12. – мод.695; 2007. – №3. – мод.158; 2014. – №11. – мод.655.

4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба терроризм» аз 23 декабри соли 2021, №1808 [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрас: <https://mmk.tj/content>

4а. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба қонунигардонӣ (расмиқунонӣ)-и даромадҳои бо роҳи қиноят бадастоварда, маблағгузорию терроризм ва маблағгузорию паҳнкунии силоҳи қатли ом» аз 15 марти соли 2023, №1950 [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрас: <https://mmk.tj/content>

5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба экстремизм» аз 2 январи соли 2020, №1655 [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрас: <https://mmk.tj/content>

5а. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи озодии вичдон ва иттиҳодияҳои динӣ» аз 26 марти соли 2009, №489 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2009. – №3. – мод.82; 2011. – №6. – мод.450. [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрас: <https://majmilli.tj>

56. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими ҷашну маросим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 19 июни соли 2024, №499 [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрас: <https://mfa.tj/tg/main/view/3960/qonuni-jt-dar-borai-tanzimi-anana-va-jashnu-marosim-dar-jumhurii-tojikiston>

5в. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2011. – №7-8. – мод.616; 2016. – №3. – мод.147 [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрас: <https://majmilli.tj>

5г. Консепсияи сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи дин [Манобеи электронӣ]: бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз "4" апрели соли 2018, №1042 тасдиқ шудааст. – Низоми дастрас: <https://mmk.tj>

5д. Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21 май соли 1998 №574 [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрас: <https://mmk.tj>.

5е. Консепсияи ягонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба мубориза бар зидди терроризм ва экстремизм (ифротгарой) аз 28 март соли 2006, №1717 [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрас: https://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=32233 (санаи истифодабарӣ: 21.12.2024)

6. Иштирок дар ҷаласаи Шӯрои сарони давлатҳои аъзои Созмони ҳамкории Шанхай [Манобеи электронӣ]: иштирок Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар ҷаласаи Шӯрои сарони давлатҳои аъзои СХШ – Низоми дастрас: <https://mfa.tj/tg/main/view/15324/ishtirok-dar-jalasai-shuroi-saroni-davlathoi-azoi-sozmoni-hamkorii-shankhai> (санаи истифодабарӣ: 20.11.2024)

7. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ, 20 апрели соли 2011 [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрас: <http://president.tj/node/193> (санаи истифодабарӣ: 20.05.2019).

8. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 23 январи соли 2015 [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрас: <http://president.tj/node/8136> (санаи истифодабарӣ: 25.06.2019).

9. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 22 декабри соли 2017 [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрас: <http://president.tj/node/16771> (санаи истифодабарӣ: 15.05.2019).

10. Послание Президента Российской Федерации от 18.04.2002 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/36351> (дата обращения: 25.05.2019 г.).

11. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Президенти Федератсияи Русия Владимир Путин барқияи изҳори тасалли ирсол намуданд [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрас: <https://khovar.tj/2024/06/prezidenti-um-urii-to-ikiston-1emomal-ra-mon-ba-prezidenti-federatsiyai-rusiya-vladimir-putin-bar-iyai-iz-ori-tasall-irsol-namudand-4/>

12. Раҳмон, Э. 20 соли СХШ: ҳамкорӣ баҳри субот ва шукуфой [Матн] / Эмомалӣ Раҳмон // Эмомалӣ Раҳмон яке аз бунёдгузори созмони ҳамкориҳои шанхай. Маводи Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ. – Душанбе, 2021. – С.8.

13. Раҳмон, Э. Мулоқот бо аҳли илм ва маорифи кишвар, ш.Душанбе, 30.05.2024 [Манобеи электронӣ] / Эмомалӣ Раҳмон. – Низоми дастрас: <https://president.tj/event/news/37698>

14. Раҳмон, Э. Суханронӣ дар Конфронси байналмилалӣ оид ба «Тақвияти ҳамкориҳои байналмилалӣ дар самти мубориза бо терроризм ва эҷоди механизмҳои самараноки амнияти сарҳадӣ-марҳалаи Кувайти Раванди Душанбе» 04.11.2024 Кувайт [Манобеи электронӣ] / Эмомалӣ Раҳмон. – Низоми дастрас: <https://president.tj/event/news/48599> (санаи истифодабарӣ: 06.11.2024)

15. Раҳмон, Э. Суханронӣ дар маҷлиси васеи Ҳукумати Тоҷикистон доир ба натиҷаҳои рушди иқтисодиву иҷтимоии мамлакат дар соли 2015 ва вазифаҳо барои соли 2016 [Манобеи электронӣ] / Эмомалӣ Раҳмон. – Низоми дастрас: <http://www.president.tj/node/10603> (санаи истифодабарӣ: 28.10.2018)

16. Раҳмон, Э. Суханронӣ дар мулоқот бо фаъолон, намоёндагонӣ ҷомеа ва ходимони дини кишвар, 09.03.2024 [Манобеи электронӣ] / Эмомалӣ Раҳмон. – Низоми дастрас: <https://president.tj/event/speeches/37084> (санаи истифодабарӣ: 10.11.2024).

17. Раҳмон, Э. Суханронӣ дар ҷаласаи ифтитоҳии Конфронси сатҳи баланд «Ҳамкории байналмилалӣ ва минтақавӣ дар мубориза бо терроризм ва манбаъҳои маблағгузории он, аз ҷумла гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир ва ҷинояткориҳои муташаккил» [Манобеи электронӣ] / Эмомалӣ Раҳмон. – Низоми дастрас: <http://president.tj/node/20169> (санаи истифодабарӣ: 12.08.2019).

18. Раҳмон, Э. Суханронии Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар Саммити сарони давлатҳои олами арабу ислом ва Амрико [Манобеи электронӣ] / Эмомалӣ Раҳмон. – Низоми дастрас: <https://khovar.tj/2017/05/suhanronii-peshvoi-millat-emomal-ra-mon-dar-sammiti-saroni-davlat-oi-olami-arabu-islom-va-amriko/>

19. Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба экстремизм ва терроризм барои солҳои 2016-2020 аз 12 ноябри соли 2016, №776 [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрас: https://mit.tj/sites/default/files/strategiyai_milli.pdf

20. Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025, аз 1 июни соли 2021, №187 [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрас: <https://tnu.tj/wp-content/uploads/2023/03/strategijai-mu-ovimat-ba-jekstremizm-va-terrorizm-dar-t-baroi-solhoi-2021-2025.pdf>

21. Танзими ҳукукии муқовимат бо терроризм ва экстремизм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Манобеи электронӣ] / Якуб Ҳакимов. – Низоми дастрас: <https://mmk.tj/content/>

22. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Консепсияи сиёсати ҳукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028» аз 6-уми феввали соли 2018, №1005 [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрас:

<https://mmk.tj/content/концепсияи-сиёсати-ҳукукии-ҷумҳурии-тоҷикистон-барои-солҳои-2018-2028> (Санаи истифода шуда 16.11.2024)

23. Чораҳои муқовимат бар зидди терроризм ва экстремизм [Манобеи электронӣ] / Мадина Бозорова. – Низоми дастрас: <https://www.hgu.tj/news/post/coraoi-mukovimat-bar-ziddi-terorizm-va-ekstremizm.html>

24. Эмомалӣ Раҳмон ва 30-соли истиқлолияти давлатӣ [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрас: https://mmk.tj/content/эмомалӣ-рахмон-ва-30-соли-истиклоли-давлатӣ?page=14&order=field_date&sort=desc (санаи истифодабарӣ: 20.09.2024).

25а. Барномаи давлатии муқовимат ба ҷинояткорӣ барои солҳои 2021-2030, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №265 тасдиқ карда шудааст. https://standard.tj/documents/files/file_244.pdf (санаи истифодабарӣ: 20.12.2024).

25б. Либияву Ироқи сонӣ ё лонаи ифротӣён. Сурияро чӣ интизор аст ва ҳаводиси ин кишвар ба Осиёи Марказӣ чӣ хатар дорад? [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрас: <https://www.asiaplustj.info/news/world/20241211/libiyavu-iroi-son-yo-lonai-ifrotiyon-suriyaro-ch-intizor-ast-va-avodisi-in-kishvar-ba-osiyoimarkaz-ch-hatar-dorad>.

II. Монографияҳо ва китобҳои дарсӣ

25. Аль-Маудуди. Образ жизни в исламе [Текст] / Абу Аля Аль-Маудуди. – М.: Сантлада, 1993. – 96 с.

26. Аристотель. Этика [Текст] / Аристотель. – СПб.: Общественная польза, 1908. – 208 с.

27. Аристотель. Этика [Текст]: Политика; Риторика; Избранные афоризмы; пер. с древнегреческого: избранные главы / Аристотель. – М.: Эксмо, 2018. – 542 с.

28. Ахмедов, В.М. Роль исламского фактора в общественно-политическом развитии арабских стран Ближнего Востока и его эволюция в

условиях сирийского восстания (90-годы XX века – и начало XXI века) [Текст] / В.М. Ахмедов. – М.: Институт Ближнего Востока, 2015. – 124 с.

29. Ашуров, С.Б. Государственная молодежная политика Таджикистана: состояние и перспективы [Текст] / С.Б. Ашуров. – Душанбе: ООО «Статус», 2002. – 236 с.

30. Бакиев, О. Социально-экономический строй Таджикистана во второй половине XIX века в русской дореволюционной исторической литературе [Текст] / О. Бакиев; под общ. ред. А.А. Шамолов. – Душанбе, 2024. – 422 с.

31. Барский, Л.А. Оглядываясь на будущее: прогноз на XXI век [Текст] / Л.А. Барский. – М., 2006. – 308 с.

32. Бердиев, Ш.П. Нақши омилҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар пешгирии ифротгароии динӣ [Матн] / Ш.П. Бердиев, Б.Ҷ. Самиев, Ғ. Қаҳоров. – Душанбе, 2024. – 329 с.

33. Бертельс, Е.Э. Избранные труды [Текст] / Е.Э. Бертельс. – М., 1966. – Т. VI. – 523 с.

34. Василенко, В.И. Терроризм как социально-политический феномен [Текст]: монография / В.И. Василенко. – М.: РАГС, 2002. – 218 с.

35. Васильев, А.М. История Саудовской Аравии (1745-конец XX века) [Текст] / А.М. Васильев. – М., 1982. – 672 с.

36. Вебер, М. Избранные произведения [Текст] / М. Вебер. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с.

37. Гидденс, Э. Социология [Текст] / Э. Гидденс; пер. с англ. 2-е изд. – М., 2005. – 632 с.

38. Гоббс, Т. Сочинения [Текст]: в 2-х томах / Томас Гоббс. – М.: Мысль, 1989. – Т. 1. – 627 с.

39. Давлаталӣ, Д. Мусулмонон: таърихи воқеии инкишоф ва таназзул [Матн] / Д. Давлаталӣ. – Душанбе: ЭР-граф, 2017. – 520 с.

40. Джемаль, Г. Освобождение ислама [Текст] / Г. Джемаль. – М.: Умма, 2004. – 412 с.

41. Дикаев, С.У. Террор, терроризм и преступления террористического характера [Текст] / С.У. Дикаев. – СПб., 2006. – 464 с.
42. Добаев, И.П. Исламский радикализм: генезис, эволюция, практика [Текст] / И.П. Добаев. – Ростов н/Д., 2003. – 416 с.
43. Жаринов, К.В. Терроризм и террористы: ист. справочник [Текст] / К.В. Жаринов; под общ. ред. А.Е. Тараса. – Минск: Харвест, 1999. – 604 с.
44. Жданов, Н.В. Исламская концепция миропорядка [Текст] / Н.В. Жданов. – М.: Международные отношения, 2003. – 568 с.
45. Зокиров, Г.Н. Сиёсатшиносӣ [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе: Эргграф, 2010. – 520 с.
46. Зокиров, Г.Н. Терроризм [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе, 2004. – 56 с.
47. Иванич, Ю. Наркотики и терроризм [Текст] / Ю. Иванич. – М.: Вече, 2005. – 464 с.
48. Игнатенко, А.А. Ислам и политика: сборник статей [Текст] / А.А. Игнатенко. – М.: Институт религии и политики, 2004. – 256 с.
49. Имом Аҳмад ибни Ҳанбал. Муснад [Матн] / Имом Аҳмад ибни Ҳанбал. – Бейрут, 1964. – 278 с.
50. Кейзеров, Н.М. Политическая и правовая культура: методологические проблемы [Текст] / Н.М. Кейзеров. – М.: Юридическая литература, 1983. – 229 с.
51. Кожушко, Е.П. Современный терроризм. Анализ основных направлений [Текст] / Е.П. Кожушко. – Минск: Харвест, 2000. – 448 с.
52. Колесник, Н.А. Социалистическая свобода совести [Текст] / Н.А. Колесник. – Киев, 1983. – 265 с.
53. Комлев, Н.Г. Словарь иностранных слов [Текст] / Н.Г. Комлев. – 17-е изд. испр. – М., 1998. – 808 с.
54. Коровников, А.В. Исламский экстремизм в арабских странах [Текст] / А.В. Коровников. – М.: Наука, 1990. – 170 с.

55. Курносов, Ю.В. Албука аналитики [Текст] / Ю.В. Курносов. – 2-е изд. – М.: Концептуал, 2015. – 270 с.
56. Кутб, С. Маалим фи-т-Тарик [Матн] / С. Кутб. – Аль-Кахира, 1965. – 380 с.
57. Кутб, С. Фи Зыляли-ль-Куран [Матн] / С. Кутб. – Бейрут, 1973. – 425 с.
58. Ланцов, С.А. Террор и террористы [Текст] / С.А. Ланцов. – СПб.: Изд-во С.-Петербург. Ун-та, 2004. – 187 с.
59. Ленин, В.И. Полное собрание сочинений [Текст]: июнь 1921-март 1922. – М., 1970. – Т.44. – 725 с.
60. Лопушанский, И.Н. Радикализм: теория и практика [Текст]: учебное пособие для магистратуры / И.Н. Лопушанский. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб., 2016. – 47 с.
61. Лосев, А.Ф. Философия. Мифология. Культура [Текст] / А.Ф. Лосев. – М.: Политиздат, 1991. – 525 с.
62. Махмадов, А.Н. Национальное применение: перспективы развития суверенного таджикского государства [Текст] / А.Н. Махмадов, Л.Л. Хопёрская. – Душанбе: Империял-групп, 2017. – 168 с.
63. Махмадов, А.Н. Национальный интерес Таджикистана [Текст] / А.Н. Махмадов, И.А. Асадуллоев. – Душанбе, 2009. – 180 с.
64. Махмадов, А.Н. Современный Таджикистан: диалектика независимости и интеграции [Текст]: политико-правовой анализ / А.Н. Махмадов, Л.Л. Хопёрская. – Душанбе, 2016. – 363 с.
65. Махмадбекзода, М.Ш. Таҳқиқоти сабабҳо ва ангезаҳои ифротшавии муҳоҷирони меҳнатӣ [Матн] / М.Ш. Махмадбекзода. – Душанбе: Нушбод, 2020. – 90 с.
66. Махмадизода, Н.Д. Зоҳиршавии ифротгарии динӣ-сиёсӣ дар шароити инкишофи ҷомеаи тоҷик ва роҳҳои пешгирии он [Матн] / Н.Д. Махмадизода. – Душанбе, 2022. – 324 с.

67. Маҳмадов, А.Н. Сиёсатшиносӣ [Матн] / А.Н. Маҳмадов. – Душанбе: Ирфон, 2010. – 442 с.
68. Медведко, Л.И. Политизация ислама и исламизация политики [Текст] / Л.И. Медведко, А.В. Германович. – М., 1988. – 256 с.
69. Мелентьева, Н.И. Геополитика террора: Геополитические последствия террористических актов в США 11 сентября 2001 года [Текст] / Н.И. Мелентьева. – М.: Арктогея Центр, 2002. – 144 с.
70. Молодежные субкультуры Москвы [Текст] / сост. Д.В. Громов, отв. ред. М.Ю. Мартынова. – М.: ИЭАРАН, 2009. – 544 с.
71. Муминов, А.И. Религиозный экстремизм как угроза социальной жизни современного общества [Текст] / А.И. Муминов. – Душанбе, 2011. – 230 с.
72. Муҳаммад, А.Н. Амнияти миллӣ [Матн]: воситаи таълимӣ / А.Н. Муҳаммад, Х.Қ. Сафарализода. – Душанбе: Империял-груп, 2019. – 226 с.
73. Назиров, Д. У терроризма нет лица [Текст]: монография / Д. Назиров. – Астана, 2012. – 510 с.
74. Общественное мнение в Таджикистане. Выводы по исследованию МФИС [Текст]. – Душанбе, 2010. – 240 с.
75. Оймахмадов, М. Шанхайская Организация Сотрудничество [Текст] / М. Оймахмадов. – Душанбе: Ганч, 2019. – 504 с.
76. Ольшанский, Д.В. Психология терроризма [Текст] / Д.В. Ольшанский. – СПб.: Питер, 2002. – 288 с.
77. Основы политологии [Текст]: учебное пособие для вузов / Ю.А. Агафонов и др. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. – 447 с.
78. Петрищев, В.Е. Заметки о терроризме [Текст] / В.Е. Петрищев. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 288 с.
79. План действий по предупреждению насильственного экстремизма [Текст]. – М., 2022. – 39 с.

80. Пластун, В.И. Деятельность экстремистских сил и организаций в странах Востока [Текст] / В.И. Пластун. – Новосибирск: ИД «Сова», 2005. – 474 с.
81. Политическая психология [Текст] / под общ. ред. А.А. Деркача, В.И. Жукова, Л.Г. Лаптева. – М.: Академический проект, 2001. – 858 с.
82. Прозоров, С.М. Ислам как идеологическая система [Текст] / С.М. Прозоров. – СПб.: Ин-та востоковедения РАН, 2004. – Т.1. – 470 с.
83. Религии и радикализм в постсекулярном мире [Текст] / С. Амгар, А.М. Ахунов, И.Л. Бабич и др.; под ред. Е.И. Филипповой, Ж.Радвани. – М.: Горячая линия – Телеком, 2017. – 331 с.
84. Сангинов, Н.Н. «Гибридные войны» - реальность современного мира [Текст] / Н.Н. Сангинов. – Душанбе: Дониш, 2022. – 227 с.
85. Сангинов, Н.Н. Центральная Азия в условиях трансформирующей системы международных отношений [Текст] / Н.Н. Сангинов. – Душанбе: Илм, 2023. – 144 с.
86. Сафарализода, Х.Қ. Таҳдидҳои замони муосир: масъалаҳои назариявӣ методологӣ [Матн]: монография / Х.Қ, Сафарализода. – Душанбе: Эр-граф, 2023. – 420 с.
87. Сборник международных актов по борьбе с терроризмом [Текст]. – Душанбе: Офис-Крауз, 2003. – 416 с.
88. Требин, М.П. Терроризм в XXI веке [Текст] / М.П. Требин. – Минск: Харвест, 2004. – 816 с.
89. Фильштинский, И.М. История арабской литературы V-начала X вв. [Текст] / И.М. Фильштинский; под ред. Б.Я. Шидфар. – М.: Наука, 1985. – 528 с.
90. Фильштинский, И.М. История арабской литературы X-XVIII вв. [Текст] / И.М. Фильштинский. – М.: Наука, 1991. – 725 с.
91. Холикназар, Х. Республика Таджикистан в борьбе против терроризма и религиозного экстремизма в период государственной независимости [Текст] / Х. Холикназар. – Душанбе: Ирфон, 2016. – 317 с.

92. Хоффман, Б. Терроризм – взгляд изнутри [Текст] / Брюс Хоффман; пер. с англ. Е. Сажина. – М., 2003. – 264 с.

93. Хюбнер, Б. Смысл в бессмысленное время: метафизические расчеты, просчеты и сведение счетов [Текст] / Б. Хюбнер. – Минск, 2006. – 325 с.

94. Шарипов, И. Предпосылки преобразования общественных отношений в Таджикистане на пути некапиталистического развития [Текст] / И. Шарипов. – Душанбе: Дониш, 1973. – 166 с.

95. Шарипов, С.И. Свобода пределы и возможности [Текст] / С.И. Шарипов. – Душанбе: Ирфон, 2014. – 166 с.

96. Шарипов, С.И. Таджикистан: демократизация политических отношений [Текст] / С.И. Шарипов. – Душанбе, 2000. – 257 с.

97. Шоисматуллоев, Ш. Ватандӯстӣ, маърифати ҳуқуқӣ, ҳувияти миллӣ ва муқовимат ба муқобили экстремизм дар шароити ҷомеаи муосири Тоҷикистон [Матн] / Ш. Шоисматуллоев, Ф.С. Мирон. – Душанбе: Дониш, 2024. – 135 с.

98. Шоманова, А.Ж. Современный терроризм: взгляд из Центральной Азии [Текст] / А.Ж. Шоманова, Б.Ж. Нурмухамедов. – Алматы, 2002. – 216 с.

99. Экстремизм в Центральной Азии [Текст] / под общ. ред. К.Н. Бурханова. – Алматы, 2002. – 326 с.

100. Ятимов, С.С. Идеология и национальные интересы [Текст] / С.С. Ятимов. – Душанбе: Ганч, 2015. – 192 с.

101. Ятимов, С.С. О политической идеологии [Текст] / С.С. Ятимов. – Душанбе, 2014. – 72 с.

III. Мақолаҳои илмӣ

102. Авдеев, Ю.И. Религиозный терроризм: особенности формирования, современная роль, характерные черты [Текст] / Ю.И. Авдеев // Реформирование России: от мифов к реальности. – М.: ИСПИ РАН, 2001. – Т.1. – С.180-181.

103. Авдеев, Ю.И. Терроризм как угроза безопасности России в начале XXI века [Текст] / Ю.И. Авдеев // Международный терроризм: истоки и

противодействия. Материалы международной научно-практической конференции, 18-19 апреля 2001 года: сб. статей. – СПб., 2001. – С.99-112.

104. Акинер, Ш. Экстремизм: глобальный феномен [Текст] / Ш. Акинер // Религиозный экстремизм в Центральной Азии. Материалы конференции (г.Душанбе, 25 апреля 2002 г.). – Душанбе, 2002. – С.17-19.

105. Аль-Ахрам. – 1981. – 14 декабр.

106. Аль-Усбуа Аль-арабий. – Бейрут, 1977. – 1 август.

107. Атаев, А.В. Об информационных аспектах борьбы с пропагандой терроризма в социальных сетях [Текст] / А.В. Атаев // Проблемы национальной стратегии. – 2016. – №4 (37). – С.177-194.

108. Афгани, С.Д. Ответ Ренану [Текст] / С.Д. Афгани // Journal de Debates. – Париж, 1883. – 18 мая.

109. Бабаджанов, Б.М. Джихад как идеология «изгоев» (*ghuraba'*). По документам и публикациям исламского движения Узбекистана [Текст] / Б.М. Бабаджанов // Проекты сотрудничества и интеграции для Центральной Азии: сравнительный анализ, возможности и перспективы. Материалы международной конференции, Худжанд, 26-28 июня 2007 года. – Бишкек, 2007. – С.199-219.

110. Бабаджанов, Б.М. Мухаммаджан Хиндустани (1892-1989) и религиозная среда его эпохи (предварительные размышления о формировании «Советского ислама» в Средней Азии) [Текст] / Б.М. Бабаджанов, А.К. Муминов, М.Б. Олкотт // Восток (Oriens). – М., 2004. – №5. – С.19-33.

111. Борисовский, А.В. Дискурс экстремизма, радикализма и терроризма [Текст] / А.В. Борисовский, А.В. Римский // Наука. Искусство. Культура. – 2018. – Вып.4 (20). – С.98-115.

112. Бороздин, А.Н. Радикализм как социально-политический феномен [Текст] / А.Н. Бороздин // Вестник Академии экономической безопасности МВД России. – 2015. – №6. – С.12-17.

113. Давлатов, М.И. Деидеологизация светского и религиозного начал в политических противоречиях Таджикистана [Текст] / М.И. Давлатов // Построение доверия между исламистами и секуляристами – Таджикский эксперимент. – Душанбе: Деваштич, 2004. – С.140-151.
114. Дмитриев, А.В. Религиозные аспекты терроризма [Текст] / А.В. Дмитриев, И.Ю. Залысин // Терроризм и религия / сост. Л.В. Брятова; науч. ред. В.Н. Кудрявцев. – М.: Наука, 2005. – С.75-89.
115. Добаев, И.П. Исторические и доктринальные корни исламского радикализма, его современные проблемы и течения [Текст] / И.П. Добаев // Центральная Азия и Кавказ. – 2001. – №2 (14). – С.136-148.
116. Добаев, И.П. Квазиисламские экстремизм и терроризм на Северном Кавказе [Текст] / И.П. Добаев // Россия и мусульманский мир. – 2003. – №8 (134). – С.39-48.
117. Дьяков, С.В. Актуальные проблемы правового регулирования борьбы с терроризмом [Текст] / С.В. Дьяков // Международный терроризм: истоки и противодействия. Материалы научно-практической конференции, 18-19 апреля 2001 года. – СПб., 2001. – С.65-72.
118. Дюркгейм, Э. Элементарные формы религиозной жизни [Текст] / Э. Дюркгейм // Социология религии: классические подходы Хрестоматия. – М., 1994. – С.45.
119. Ермаков, С.М. Понятийные аспекты терроризма [Текст] / С.М. Ермаков // Терроризм – угроза человечеству в XXI веке. – М.: Крафт, 2003. – С.49-61.
120. Зайферт, А.К. Превентивная стабилизация посредством светско-исламских компромиссов [Текст] / А.К. Зайферт, А. Крайкемайер // О совместимости политического ислама и безопасности в пространстве ОБСЕ. – Душанбе: Шарки Озод, 2003. – С.8-24.
121. Ильинский, И. Политический экстремизм [Текст] / И. Ильинский // Народный депутат. – 1992. – №6. – С.97-101.

122. Косиченко, А.Г. Проявление и сущность современного терроризма [Текст] / А.Г. Косиченко, М.С. Ашимбаев // Современный терроризм: взгляд из Центральной Азии. – Алматы: Дайк-Пресс, 2002. – С.39.

123. Кубиякин, Е.О. Информационный экстремизм в среде молодёжи как деструктивный феномен современного российского общества [Текст] / Е.О. Кубиякин, А.Н. Сафронов // Вестник Краснодарского университета МВД России. – 2013. – №4 (22). – С.100-104.

124. Курбанов, Г. Глобализация сознания мусульман Кавказа: призыв и джихад [Текст] / Г. Курбанов // Центральная Азия и Кавказ. – 2006. – №6 (8). – С.64-80.

125. Курбанов, Г. Дагестан: стратегия противодействия религиозному экстремизму [Текст] / Г. Курбанов // Центральная Азия и Кавказ. – 2002. – №5 (23). – С.141-149.

126. Ланда, Р. Исламский экстремизм и Россия в контексте отношений Восток-Запад [Текст] / Р. Ланда // Ближний Восток и современность. – М., 2002. – Вып.15. – С.186-201.

127. Лебедева, Н.Б. Борьба с терроризмом: глобальные и региональные аспекты [Текст] / Н.Б. Лебедева // Терроризм – угроза человечеству в XXI веке. – М.: Крафт, 2003. – С.222-242.

128. Левченко, Л.О. Радикализм та екстремизм як крайни прояви нонконформної поведінки: загальнотеоретичний аспект [Текст] / Л.О. Левченко // Наукові праці (Чорноморського державного університету імені Петра Могили). Сер.: Політологія. – 2009. – Т.110. – Вып.97. – С.77-80.

129. Лохина, Е.А. Терроризм в социальных сетях. Практика распространения и борьбы с ним [Текст] / Е.А. Лохина // Выбор молодежи – Интернет без терроризма: Материалы молодежных форумов Приволжского и Южного федеральных округов. – М., 2013. – С.56-60.

130. Малащенко, А.В. Исламизм на все времена [Текст] / А.В. Малащенко // Свободная мысль. – 2004. – №12. – С.16-28.

131. Махмадов, А.Н. «Исламское государство» – нарастающая угроза в центральноазиатском регионе [Текст] / А.Н. Махмадов, Л.Л. Хоперская // Известия Института философии, политологии и права имени А.Баховаддинова АН РТ. – 2018. – №1. – С.65-74.

132. Махмадов, А.Н. Политическая независимость - ключевое понятие и фактор системности власти [Текст] / А.Н. Махмадов // Известия Института философии, политологии и права имени А.Баховаддинова АН РТ. – 2016. – №2. – С.10-18.

133. Миралиён, К.А. Некоторые пути совершенствования пропаганды государственной идеологии среди молодежи [Текст] / К.А. Миралиён // Известия Академии наук Республики Таджикистан, отделение общественных наук. – 2015. – №3 (239). – С.103-112.

134. Миралиён, К.А. Правовое становление молодежи в контексте предотвращения роста негативных явлений в их жизни в рамках реализации государственной молодежной политики (на примере Таджикистана) [Текст] / К.А. Миралиён // Евразийский юридический журнал. – 2016. – №3 (94). – С.101-104.

135. Мирский, Г.И. Исламизм – третья ступень ракеты деколонизации? [Текст] / Г.И. Мирский // Россия и мусульманский мир: Бюллетень реф.-аналит. Информ. / РАН ИНИОН. Центр гуманит. науч.-информ. Исслед. – М., 2004. – №6 (144). – С.124-142.

136. Мирский, Г.И. Исламская цивилизация в глобализирующемся мире [Текст] / Г.И. Мирский // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – №6. – С.31-37.

137. Муродов, С.А. Амнияти миллӣ ва унсурҳои таркибии он: таҳлили назариявӣ – методологӣ [Матн] / С.А. Муродов // Ахбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баховаддинови АМИТ. – 2023. – №3. – С.161-165.

138. Мухаммад, А.Н. Проблемы экстремизма в виртуальном пространстве Центральной Азии [Текст] / А.Н. Мухаммад, П.А. Махмадов // Евразийский юридический журнал. – 2016. – №5 (96). – С.72-77.

139. Назиров, Н.Д. Мировоззренческое обоснование насилия религиозными экстремистами и террористами [Текст] / Н.Д. Назиров // Известия АН Республики Таджикистан. Серия: Философия и правоведение. – 2006. – №1-2. – С.68-78.

140. Нақши Тоҷикистон дар таъсис ва ташаккули СҲШ [Матн] // Садои мардум. – 2020. – №145 (4251). – 1 декабр.

141. Нуриддинов, Р.Ш. Информационная безопасность в контексте международных отношений [Текст] / Р.Ш. Нуриддинов // Известия Института философии, политологии и права им. А. Баховаддинова АН РТ. – 2017. – №1. – С.53-56.

142. Нуриддинов, Р.Ш. Информационная война – способ контроля за пространством в условиях глобализации: в свете послания Президента Таджикистана Э. Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан [Текст] / Р.Ш. Нуриддинов // Вестник Таджикского национального университета. – 2015. – №3/5. – С.130-134.

143. Петрищев, В.Е. Проблема создания общегосударственной системы мер профилактики терроризма [Текст] / В.Е. Петрищев // Борьба с терроризмом. сб. тр. – М.: Наука, 2004. – С.143-144.

144. Русаков, О.Ф. Томография радикализма [Текст] / О.Ф. Русаков // Дискурс -Пи: Научно-практический альманах. – 2001. – Вып.1. – С.86-92.

145. Салимов, Д.М. Современные таджикские СМИ в условиях глобализации: влияние внешних факторов [Текст] / Д.М. Салимов // Южно-российский журнал социальных наук. – 2020. – Т.21. – №4. – С.86-102.

146. Самиев, А.Ҳ. Нақши фарҳанг дар таҳаввул ва ташаккули худшиносии миллӣ [Матн] / А.Ҳ. Самиев // Ахбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови АИ ҶТ. – 2018. – №4. – С.23-32.

147. Севостьянов, И. Исламский фундаментализм и исламский экстремизм – это совсем не одно и то же [Текст] / И. Севостьянов // Международная жизнь. – 1996. – №5. – С.31-34.

148. Сюкияйнен, Л.Р. Религиозный экстремизм: правовые, политические и идеологические аспекты [Текст] / Л.Р. Сюкияйнен // Религиозный экстремизм в Центральной Азии. Материалы конференции (г.Душанбе, 25 апреля 2002 г.). – Душанбе, 2002. – С.22-25.

149. Сюкияйнен, Л.Р. Ислам и терроризм: союзники или противники [Текст] / Л.Р. Сюкияйнен // Терроризм и религия / сост. Л. В. Брятова; науч. ред. В.Н. Кудрявцев. – М.: Наука, 2005. – С.102-115.

150. Хайдаров, Р.Дж. Вклад Таджикистана в борьбе проявлениями религиозного экстремизма и международного терроризма [Текст] / Р.Дж. Хайдаров // Терроризм ва дин. – Душанбе, 2021. – С.69-73.

151. Хайдаров, Р.Дж. Разрушительные действия ТЭО ПИВ, осуществляемые с использованием интернет-сайтов, представляют лткрытую и прямую угрозубезопасность Таджикистана [Текст] / Р.Дж. Хайдаров // Терроризм ва дин. – Душанбе, 2021. – С.64-68.

152. Хидирзода, М. Роҳҳои пешгирӣ ва муқовимат ба равияҳои ифротӣ [Матн] / М. Хидирзода // Терроризм ва ифротгарой – роҳҳои пешгирии он. – Душанбе: Маориф, 2015. – С.31-40.

153. Хайдаров, Р.Ҷ. Роҳҳои пешгирӣ намудани раванди ҷалби ҷавонон ба ҳаракатҳои ифротгароии динӣ: ҷанбаи иҷтимоӣ-сиёсӣ [Матн] / Р.Ҷ. Хайдаров, Ҳ.Ҳ. Хоҷаев // Аҳбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови АИҶТ. – 2018. – №2. – С.90-93.

154. Ҳасан ал-Банно. Маҷмуъ расоил ал-Имам ал-Шаҳид [Матн] / Ҳасан ал-Банна // University of California Press. – P.106.

155. Чаначев, М.С. О проявлениях терроризма и религиозного экстремизма в Кыргызстане: Международный терроризм и религиозный экстремизм [Текст] / М.С. Чаначев // Ориентир. – 2003. – №2. – С.26-36.

156. Шарипов, С.И. Угрозы и вызовы центральноазиатского региона в новом контексте геополитических реалий [Текст] / С.И. Шарипов // Политические процессы в Таджикском обществе (Сборник статей 1998-2011 гг.). – Душанбе, 2011. – С.314-320.

157. Шоисматуллоев, Ш. Общность духовных ценностей как стратегический фактор обеспечения национального единства в таджикистанском обществе [Текст] / Ш. Шоисматуллоев // Известия Института философии, политологии и права имени А. Баховаддинова АН РТ. – 2017. – №3-1. – С.12-18.

158. Шоманов, А.Ж. О некоторых основаниях распространения религиозно-политического экстремизма и терроризма [Текст] / А.Ж. Шоманов // Аналитик. – 2002. – №3. – С.5-8.

159. Шоманов, А.Ж. Политизация ислама на постсоветском пространстве: уро. вызовы для Казахстана [Текст] / А.Ж. Шоманов // Аналитик. – 2000. – №1. – С.11-19.

160. Экстремизма [Текст] // Религиоведение. – 2007. – №4. – С.127-137.

161. Ятимов, С.С. Илм ва амният [Матн] / С.С. Ятимов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2017. – №2/3. – С.273-280.

162. Ятимов, С.С. Общественное сознание и общественная безопасность [Текст] / С.С. Ятимов // Таджикистан и современный мир. – 2017. – №2 (57). – С.24-37.

163. Ятимов, С.С. Политический субъект и национальная безопасность [Текст] / С.С. Ятимов // Вестник Таджикского национального университета. – 2018. – №5. – С.261-271.

164. Яшлавский, А.Э. Терроризм в сети и в сетях терроризма [Текст] / А.Э. Яшлавский // ФСБ: за и против. – 2015. – №1 (35). – С.8-11.

IV. Диссертатсияҳо ва авторефератҳо

165. Асадуллоев, Р.Н. Молодежь в процессах демократизации общественной жизни: на примере Республики Таджикистан [Текст]: автореф.

дисс... канд. полит. наук / Асадуллоев Рахматулло Назруллоевич. – Душанбе, 2004. – 24 с.

166. Баглиев, М.А. Политические аспекты современного исламского экстремизма (на примере Египта) [Текст]: дисс... канд. полит. наук / Баглиев Мурад Алиевич. – М., 2002. – 171 с.

167. Воронина, Е.Ю. Политический радикализм как объект политологического анализа [Текст]: дисс... канд. полит. наук / Воронина Елена Юрьевна. – М., 2013. – 183 с.

168. Додихудоев, Х.А. Роль и место Республики Таджикистан в противодействии экстремизму и международному терроризму: Проблемы и потенциал институтов гражданского общества [Текст]: дисс... д-ра полит. наук / Додихудоев Хуршед Азамджонович. – Душанбе, 2024. – 376 с.

169. Мельков, С.А. Исламский фактор и его влияние на военную политику России [Текст]: автореф. дисс... д-ра полит. наук / Мельков Сергей Анатольевич. – М., 2002. – 42 с.

170. Пардаев, С.А. Формирование политической культуры в условиях демократизации общества (Опыт Таджикистана) [Текст]: автореф. дисс... канд. полит. наук / Пардаев Сирожддин Ахмедович. – Душанбе, 1988. – 23 с.

171. Петрухина, А.А. Исламский радикализм как фактор дестабилизации мировой политической ситуации [Текст]: дисс... канд. полит. наук / Петрухина Анна Александровна. – М., 2012. – 170 с.

172. Шарипов, Х.Б. Социально-политические факторы формирования и развития гражданского общества в Таджикистане [Текст]: автореф. дисс... канд. полит. наук / Шарипов, Хуршед Буриевич. – Душанбе, 2002. – 24 с.

V.Манбаҳои электронӣ

173. Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. Терроризм ва экстремизм - хатари ҷомеаи муосир [Манобеи электронӣ]. – Низомӣ дастрас: <https://www.vkd.tj/700-terrorizm-va-jekstremizm-hatari-omeai-muosir.html>

174. Алимов, Р. Роль Шанхайской организации сотрудничества в противодействии угрозам мира и безопасности [Электронный ресурс] / Рашид Алимов. – Режим доступа: <https://www.un.org/ru/chronicle/article/21818> (дата обращения: 14.02.2024).

175. Бойзода, Ҷ.Ҷ. Назаре ба мушкilot ва таҳдидҳои нави асри XXI [Манобеи электронӣ] / Ҷ.Ҷ. Бойзода, Л.Х. Расулзод. – Низоми дастрас: <https://www.vkd.tj/693-nazare-ba-mushkilot-va-tadidoi-navi-asri-xxi.html> (санаи истифодабарӣ: 18.11.2024)

176. Год молодежи - год инициатив Современная молодежь Таджикистана стала полноправной частью международного молодежного сообщества, активно интегрируется в глобальные экономические, политические и культурные процессы, происходящие в мире [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.mts.tj/ru/index.php?option=com_content&view=article&id=795%3A2017-10-26-06-23-01&catid=90%3A2013-05-27-05-46-21&Itemid=222&lang=ru (дата обращения: 25.10.2017 г.).

177. Дар чумхурӣ аз ҳама зиёд ҷиноятҳои дуздӣ ва қаллобӣ содир гардидаанд, – бардошт аз нишастии матбуотии Вазорати қорҳои дохилӣ [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрас: <http://www.tv.tj/dar-chumkhuri-az-khama-ziyod-chinoyatkhoi-duzdi-va-kallobi-sodir-gardidaand-bardosht-az-nishasti> (санаи истифодабарӣ: 29.07.2019).

178. Декларация «исламская мысль против экстремизма» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.mirnas.ru/Deklaratsiya_uchastnikov_foruma_Zhurnalisti_musulmanskih_stran_protiv_ekstremizma (дата обращения: 25.08.2018 г.).

179. Информационное сообщение по итогам заседания Совета глав государств-членов Шанхайской организации сотрудничества [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://rus.sectesco.org/20150710/48964.html> (дата обращения: 25.05.2022 г.)

180. Исламский радикализм угрожает всему человечеству [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://riss.ru/analytics/4553/> (дата обращения: 25.05.2019 г.)

181. Макс Вебер: политика как призвание и профессия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://gtmarket.ru/laboratory/expertize/6064> (дата обращения: 25.06.2019 г.)

182. Меленитьева, Н. Размышления о терроре [Электронный ресурс] / Н. Меленитьева. – Режим доступа: <http://arcto.ru/article/499> (дата обращения: 14.06.2019 г.)

183. Мирзоев, Ҳ. Истиқлолияти давлатӣ ва мақоми СҲШ дар сиёсати ҷаҳонӣ [Манобеи электронӣ] / Ҳ. Мирзоев. – Низоми дастрас: <https://mo.tnu.tj/tj/isti-lolijat-va-amkori-oi-ilmivu-far-angii-to-ikiston-bo-hitoj-dar-doirai-s-sh/> (санаи истифодабарӣ: 15.05.2024).

184. Мирзоев, Ҳ.Т. 20 - соли Созмони ҳамкории Шанхай [Манобеи электронӣ] / Ҳ.Т. Мирзоев. – Низоми дастрас: <https://mo.tnu.tj/tj/20-soli-sozmoni-amkorii-shanhaj-nigo-e-ba-tarihi-dir-zu-rushdi-imr-zi-on/> (санаи истифодабарӣ: 16.04.2024).

185. Московская декларация Совета глав государств-членов Шанхайской организации сотрудничества [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.fmprc.gov.cn/rus/wjdt/gb/202011/t20201110_858226.html (дата обращения: 10.11.2020)

186. Намояндаи Додситонӣ: «Шаҳрвандони Тоҷикистон аксар вақт дар Русия ба гурӯҳҳои мамнӯъ мепайванданд» [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрас: <https://www.asiaplustj.info/tj/news/tajikistan/security/20241030/namoyandai-dodsiton-sharvandoni-toikiston-aksar-vat-dar-rusiya-ba-guroi-mamn-mepaivandand>

187. Наҷотбахшони давлатҳои азои Созмони Аҳдномаи амнияти дастҷамъӣ дар Қазоқистон машқҳои муштаракӣ тақтиқӣ гузарониданд [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрас: <https://khovar.tj/2024/09/na-otbahshoni-davlat-oi-azoi-sozmoni-a-dnomai-amniyati-dast-am-dar-azo-iston-mash-oi-mushtaraki-taktik-guzaronidand/> (санаи истифодабарӣ: 08.09.2024)

188. Нишастӣ матбуотӣ оид ба натиҷаи ҷаҳолияти Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар нимсолаи якуми соли 2024 [Манобеи электронӣ]. – Низомӣ дастрас: <https://www.prokuratura.tj/news-tj/2504-khabari-matbuot-nishasti-matbuot-oid-ba-nati-ai-fa-oliyati-prokurori-generalii-um-urii-to-ikiston-dar-nimsolai-yakumi-soli-2024.html>

189. О Шанхайской организации сотрудничество [Электронный ресурс]. – Режим доступа: rus.sectsco.org/20190715.html (дата обращения: 26.05.2024 г.).

190. Религиозный терроризм и марксистская философия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.inosmi.ru/print/210184.html> (дата обращения: 13.05.2019 г.).

191. Сотрудничество в области политики и безопасности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://rus.sectsco.org/20190715/564857.html> (дата обращения: 15.07.2022 г.).

192. Террорист номер три схвачен в Пакистане [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.rbc.ru/society/04/05/2005/5703c45f9a7947dde8e0c355> (дата обращения: 05.11.2024 г.).

193. Ҷабборова, М.Т. Терроризм ва экстремизм - ҳатари ҷомеаи муосир [Манобеи электронӣ] / М.Т. Ҷабборова. – Низомӣ дастрас: <https://www.vkd.tj/700-terrorizm-va-jekstremizm-hatari-omeai-muosir.html>

194. Ҷанги шаҳрвандии Тоҷикистон [Манобеи электронӣ]. – Низомӣ дастрас: https://tg.wikipedia.org/wiki/Ҷанги_шаҳрвандии_Тоҷикистон (санаи истифодабарӣ: 17.11.2024)

195. Эълони истиқлолияти давлатӣ [Манобеи электронӣ]. – Низомӣ дастрас: https://president.tj/tajikistan/proclamation_of_state_independence (санаи истифодабарӣ: 07.11.2024).

VI. Адабиёт бо забони англисӣ

196. Addad, V.V. The Our'anic Justification for an Islamic Revolution: the View of Sayyid Qutb [Text] / V.V. Addad // The Middle East Journal. – 1983. – Vol.37. – №1. – P.18.

197. Ansari, H.N. Islamic Militants in Egyptian Politics [Text] / H.N. Ansari // International Journal of Middle East studies. – 1984. – Vol.16. – №1. – P.490.
198. Babadjanov, B. Debates over Islam in Contemporary Uzbekistan: A View from Within [Text] / B. Babadjanov // Devout Societies vs. Impious States?. – Berlin, 2004. – P.39-60.
199. Hawwa, S. The Muslim Brotherhood [Text] / S. Hawwa. – New Delhi, 1983. – 197 p.
200. Heikal, M.H. Autumn of Fury: the Assassination of President Sadat [Text] / M.H. Heikal. – L., 1984. – P.235.
201. Ibn Taymiya. Father of the Islamic Revolution [Text] / Ibn Taymiya // Encounter. – 1983. – Vol.60. – №5. – P.43.
202. Ibn Taymiya. Publicity in Islamic Jurisprudence [Text] / Ibn Taymiya. – Beirut, 1966. – P.145.
203. Ibrahim, S. Anatomy of Egypt's Militant Islamic Groups: Methodological notes and Preliminary Findings [Text] / S. Ibrahim // International Journal of Middle East studies. – 1980. – Vol.12. – №4. – P.452.
204. Qutb, S. Milestones on the Road [Text] / S. Qutb. – New Delhi, 1981. – 376 p.
205. Radicalisation: a marginal phenomenon or a mirror to society? [Text] / Noel Clycq, Christiane Timmerman, Dirk Vanheule, Rut Van Caudenberg and Stiene Ravn. – Leuven (Belgium): Leuven University Press, 2019. – 250 p.
206. Ruse, M. Sociobiology: Sound science of muddled metaphysics? [Text] / M. Ruse // Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association / F. Suppe. – Michigan, 1977. – Vol.II. – P.48-77.

ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ МУАЛЛИФ

Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҚОА Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъъ расидаанд:

[1-М]. Ходжаев, Х.Х. Геополитическая ситуация в регионе и её влияние на национальную безопасность Республики Таджикистан [Текст] / Х.Х. Ходжаев // Известия Института философии, политологии и права имени А.Баховаддинова АН РТ. – 2017. – №3. – С.103-106.

[2-М]. Ходжаев, Х.Х. Новые угрозы безопасности в Республике Таджикистан: Тенденции и реалии [Текст] / Х.Х. Ходжаев // Таджикистан и современный мир. – 2017. – №2 (57). – С.62-71.

[3-М]. Ходжаев, Х.Х. Проблема экстремизма в современных обществах государств Центральной Азии [Текст] / Х.Х. Ходжаев // Известия Института философии, политологии и права имени А. Баховаддинова АН РТ. – 2017. – №1. – С.82-85.

[4-М]. Ходжаев, Х.Х. Терроризм, экстремизм и безопасность суверенитета Республика Таджикистана [Текст] / Х.Х. Ходжаев // Правовая защита суверенитета Таджикистана: Материалы научно - практической конференции посвященной 25 летия - XVI сессию Верховного совета РТ (г. Душанбе, 18.10.2017 г.). – Душанбе, 2017. – С.189.193.

[5-М]. Ходжаев, Х.Х. Трансформация политической культуры: теоретическая модель и практическая значимость [Текст] / Х.Х. Ходжаев // Таджикистан и современный мир. – 2015. – №3 (46). – С.27-36.

[6-М]. Хоҷаев, Ҳ.Ҳ. Шаклҳои тундгарой дар раванди ҷаҳонишавӣ [Матн] / Ҳ.Ҳ. Хоҷаев // Осиё ва Аврупо. – 2024. – №2 (18). – С.80-85.

[7-М]. Ҳайдаров, Р.Ҷ. Роҳҳои пешгирӣ намудани раванди ҷалби ҷавонон ба ҳаракатҳои ифротгароии динӣ: ҷанбаи иҷтимоӣ-сиёсӣ [Матн] / Р.Ҷ. Ҳайдаров, Ҳ.Ҳ. Хоҷаев // Ахбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баховаддинови АИ ҶТ. – 2018. – №2. – С.90-93.